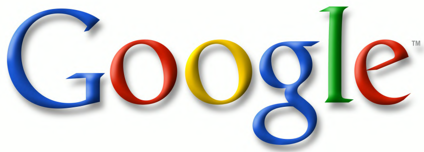

DOMI NUS ILLU
MINA TIO MEA
Taylor Institution.

DOMI NUS ILLU
MINA TIO MEA
Taylor Institution.

Hovedstrømninger

i

det 19de Aarhundredes Litteratur.

Forelæsninger
holdte ved Kjøbenhavns Universitet
i Efteraarshalvaaret 1871

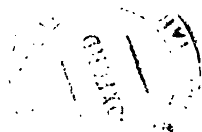
af

G. Brandes.

Emigrantlitteraturen.

Kjøbenhavn.
Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).
Græbes Bogtrykkeri.
1872.

Hr. Professor H. Brøchner

tilegnes dette Skrift

med Taknemmelighed og Venskab

af

Forfatteren.

«Ein wächserner Hausgötze, den man ausser Acht gelassen hatte, stand neben einem Feuer, worin edle campanische Gefässe gehärtet wurden und fing an zu schmelzen.

Er beklagte sich bitterlich bei dem Elemente. Sieh, sprach er, wie grausam Du gegen mich verfährst. Jenen giebst Du Dauer, und mich zerstörst Du!

Das Feuer aber antwortete: Beklage Dich vielmehr über Deine Natur; denn ich, was mich betrifft, bin überall Feuer.»

W. Heinse.

FORORD.

Disse Forelæsninger have vakt en ufortjent Opmærksomhed, som af deres Forfatter kun kunde betragtes som smigrende og kjærkommen, ifald de ikke samtidigt i adskillige Kredse havde fremkaldt en mindst ligesaa ufortjent Uvillie, under hvis Tryk det ikke er let at arbeide i et saa lille Samfund som vort. For at fjerne hvad der i denne Uvillie skriver sig fra Misforstaaelser, fra Fordreielser og Overdrivelser, forsætlige og uforsætlige, har jeg mod min tidligere Bestemmelse besluttet mig til at udgive disse Forelæsninger saa hurtigt efter at de ere holdte, for idetmindste ikke at blive ilde omtalt for hvad jeg ingensinde hverken har sagt eller ment.

G. B.

INDLEDNING.

Idet jeg begynder denne Række af Foredrag, føler jeg en Trang til at anmode om Deres Overbærenhed. Det er første Gang jeg taler fra dette Sted, og jeg medbringer alle Uerfarenhedens Mangler. Mine Evner og mine Kundskaber ere lige ufuldkomne. Meget af hvad der herved kan støde Dem vil, tænker jeg, blive rettet ved Tid og Øvelse. Med Hensyn derimod til mine Grundanskuelser, mine ledende Principer og Ideer forlanger jeg ingen Overbærenhed som helst. Hvad der i denne Henseende maatte støde Dem, vil ikke blive forandret. Jeg anseer det for en Pligt og for en Ære at hylde de Principer, til hvilke jeg bekjender mig, Troen paa den frie Forsknings Ret og paa den frie Tankes endelige Seir. Efter disse faa Ord, sagte eengang for alle, udbeder jeg mig Deres Opmærksomhed for hvad jeg har at sige.

Den centrale Gjenstand for disse Foredrag er den Reaction, som det 19de Aarhundrede i sine første Aartier førte mod det 18des Litteratur og

denne Reactions Overvindelse. Denne historiske Begivenhed er efter sit Væsen europæisk og kan kun forstaaes ved en sammenlignende Litteraturbetragtning. Det er derfor en saadan jeg vil forsøge, idet jeg bestræber mig for paa eengang at forfølge visse Hovedbevægelser i den tydske, franske og engelske Litteratur, som i dette Tidsrum ere de vigtigste. Den sammenlignende Litteraturbetragtning har den dobbelte Charakter at nærme det Fremmede til os saaledes, at vi kunne tilegne os det, og at fjerne vort Eget fra os saaledes, at vi kunne overskue det. Man seer hverken hvad der ligger Øiet altfor nær eller altfor fjernt. Den videnskabelige Litteraturbetragtning rækker Dem ligesom en Kikkert, hvis ene Side forstørrer og hvis anden Side formindsker. Det gjælder om at bruge den saaledes, at vi med den corrigere det naturlige Syns Illusioner. Hidtil have de forskjellige Nationer i litterær Henseende staaet hinanden temmelig fjernt og kun i ringe Grad vist sig i Stand til at tilegne sig hinandens Frembringelser. Vil man have et Billede af Forholdet som det er eller var, maa man tænke sig den gamle Fabel om Ræven og Storken. De husker, at Ræven bød Storken til Gjæst, men den anrettede alle de lækre Sager, den frembar, paa en flad Tallerken, saaledes at Storken med sit lange Næb næsten Intet kunde faae fat paa. De husker ogsaa, hvorledes Storken hævnede sig. Den

anrettede sine flydende og faste Spisevarer i en høi langhalset og smalhalset Vase, hvori vel Storkens lange Næb, men ikke Rævens spidse Snude kunde trænge ned. Saaledes have i lange Tider de forskjellige Nationer vexelvis været Ræv og Stork for hinanden. En stor Del af det æsthetiske Studiums Opgave er og har været at anrette Storkens Kjøkken paa Rævens Service og omvendt.

Et Folks Litteratur fremstiller, naar denne Litteratur er fuldstændig, dets Anskuelsers og Følelsers hele Historie. Store Litteraturer, som Englands og Frankrigs, indeholde saaledes et tilstrækkeligt Antal Documenter, til at man ud fra dem kan bestemme, hvorledes det engelske og franske Folk i enhver historisk Periode har tænkt og følt. Andre Litteraturer, som f. Ex. den tydske, der først ret begynder midt i forrige Aarhundrede, ere formedelst deres Ufuldstændighed meget mindre interessante. Endnu mere gjælder da dette om en saa sen Litteratur som vor egen. At studere det danske Folks hele Følelsesliv igjennem den er ikke muligt; dertil har den altfor store Lacuner. Der gives lange Tidsrum i vor Litteratur, der ikke have givet sig tilkjende ved noget poetisk eller psychologisk Manifest eller Mindesmærke af nogen Betydning. Er der ellers i saadanne Tider blevet tænkt og følt, saa vides det ikke nu. Men dernæst har det været vort lille og afsidesbeliggende Fædrelands Uheld, at

det ikke paa første Haand har frembragt nogen stor europæisk Aandsbevægelse. Vi have ikke givet Stødet til de store Forandringer, vi have undergaaet dem, naar vi ellers have undergaaet dem. Vi faae f. Ex. Reformationens Ideer fra Tydskland, Revolutionens fra Frankrig. Vor Litteratur er som et lille Kapel i en stor Kirke, den har sit Alter, men Hovedalteret findes ikke her. Altsaa ikke nok med, at der er Tider, om hvilke man ikke veed, hvorledes man da har tænkt og følt; der er Tider, hvor man har tænkt og følt men paa anden Haand, svagere og mattere end andensteds. Saaledes skeer det da undertiden, at een af de store europæiske Bevægelser naaer os, en anden ikke. Eet Løsen griber os, et andet ikke. Ja undertiden, naar vi slet ikke have været med i Actionen, hvis brede Bølger først naaede vore sandede Kyster som flade og matte, hændes det, at vi komme med i Reactionen.

Et saadant Tilfælde troer jeg har fundet Sted i dette Aarhundrede. Det har været mig paafaldende, og det er dette Indtryk som har foranlediget mig til de Undersøgelser, som ville blive Gjenstand for mine Foredrag.

De vide Alle, hvilken uhyre revolutionær Bevægelse, der i Slutningen af det 18de Aarhundrede brød ud over Verden, og hvilke Følger den andensteds medførte i Politik og Litteratur. Nu vel! denne Bevægelse er jo i alt Væsenligt slet

ikke naaet til os. For at tage et Exempel: eet af Revolutionslitteraturens Slagord var den frie Tanke. Men denne frie Tanke, der andensteds optraadte i saa dristige Former og hidførte saa gigantiske Resultater, kommer til os kun i den ynkeligt afblegede Form af theologisk Rationalisme. Hegel har sagt de smukke Ord: «Saalænge Solen stod paa Firmamentet, og saalænge Planeterne dreiede sig om Solen, var det ikke blevet seet, at Mennesket havde stillet sig paa den rene Tanke, man kunde sige stillet sig paa Hovedet og havde søgt at omforme og opbygge hele Virkeligheden efter sit Hoved. Alle tidligere Revolutioner havde havt locale Formaal, først denne vilde omskabe Menneskeheden.» Man kan ikke nægte, at vi Danske iagttog Decorum, vi stillede os ikke paa Hovedet. Men da nu denne mægtige Action, fremkaldt af den menneskelige Tankes Seirsbevidsthed, den rene Tankes Fanatisme, som enhver stor Strøm, der gaaer over sine Bredder, havde fremkaldt Modforholdsregler og Reaction, da kom vi med i Reactionen. I alle vore litterære Bevægelser i dette Aarhundredes Begyndelse, i Oehlenschlägers Poesier, i Grundtvigs Prædikener, i Mynsters Taler og Ingemanns Digte er der et stærkt Element af Reaction mod det 18de Aarhundrede. At en saadan Reaction kom, var berettiget og naturligt. Men hvad jeg vilde forsøge at vise Dem som uberettiget og unaturligt, det

er, at denne Reaction endnu vedvarer hos os saalænge efter at den andensteds forlængst er ophørt og overvunden.

Lad os forstaae hinanden. Reaction som saadan er langtfra eet med Tilbageskridt. Langtfra! Tvertimod! en sand, supplerende, corrigerende Reaction er Fremskridt. Men en saadan Reaction er kraftig, kort og stagnerer ikke. Efter i nogen Tid at have bekjæmpet den foregaaende Periodes Excesser, efter at have fremdraget, hvad den trængte tilbage, optager en følgende Periode den foregaaendes Gehalt, forsoner sig med den og fortsætter dens Bevægelse. Dette er hvad her ikke er skeet. Naar en Stok er bleven bøiet til een Side, gjør man den ret ved at bøie den til den anden Side — men man bliver ikke ved dermed. Hin Reaction mod det 18de Aarhundrede fortsætter sig sendrægtigt, trevent, med Afbrydelser, men den synes ikke at ville tage nogen Ende, og Følgen er, at vor Litteratur er sunken sammen i en Døs, der snart begynder at forundre os selv. Det er derfor jeg fik Lyst til at skildre Dem, hvorledes en Reaction ja den samme Reaction andensteds har faaet Ende.

Hvad jeg vil skildre Dem er en historisk Bevægelse, der ganske har et Dramas Charakter og Form. De sex forskjellige Litteraturgrupper, som det er min Agt at fremstille for Dem, have fuldstændig Charakteren af sex Akter i et stort

Drama. I den første Gruppe, den franske af Rousseau inspirerede Emigrantlitteratur, begynder Reactionen, men her ere de reactionære Strømninger endnu overalt blandede med de revolutionære. I den anden Gruppe, Tydsklands halvkatholske romantiske Skole, er Reactionen i Stigen, den gaaer videre, den holder sig fjernere fra Friheds- og Fremskridtsbestræbelserne i Samtiden. Den tredie Gruppe endelig, som dannes af Forfattere som Joseph de Maistre, som Lamennais i dennes orthodoxe Periode, som Lamartine og Victor Hugo i den Tid, hvor de under Restaurationen endnu vare Legitimisternes og de Clericales bedste Støtter, betegner den heftige, den triumpherende Reaction. Byron og hans Omgivelser danne den fjerde Gruppe. Denne ene Mand frembringer Omslaget i det store Drama. Den græske Frihedskrig udbryder, et frisk Pust farer hen over Europa, Byron falder som Helt for den græske Sag og hans Heltedød gjør et uhyre Indtryk paa alle Continentets Forfattere. Kort før Julirevolutionen slaae da alle Frankrigs store Skribenter om, de danne den femte Gruppe, Frankrigs romantiske Skole, og den nye liberale Bevægelse betegnes ved Navne som Lamennais, Hugo, Lamartine, Musset, George Sand o. m. fl. Og da nu Bevægelsen fra Frankrig gaaer over til Tydskland, seire de liberale Ideer ogsaa i dette Land, idet den sjette og sidste Gruppe af Forfat-

tere, jeg vil skildre, inspireres af Frihedskrigens og Julirevolutionens Ideer og, ligesom de franske Digtere, i Byrons store Skygge see Frihedsbevægelsens Fører. De vigtigste af disse unge Forfattere ere som Heine, Börne og senere Auerbach af jødisk Afstamning.

Jeg troer, at vi af dette store Drama kunne uddrage en Lære for os selv. Vi ere nemlig denne Gang som sædvanlig en 40 Aar tilbage for Europa. For længe siden har i hine store Hovedlandes Litteraturer Revolutionsstrømmen optaget sine Bifloder og sprængt de Diger, der opkastedes paa dens Vei, den er bleven ledet ind i Tusinder af Canaler. Vi arbeide endnu paa at standse den og opholde den i Reactionens Sump. Men vi have kun opnaaet at standse vor Litteratur.

Det vil vel neppe være vanskeligt at opnaae Enighed om, at den danske Litteratur ingensinde i dette Aarhundrede har befundet sig i en saadan Hendøen som i vore Dage. Den poetiske Production er saagodt som fuldstændigt standset, og intet Problem af almindelig human eller social Natur formaaer at vække nogen Interesse eller fremkalde anden Discussion end Dagspressens og Døgnlitteraturens. En stærk original Productivitet have vi ikke nogensinde besiddet, nu er en næsten fuldstændig Mangel paa Tilegnelse af fremmed

Aandsliv traadt til, og den aandelige Døvhed har som Døvheden hos den Døvstumme medført Stumhed.

Det, at en Litteratur i vore Dage lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat. Saaledes sætter f. Ex. George Sand Ægteskabet under Debat, Voltaire, Byron og Feuerbach Religionen, Proud'hon Eiendommen, den yngre Alexander Dumas Forholdet mellem de to Kjøn og Emile Augier Samfundsforholdene. At en Litteratur Intet sætter under Debat er det samme som, at den er ifærd med at tabe al Betydning. Det Folk, som frembringer den, kan da længe nok troe, at al Verdens Frelse vil komme fra det, det vil see sig skuffet i sin Forventning; det bliver ikke mere et saadant Folk, som styrer Udvikling og Fremskridt, end Fluen gjorde det, da den mente at drive Vognen frem, fordi den nu og da gav dens 4 Heste et ubetydeligt Stik.

I et saadant Samfund kan mange Dyder være bevarede, det krigerske Mod f. Ex., men disse Dyder kunne ikke holde Litteraturen oppe, naar det intellectuelle Mod er sunket og forsvundet. Al stagneret Reaction er tyrannisk, og naar et Samfund efterhaanden har udviklet sig saaledes, at det under Frihedens Maske bærer Tyranniets Træk, naar der til den offentlige Ytring af enhver hensynsløst frisindet Anskuelse eller Skildring er knyttet en Adgangsformening fra Selskabet, fra den agtede Del af Pressen, fra en stor Del

af Statens Embeder, saa vil der naturligvis udfordres langt ualmindeligere Betingelser end ellers til at danne den Art Evner og den Art Charakterer, paa hvilke i et Samfund Fremskridtet beroer. Ifald et saadant Samfund nu udvikler en Art Poesi, da kan man ikke altfor meget undres over, at dens væsentligste Indhold bliver det at forhaane Samtiden og skamme den ud. En saadan Poesi vil atter og atter kalde Samtidens Menneske Usling, og man vil maaskee opleve, at de Skrifter, som berømmes og kjøbes mest (Ibsens «Brand» f. Ex.) blive dem, i hvilke Læseren først med en Art Rædsel, senere med en Art Vellyst ret maa føle, hvilken Orm han er, hvor ussel og hvor modløs. Man vil maaskee ogsaa opleve, at Ordet Villie bliver Stikordet for en saadan Slægt, at den raaber med Villies-Dramer og Villies-Philosophier. Man forlanger det, man ikke har. Man raaber paa det, som man bitrest savner. Man raaber med det, hvorefter Efterspørgslen er størst. Men man vilde trods Alt tage feil, ifald man pessimistisk mente, at der i en saadan Slægt var mindre af Mod, Beslutttethed, Begeistring og Villie, end i Gjennemsnittet af saamange andre. Der er lige saa meget Mod og Frisind, men der behøves mere. Thi naar Reactionen i en Litteratur trænger de nye Tanker tilbage, og naar det Samfund, af hvilket den er udgaaet vel at mærke ikke, som det engelske f. Ex., daglig har

maattet høre sig beskyldt, forhaanet ja forbandet for sit Hykleri og sin Convenients, men tvertimod er overbevist om sin Frisindethed og dagligt i den Anledning faaer et Røgelsekar svunget under sin Næse, da udfordres der hos dem, der maaskee ellers kunde bibringe Litteraturen nyt Blod, særegne Egenskaber og særegne Vilkaar. En Soldat behøver intet ualmindeligt Mod for at turde skyde paa Fjenden dækket af en Jordvold, men har man først ført ham saa slet, at han ingen Dækning finder, da undre man sig ikke over, at Modet forgaaer ham.

En Combination af forskjellige Aarsager har bevirket, at vor Litteratur i ringere Grad end de større har arbeidet i Fremskridtets Tjeneste. Selv Omstændigheder, der have begunstiget Udviklingen af vor Poesi, have her været os i Veien. Jeg vil saaledes fremhæve et Træk af Barnlighed i Folkecharakteren. Vi skylde denne Egenskab vor Poesies næsten enestaaende Naivetet. Naivetet er den i eminent Forstand poetiske Egenskab og man gjenfinder den hos næsten alle vore Digtere fra Oehlenschläger over Ingemann og Andersen til Hostrup. Men Naivetet er ikke nogen revolutionær Tilbøielighed. Jeg vil dernæst fremhæve vor Litteraturs stærkt abstracte Idealisme. Den handler ikke om vort Liv, men om vore Drømme. Denne Idealisme har som Idealismen og Virkelighedsskyen i alle Litteraturer sin Aarsag i, at

vor Poesi udviklede sig under en politisk ussel og nedbrudt Tilstand som en Art Trøst i den reale Gjenvordighed, som en Art aandelig Erobring, der skulde trøste for de materielle Tab. Men den har bevaret en sørgelig Mangel som Minde derom.

Det hænder undertiden den Danske i Udlandet, at en Fremmed efter nogle Samtaler om Danmark retter det Spørgsmaal til ham: «Hvorledes kan man lære Deres Lands Bestræbelser at kjende? Har Deres Samtids Litteratur udviklet en eller anden haandgribelig og letfattelig Type?» Den Danske vil være i Forlegenhed med Svaret. De vide Alle saa omtrent, hvilken Art og Klasse af Typer det var, som det 18de Aarhundrede testamenterede til det 19de. Lad os nævne et Par af Hovedrepræsentanterne for et enkelt Lands Vedkommende, for Tydsklands. Der er Nathan den Vise, Oplysningsperiodens Ideal, det vil sige Tolerance, ædel Humanitet og gjennemført Rationalisme. Man kan neppe sige, at vi have fastholdt dette Ideal eller ført det videre, som det f. Ex. skete i Tydskland ved Schleiermacher og siden ved saa mange Andre. Det er Mynster, som var vor Schleiermacher, men De veed, hvilken Afstand der er mellem Schleiermachers Liberalitet og hins Orthodoxi. Og Skridt for Skridt have vi fjernet os fra Rationalismen uden at optage den eller føre den videre. Clausen var een Gang dens Ord-

fører, men han er det ikke mere. Heiberg følges af Martensen og Martensens «Speculative Dogmatik» afløses af den «Christelige Dogmatik». I Oehlenschlägers Digtninge hersker endnu et rationalistisk Pust, men Oehlenschlägers og Ørsteds Slægt avler Kierkegaards og Paludan-Müllers.

Det 18de Aarhundredes tydske Litteratur overgav os endnu mange andre poetiske Idealer. Der er Werther, Sturm- und Drang-periodens Ideal, det vil sige Naturens og Lidenskabens Kamp mod det vedtægtsmæssigt ordnede Samfund, fremdeles Faust, selve den nye Tids og dens Erkjendelses Aand, der, utilfreds med hvad Oplysningsperioden har indvundet, aner en høiere Sandhed, en høiere Lykke og en tusindfold høiere Magt, der er dernæst Wilhelm Meister, den humane Dannelses Type, der gaaer Livets Skole igjennem og fra Lærling bliver til Mester, som begynder med at jage efter Idealer flygtende fra Livet, men som ender med at finde Idealet i Virkeligheden og for hvem disse to Betegnelser smelte sammen. Der er Goethes Prometheus, som lænket til sin Klippe udtaler Spinozas Philosophi i begeistrede og sublime Rhytmer. Der er endelig Marquis Posa, Revolutionens ægte Incarnation, Frihedens Apostel og Prophet, Type for den Slægt, der gjennem Oprøret mod alle domfældte Traditioner vilde gjøre Fremskridtet muligt og Menneskeheden lykkelig.

Det er med saadanne Typer bag sig, at vor danske Litteratur begynder. Fører den dem videre? Man kan ikke sige det. Thi hvorpaa vilde Fremskridtet beroe? Det beroer paa hvad der siden skete. Det er ikke blevet trykt i denne Form, men jeg skal fortælle Dem det. En skjøn Dag, da Werther som sædvanlig gik og fortvivlet sværmede for Lotte, faldt det ham ind at Baandet mellem Albert og hende dog betød altfor lidt, og han erobrede hende fra Albert. En skjøn Dag blev Marquis Posa træt af at præke Frihed ved Philip den 2dens Hof for Tyrannens døve Øren, og han jog ham sin Kaarde gjennem Livet —, og Prometheus reiste sig fra sin Klippe og ryddede Olympen, og Faust, som var sunket i Knæ for Jordaanden, bemægtigede sig hans Jord og undertvang den med Damp, med Elektricitet, med methodisk Forskning.

Lad os see, i hvilken Skikkelse vor begyndende poetiske Litteratur første Gang giver sig Form. Denne Skikkelse er Aladdin og Aladdin vil sige Poesiens og Naivetetens Ret til at være og Ret til at seire. Det er en Poesi om Poesi, Poesien som hævder sin egen Ret, Poesien som seer sig selv i Speil og undrende skuer sin egen Skjønhed, Noget hvormed den ikke kan blive ved under Straf af at blive en slap og vellystig Narcissus. Og endnu et Træk: Aladdin er Geniet, og med den guddommeligt begavede Aands hele su-

blime Dristighed detroniserer Oehlenschläger Faustfiguren, gjør Faust til en Noureddin og lader denne Faust ende som en Wagner. Jeg tilbageholder ethvert Udbrud af min næsten uindskrænkede Beundring for dette Digt og fortsætter kun min Tankegang. Aladdin er Geniet, men hvad Art Geni? Hvad er det for Genier, paa hvilke dette Billede passer? Paa Aander maaskee som Oehlenschläger selv eller som hans Samtidige Lamartine, men visselig ikke paa Aander som Shakspeare, som Leonardo, som Michel Angelo, Beethoven, Goethe og Schiller, Hugo og Byron, allermindst paa Napoleon, der maaskee mest umiddelbart har givet Anledning til Aladdin. Thi Geniet er ikke den geniale Lediggjænger, men den geniale Arbeider, og de medfødte Gaver ere kun Værktøiet, ikke Værket.

Saa følge Figurer som Oehlenschlägers nordiske Helteskikkelser, Hakon, Palnatoke, Axel, Hagbarth, Idealer af Kraft og Kjærlighed, der uden at være frembragte med en saadan Phantasiens Styrke, at de blive antike, dog staae Samtiden altfor fjernt til at have et virkeligt Forhold til den. I al deres Skjønhed ere de for abstracte og ideale til mere end ufuldkomment at afspeile den Tid, i hvilken de bleve til, og deres praktiske Virkning paa Sindene er allerede derved stærkt begrændset, at de jo forkynde sig som Fortids-Idealer. Det er ikke den moderne Tids Sjæls-

indhold som i dem bliver formet; med Bevidsthed skrues Psychologien tilbage og en Udrensning af alt egentligt og utvetydigt Moderne forsøges. Det er lærerigt at sammenligne dem med Heltene paa et samtidigt Theater, Victor Hugos. Disse staae maaskee poetisk tilbage. Men man føler stærkere Pustet af en ny Tid naar man seer Victor Hugos fnysende Plebeier skride over Scenen. Derfor blev ogsaa V. Hugos første Tragoedier allesammen forbudne af den bestaaende Regjering, Noget som aldrig er hændet een dansk, en Eiendommelighed, man kan udlægge efter sine Sympathier enten som Tegn paa vor Poesies rent digteriske eller som Tegn paa dens rent virkelighedsløse Charakter. Endnu ganske anderledes abstracte, ja saa at sige blodløse blive Typerne i en Litteraturgruppe, der slutter sig til Oehlenschlägers dramatiske Arbeider og behandler vor Middelalder, efter at hine have behandlet vor Oldtid. Jeg mener Ingemanns Romaner. Den Livserfaring og det Livsstudium, hvorpaa disse Bøger ere grundede, er yderst ringe. De beholde et andet Værd; men til Livet have de lidet eller intet Forhold, skjøndt de høre til de Bøger, der iøvrigt have havt størst praktisk Virkning. De tilhøre en fra Skotland indført uheldig og nu opgiven Genre, den historiske Roman, som frembragt af en fuldblods Tory var udgaaet fra en Aandstilstand, der havde alle sine Idealer i Fortiden ligesom vor.

Paa en saadan Aandstilstand prelle alle Aarhundredets store Begivenheder af. Den græske Frihedskrig, hvis Udbrud andensteds giver Signalet til saa uhyre litterære Begivenheder, som i Frankrig og Tydskland bliver hele Skolers Bane og fremkalder nye Skoler, som bringer et helt Kuld af Forfattere til at slaae om og træde i Oppositionens Tjeneste, efterlader sig næsten intet andet Spor i Danmarks Poesi end hine berømte Linier i «Kong Salomon og Jørgen Hattemager»: «Hvad mener Hr. Baronen vel om Grækernes Affairer?» En Begivenhed som Revolutionen i Juli 1830 sætter sig hos saa djærv, saa liberal en Aand som Poul Møller intet andet Minde end hint forresten saa smukke og saa charakteristiske Digt «Kunstneren mellem Oprørerne», et Digt, der ved sin Loyalitet, sin æsthetiske Ligegyldighed for Omverdenens Begivenheder, sin ubegrændsede Foragt for alle Samfundsbevægelserne maler hele Epochen herhjemme. For Poul Møller vare Revolutionerne virkeligt personificerede i «to frisindede Drenge og en lam Redacteur». Byrons det halve Aarhundrede beherskende Poesi, som ved hans Heltedød forplantes Verden over, naaer ogsaa til os, men kun Drapperiet tiltaler her, Tankerne og Typerne vogter man sig vel for at tilegne sig. En af vore ædleste og skjønneste Digternaturer, Biskopsønnen Frederik Paludan-Müller, tilegner sig Versemaalet, Rhytmen, Stem-

ningsvexlingen, den barokke Skiften mellem Pathos og Ironi i de Byronske Epopeer, men kun for at benytte denne Form som Indklædning for hele det traditionelle Tanke- og Følelses-Sæt. Han helder den gamle Vin paa de nye Flasker og udvikler sin Poesi lidt efter lidt til et begeistret Indlæg for asketisk Moral og den stiveste Orthodoxi. — Ifald man tænkte sig et Land af Danmarks Størrelse bestyret som en Art China og imaginerede sig en Lov, ifølge hvilken i en vis given Tid ingen andre end theologiske Candidater skulde have Stemmeret i Litteraturen eller faae Lov til for deres Landsmænd at bearbeide Indtrykkene udefra, saa vilde det være et interessant Spørgsmaal at undersøge, hvori vel en saadan Litteratur, forfattet af theologiske Candidater, vilde blive forskjellig fra en stor Periode og Gruppe af vor.

Det synes som om det ikke skulde lykkes os at udtrykke noget Typisk i anden Form end den abstract idealiserede og den abstract karrikerede. Efter alle hine positive Figurer følger en Række negative Billeder. Heiberg samler Charaktertrækkene fra alle sine Vaudeviller til et Billede af den kjøbenhavnske Spidsborger i «En Sjæl efter Døden» og Paludan-Müller skriver sit Mesterværk «Adam Homo», strengt taget den eneste virkeligt typiske og for en Fremmed lærerige danske Roman. Den indeholder al den europæiske Reactionstids Slaphed og Usselhed samlet som i en

Essents. Adam Homo er Mennesket i Almindelighed, lad saa være, men Mennesket fra Christian den 8des Tid. Samtidigt taber den importerede philosophiske Bevægelse sig herhjemme, den begyndende Hegelske Skole standser, Heiberg afløses af Kierkegaard og Lidenskaben for at tænke af Lidenskaben for at troe. Den philosophiske Bevægelse ophører foreløbig uden at have afsat nogen Bog endsige noget Værk, og den ethisk religiøse Bestræbelse, som begynder, faaer sin Parallel og sin Fortsættelse indenfor Poesien. En Gruppe skjønne, men barnlige Bondenoveller, vort Aarhundredes Hyrdescener, følge den religiøse Strøm. Men høiere og høiere stiger Enthousiasmen for positiv Religion og asketisk Moral. Man overbyder hinanden i at optaarne Idealer, ud fra hvilke Virkeligheden kun øines som et fjernt sort Punkt.

Hvori er Strømningen udmundet? I Skikkelser som Paludan-Müllers Kalanus, der i Ekstase opbrænder sig selv paa Baalet, og som Ibsens Brand, hvis Moral gjennemført vilde føre Halvdelen af Menneskene til at sulte ihjel af Kjærlighed til Idealet.

Og der ere vi endte. Intetsteds Europa over saa exalterede Idealer og ikke mange Steder et plattere aandeligt Liv. Thi man maa dog være yderligt naiv for at troe, at vort Liv svarer til hine Typer. Saa stærk har Strømningen været, at selv en saa revolutionært anlagt Natur som

Ibsens er bleven inddraget i den. Er Brand Revolution eller Reaction? jeg skal ikke kunne sige det, saa meget har dette Digt af begge Dele.

Det forrige Aarhundredes to store Grundtanker vare disse: i Videnskaben den frie Forskning, i Poesien Humanitetens frie Udfoldelse. Hvad der ikke bliver i denne Strøm, det glider ned ad Decadencens og tager Veien til Byzants. Thi udenfor denne Bevægelse ere alle Bevægelser byzantinske. I Videnskaben byzantinsk Skolastik, i Poesien Legemer og Aander, der ikke ligne Legemer og Aander, ensformige og abstracte.

Giv en Sirius-Beboer, der kun har gjennemlæst vor klassiske moderne Poesi, et Par moderne udenlandske Dramer ihænde, f. Ex. Alex. Dumas's «Le fils naturel», Emile Augiers «Le fils de Giboyer» og «Les effrontés», og han vil gjøre Bekjendtskab med utallige Samfundstilstande og Samfundsproblemer, som han ikke kjendte, fordi de, skjøndt de existere i vort Samfund, ikke existere i vor Litteratur. Thi til det moralske Raseri svarer som Modstykke det moralske Snerperi. Hvad have vi gjort af hint første Opsving, da man herhjemme som overalt ved Aarhundredets Begyndelse første Gang skimtede en Poesi bag de 3 Enheder, en Guddom bag Treenigheden, en Kjærlighedens Lykke bag det conventionelle Ægteskab, en Sandhed bag Dogmerne, en Lighed bag Kasteadskillelsen

og Standsinddelingen, en Frihed høit over Conventsens og Selskabets og Samfundsmoralens Tvang!

Oehlenschläger emanciperede vor Poesi fra Nytteperiodens Moral. Han seirede skjøndt efter en Kamp og Poesien blev fri. Heiberg bragte Logiken i ligesaa stor Ære som den, hvori Poesien stod, han emanciperede den æsthetiske Kritik fra Følelsesraisonnementet og erobrede et nyt Terrain for Philosophien. Saa kom de første Fordringer paa politisk Frihed. Men Bannerførerne i Litteraturen svarte: Hvad raabe I paa politisk Frihed, den sande Frihed er Villiens egen indre Frihed; at vinde den er jer altid tilladt, og den anden er, naar hin er givet, uden al Betydning.

Og man skrev store metaphysiske Afhandlinger om Villiens Frihed, Determinisme og Afsindighed; men man opnaaede dog ikke at berolige Gemytterne og vi fik politisk Frihed. Mon ikke Betingelsen for et Fremskridt paany vilde være det, at Løsenet atter blev Frihed: Aandsfrihed, at man istemmede: vi ville den frie Tanke og den frie Humanitet. Det vil da ikke nytte, at man svarer: «Hvad raabe I paa Frihed, I have jo al den, I kunne ønske,» og man mener den politiske Frihed. Man vil ikke erklære sig tilfreds med den. Det er ikke saameget ydre Love, der behøve at forandres, om end ogsaa de, som det er den hele Samfundsbetragtning, som den yngre Slægt fra Grunden af maa omforme og oppløie, før en ny

Litteratur kan skyde op. Hovedarbeidet vil blive gjennem en Mangfoldighed af Canaler at lede de Strømninger, som have deres Udspring i Revolutionen og Fremskridtsideerne, herind og at standse Reactionen paa alle de Punkter, hvor dens Opgave historisk er endt.

EMIGRANTLITTERATUREN.

Det var Franskmændene, som ved det 18de Aarhundredes Slutning revolutionerede de politiske Tilstande og Sæderne. Det var Tydskerne, som reformerede de litterære Ideer. Frankrig har fra Arilds Tid af frembudt Modsætningen af at være et Land, der paa samme Tid, som det i alle ydre Forhold holder af Forandring og, naar det giver denne sin Tilbøielighed Luft, sjeldent forstaaer at holde Maal eller Grændse, i litterær Henseende er i høi Grad stabilt, anerkjender Autoriteter, underholder et Akademi, sætter Maal og Grændse over Alt. Man havde i Frankrig styrtet Regjeringen, hængt og forvist de ilde sete Aristokrater, indført Republiken, ført Krig med Europa, afskaffet Christendommen, indført Dyrkelsen af et høieste Væsen, afsat og indsat en halv Snes Fyrster, før man faldt paa at ville Alexandrinerverset tillivs, før man vovede at røre ved Corneille's og Boileau's Autoritet eller tvivle paa, at Overholdelsen af de tre Enheder i Dramet var absolut nødvendig for at redde Smagen. Voltaire, der ikke har Respect for Meget mellem Himmel

og Jord, respecterer Alexandrinerne. Han vender op og ned paa hele Traditionen, han bruger Tragoedien som et Angrebsvaaben imod de Magter, hvis bedste Støtte den før ham havde været: Kongemagten og Kirken, han udelukker i flere af sine Sørgespil Kjærligheden, som hidtil var anseet for Hovedsagen i en ret Tragoedie, han efterligner den af hans Landsmænd ringeagtede Shakspeare, men han vover ikke at berøve Verset en Fod, at forandre det Ringeste i den overleverede Rimstilling eller at lade Handlingen vare mere end fire og tyve Timer eller lade Begivenheden foregaae paa to forskjelligt benævnte Steder i et og samme Stykke. Det koster ham mindre Overvindelse at slaae Kongerne Scepteret af Haanden og Præsterne Masken fra Ansigtet end at respectere den traditionelle Dolk i Melpomenes Haand og den traditionelle Maske for hendes Ansigt.

Det blev et andet Folk end det franske, det Folk, hvilket Voltaire haanligt havde ønsket mere Aand og færre Consonanter, som reformerede Litteratur og Poesi. Det var Datidens Tydskere, de skikkelige Folk, om hvilke man i Frankrig neppe vidste mere, end at de drak deres Øl, røg deres Pibe og spiste deres Surkaal i Kakkelovnskrogen, at de fredelig lode sig plage af en Snes stupide Smaatyranner, at de uden nogensomhelst urimelig Lighedsiver i dybeste Ærbødighed gave deres Foresatte Titler som «Rath» og «Graf» etc., at de

kun førte Krig for at faae Bank, at de ellers levede patriarchalsk med deres Ægtehalvdele, der som sande Rugemaskiner stedse frembragte Børn i stadig Tilbedelse af Frembringeren, dem var det, som i Ideernes Verden gjorde større Erobringer end Franskmændene foretoge paa Jorden, idet de skjænkede Verden en ny Metaphysik, saa dyb og saa rig, som den ikke var seet siden Aristoteles's og Nyplatonikernes Tider, en ny Poesi, den skjønneste, siden Shakespeares Tid, og dem var det, som grundlagde en ny Behandling af Historien, Mythologien og Poesien; thi hos dem havde intet Andet været frit end Tanken alene.

Af Tydskland er derfor den Litteratur stærkt paavirket, som ved Aarhundredeskiftet udviklede sig i Frankrig, ligesom overhovedet Folkene først nu ret begynde at træde i uafbrudt aandelig Forbindelse med hverandre. De store Omvæltninger, Republikens og Keiserdømmets Krige, der tumlede alle Europas Folkeslag mellem hverandre, lærte dem paa samme Tid at kjende hverandre. Men grundigst paavirket af de fremmede Omgivelser blev dog den Klasse af Mennesker, der ved alle hine store Begivenheder saa sig tvunget til et fast og langvarigt Ophold udenfor Fædrelandet. Den Indflydelse af en fremmed Aand, som var flygtig og forbigaaende paa Soldaten, blev varig og betydningsfuld paa Emigranten. Den franske Emigrant nødtes til at lære det fremmede Sprog

paa en mere end overfladisk Maade, om ei af anden Aarsag saa for i det fremmede Land at kunne give Undervisning i sit eget Sprog. Fra intelligente franske Emigranter udbredte da en ny Aand sig over Frankrig, og heri ligger det, at det nye Aarhundredes Litteratur i dette Land begynder som Emigrantlitteratur.

Emigranten er efter sit Væsen oppositionel. Men hans Opposition har en forskjellig Charakter, eftersom det er Rædselsherredømmet eller det absolute Keiserdømme, mod hvilket han opponerer, og hvis Magt han har undflyet. Meget ofte har han undflyet dem begge, og hans Bevæggrunde til Opposition ere da af blandet Natur; han har f. Ex. Sympathier for Revolutionen i dens første Skikkelse og en heftigere Uvillie mod Keiserdømmet end mod Terrorismen; men af hvad Natur end Blandingen er, vil man allerede paa dette Punkt kunne ane den dobbelte Strømning i Emigrantlitteraturens Productioner. Umiddelbart reagerer den mod det 18de Aarhundredes Litteratur, dens Overdrivelser og dens Udskeielser, men ligefuldt er der i Frembringelserne en Understrøm, som fortsætter Hovedstrømningen fra det 18de Aarhundrede; saaledes overalt: hos Chateaubriand, hos Sénancour, hos Constant, hos Mme de Staël, og det er paa dette fine Vexelforhold mellem Reaction og Fremskridt jeg fra Begyndelsen af vil bede Dem om at være opmærksom.

Naar man taler om det 18de Aarhundredes Aand er det almindelig Voltaires Navn, der kommer En paa Læben; det er ham, der samler, resumerer og repræsenterer den hele Tidsalder: forsaavidt Emigranterne reagere imod ham, kunne de siges at betegne Reaction mod det foregaaende Aarhundrede. Men der er jo blandt det 18de Aarhundredes Forfattere en, der i Storhed næsten er Voltaire lig og hvis Virksomhed strækker sig langt ud over hans egen Levealder; ham er det, som inspirerer Emigrantlitteraturen og til hvem den trods al udenlandsk Paavirkning paa ethvert Punkt lader sig føre tilbage, og forsaavidt den nedstammer fra Rousseau og fortsætter Rousseau, kan den siges at fortsætte det foregaaende Aarhundrede og Revolutionen. Til Rousseau vise i Virkeligheden næsten alle det 19de Aarhundredes store litterære Bevægelser tilbage. Fra ham udgaae i Tydskland Herder, Kant, Fichte, Jacobi, Goethe, Jean Paul, Schiller og Tieck, i Frankrig Saint-Pierre, Robespierre, Chateaubriand, Mme de Staël, Diderot og George Sand; fra ham udgaaer i England En, hvis Navn tæller som Hundredes: Byron. Medens Voltaire især virker paa Aanderne i Almindelighed, er Rousseaus Indflydelse aldeles overveiende paa de fremragende Talenter, paa Forfatterne. Skiftevis have efter deres Død hine to store Mænd behersket Eftertiden. Voltaire afgav ved Aarhundredets Begyndelse Scepteret til Rous-

seau, saa indtraf efter 1848 en Periode, i hvilken Voltaire paany har fravristet Rousseau Herredømmet over Sjælene, i Frankrig idetmindste, og i dette Lands mest fremragende moderne Skribenter, som Ernest Renan f. Ex., finder man den dobbelte Aandsretning endelig sammensmeltet, Rousseau's Aand multipliceret med Voltaires. Men i Rousseau's Skrifter alene er det, at næsten enhver af de store fra Udlandet kommende Strømninger, som ved Aarhundredets Begyndelse fra Tydskland og England bryde ind over Frankrig, have deres Kildespring, og Rousseau er det, hvem det skyldes, at den Litteratur, som af Franske frembragtes i Udlandet, under al sin Opposition imod den Aand, af hvilken det absolute Keiserdømme fremgik, bevarede et Forhold til det 18de Aarhundrede og havde oprindeligt franske Forudsætninger at støtte sig til.

I.

Lad os tage et enkelt af de reactionære Hovedværker til Exempel. Hvad det 18de Aarhundrede havde villet tillivs var med eet Ord Middelalderen. For det var Middelalderen kun et andet Ord for Barbari og Fanatisme; dets Exempel paa det Rædselsfulde var en Autodafee, paa det Latterlige et Korstog. Deraf kom det, at man nu med Reactionens hele Renegat-Begeistring vilde gjenindføre det Middelalderlige overalt, i

Stat, i Kunst, i Poesi og Religion. Samme Aar som Napoleon afsluttede Concordatet med Paven og gjenindførte den christelige Cultus i Frankrig, udgav Chateaubriand sit store Skrift «Le génie du christianisme», et af Reactionens første og reneste Producter, der i Strid med den af Forfatteren tidligere, i hans Bog om Revolutionerne, udtalte Overbevisning søger at gjøre Christendommens Sandhed indlysende ved at paavise dens Skjønhed og derigjennem dens Brugbarhed for Poesi og Kunst. Chateaubriand anstiller en vidtløftig Sammenligning mellem de hedenske og de christelige Forfattere, foretrækker Tasso for Homer og Saint-Pierre for Theokrit, og godtgjør, som man spottende har sagt, paa en overbevisende Maade de religiøse Ideers Anvendelighed i Balletter og Pantomimer. Han er ligesaa orthodox og bibelfast i Naturlæren som i Æsthetiken. Men ligefuldt er det i dette Værk, i Bogens berømte og glimrende Episoder, Atala og René, at det Nye brød frem.

Ved René vil jeg dvæle og forsøge en Paavisning af, at denne Hovedtype, som paa saa mange Maader for os nutildags gjenkalder de fremmede Litteraturer, er fransk i sin Afstamning og revolutionær ved sin Herkomst og sin hele Charakter.

Det betydeligste Værk, Rousseau som Digter har frembragt, er «La nouvelle Héloïse». Det er denne Bog, som iøvrigt har en fjern Forgjænger

i Abbed Prévôts fortræffelige Fortælling «Manon Lescaut» og nærmere Forudsætninger i Richardsons engelske Romaner, hvis Ideer som Frøkorn, der bæres af Vinden, forplante sig til Tydskland og fremkalde «Werther». Wertherskikkelsen voxer, omdannes og bliver til Faust, og paany strømme hine Tanker og Følelser tilbage over Frankrigs Grændse, og paa fransk Grund kaldes Floden René.

Hvad var vel det Nye i Rousseaus «Héloïse»? Hans Stikord vare Natur og Lidenskab, Natur og Dyd. Heri er der for os ikke noget Nyt. Bogens Sujet er en Kjærlighedshistorie, og man havde i Frankrig skrevet mange saadanne før. Det Nye bestaaer for det Første deri, at det er Rousseau's «Héloïse», som tager Livet af Galanteriet og dermed af den hele classisk-oratoriske Periodes Opfattelse af Følelserne. Denne Opfattelse er den, at alle ædle og fine Følelser ere Civilisations-Producter og Elskov fremfor alle. Det er klart nok, at en vis Cultur er fornøden, før en Følelse som Kjærlighed kan opstaae. Før den kvindelige Kjole var til, var der ikke Kvinder, men kun Hunner, og før der var Kvinder, var der ingen Kjærlighed. Ud fra denne i sig selv rigtige Tanke var hin Tid, som man kalder Ludvig den Fjortendes, nu kommen til det Resultat, at Alt, hvad der tilhyllede den nøgne Passion, ret egentlig adlede den og gav den sit Værd. Jo mere tilsløret og omskrevet, jo mere forberedt og antydet

den var, des mindre brutal. Hin Tids Sæder og hin Tids Litteratur var jo et Product af selskabelig Dannelse, og denne Dannelse var kun de høieste Kredses.

Mændene fra Ludvig den 13des Tid havde travet i Regn og Slud, pantserklædte paa jernklædte Heste ad opblødte Veie mellem Bjerge og Floder. Derfor foretrak de og deres Sønner, da de forlod deres gamle, afsides beliggende Ridder- og Røverborge for at begive sig til Versailles, en regelmæssig Have for den vilde Skov, en udsøgt Etiquette for Soldaterlivets Sprog, og i Tragoedien, i Dramaet og den lyriske Poesi en sleben Form og civiliserede Følelser for Natur og Lidenskab. Man naaede under denne Bestræbelse til en i Aandens Historie ukjendt Høide. Vil man have et Exempel, da læse man en Roman som «Prindsessen af Clèves». Det er umuligt at finde større Finfølelse og en renere Sands for Menneskenaturens Adel og de Former, hvortil denne Adel forpligter. Eller man gribe, for at tage en fuldkommen Contrast til «La nouvelle Héloïse» Marivaux's Theater. Medens man hos Crébillon fils finder hint Samfunds geniale og dumdristige Frivolitet afbildet uden Sky, giver Marivaux dets allerfineste Blomst, dets maniererte Ynde à la Parmeggianino, dets hele Dannelse og Aand saa fuldstændigt og saa typisk, at man kan gjenkjende Charakteren, da Alfred de Musset saa mange Aar

efter i sine smaa Comoedier gjenoptager Skildringen. De Elskende hos Marivaux ere to Væsener af samme Opdragelse og vel at mærke af samme Stand. Vi finde ikke her som i vort Aarhundredes Comoedier og Romaner hine Patricierinder, der elske en Plebeier, eller Skikkelser som Lakaien Ruy Blas, der nyder en Dronnings Gunst. Forklæder hos Marivaux en Gang imellem Herren sig som Tjener, og Frøkenen sig som Soubrette, opdage de strax hinanden igjennem Forklædningen. Disse to Væsener ere fremdeles halvt naturlige, halvt kunstige; de ligne, som Paul de Saint-Victor har sagt, hine Blomster, hvis Safter opstige fra Naturens Skjød, men hvis Kronblade Gartnerens Kunst ved Krydsning har tegnet med vilkaarlige Mynstre. De bære ikke Paryk, men deres Haar ere pudrede. De bære Paradekaarder, men de forstaae at bruge dem. Deres Samtale er en stadig Forsøgen og Undflyen, Avanceren og Retireren, lutter Hentydninger og Halvheder, tusinde Omveie, maskerede Tilstaaelser og undertrykte Suk: en Stil af Sølv og Silke. Tilstaaelsen svæver paa disse unge Pigers og Enkers Læber, men den holdes tilbage i det Øieblik den vil undflye. Elskerens Attraa taber sig i saa dyb en Følelse af Respekt, at han hvert Øjeblik stammer, forplumrer sig og tier. Den fine Dame hos Marivaux behøver heller ikke en udtalt Erklæring. Ligesom hun selv er behersket og vogter sig for

som en Skuespillerinde at give sin Lidenskab til Pris, saaledes forstaaer hun et halvt Ord, en Skjælven i Stemmen og vender sig bort fra Lidenskabens Superlativer, dens Skrig og Selvforglemmelse som fra et stygt og blodigt Skuespil. Stykket staaer da halve og hele Timer stille paa samme Punkt. Disse Naturer ere altfor zarte og følsomme for os. De forekomme os besynderlige og absurde, vi see paa dem med Curiositet, som man seer paa Mimoser blandt Planterne, men Mimoser ere ikke unaturlige, kun besynderlige, og hine Personer ere skjøndt maniererte ikke affecterte, thi deres Væsen er dem naturligt, og de vilde være affecterte, ifald de busede paa. Det franske Ord Marivaudage viser at Marivaux's Maneer har en stor Originalitet. Det er ikke enhver maniereret Kunstner, hvem det lykkes at berige Sproget med et Ord ved at testamentere det sit Navn.

Man har rettet mange forskjellige Beskyldninger imod hin Tidsalders Kunst og Poesi. Man har sagt: den er ufolkelig, følgelig er den umoralsk; thi i vore Dage er man tilbøielig til at sammensmelte disse to Begreber. Men man bør ikke glemme, at indtil vore Dage har al udmærket Kunst i Verden havt en aristokratisk Oprindelse, den, der opstod i Athen ikke mindre end den, der opstod i Florents, medens de store demokratiske Samfund som Nord-Amerikas endnu ikke

have frembragt nogen Art af Kunst. Man bør ikke forfalde til det Pedanteri at nedsætte al den Poesi, hvis Modsætning naturnødvendigt maa behage Menneskene i vor Tid og vore Samfund. En anden Indvending mod Kunsten paa Ludvig den 15des Tid er den, at den er conventionel. Men den er ikke derfor at ringeagte. Al Kunst i Verden er conventionel; naar Conventionen ikke støder os, ligger det kun i, at vi have den altfor nær paa Livet til at stødes af den. Det Conventionelle hos Marivaux strækker sig over hele hans Tidsalder.

Hin Tidsaand stempler et helt Aarhundrede. De gjenfinder den hos Mozart i en Figur som Zerlinas, der ingenlunde er en Bondepige i Træsko, eller af den Art som vore norske Bondenovellers, men coquet og allerkjæreste med høihælede Sko og røde Hæle, med Schæferhat over Armen og en let Sky af Pudder omkring sit Hoved. De gjenfinder den fremdeles i Watteau's fortræffelige Malerier. De landlige Festers Maler, som han kaldtes, har med fuldendt Geni forherliget og foreviget hin Tids lette Erotik. Men vend, efter at have hørt Zerlina's Duet, efter at have betragtet et Maleri af Watteau eller seet et Stykke af Marivaux, tilbage til Deres Værelse og opslaa «La nouvelle Héloïse», saa vil De føle en Sphære-Forandring.

For Rousseau er Galanteriet latterligt. Som

han i Alt foretrækker Naturtilstanden, saaledes ogsaa i det Erotiske og Elskov i Naturtilstanden er for ham en Lidenskab, uimodstaaelig og voldsom. Hvor langt ere vi ikke her fra hine Marivaux's delicate Sjælsstemninger og zirlige Gestus, fra hine Scener, i hvilke den Knælende selv under Knæfaldet ikke glemte en ulastelig Holdning, mens han trykte Spidsen af en Handske til sine Læber! Saint-Preux, saa ridderlig og saa sædelig som han er, er en Elektrisermaskine, ladet med Lidenskab, et Bytte for Passionen, declamerende, voldsom, selvforglemmende, og hint første Kys i Clarences Bosquet fremkalder et sandt Delirium, en Skjælven, en Tilstand i Ild, som var Lynet slaaet ned, og idet Julie bøier sig mod Saint-Preux og kysser ham, daaner hun paa Stedet og falder i en Afmagt, der ikke som Paryktidens er et Coquetteri, men en Følge af Lidenskabens altovervældende Magt hos det unge sunde Naturbarn.

Det andet nye Træk hos Rousseau er dette, at Saint-Preux og Julie ikke ere Jævnlige. Hun er en fornem Mands Datter, han en fattig Huslærer, en Plebeier. Som i «Werthers Leiden» er her med Elskovspassionen forbunden den demokratiske Plebeiers Villie til at kjæmpe sig iveiret. Man seer hvor megen Ret og Uret Napoleon havde, da han hin Dag under sit Møde med Goethe bebreidede ham, at han i «Werther» havde combineret Kjærlighedshistorien med Harmen over at

være udstødt af det aristokratiske Selskab. Man føler Taktikerens sikre Blik i denne Anke, men man vil af det Anførte see, i hvor nær Forbindelse strax fra først af Passionens Optræden i Litteraturen har staaet med det demokratiske Elements. Med eet Ord Passionen selv er demokratisk, den aristokratiske Erotik udvikler sig strax til Galanteri.

Det tredie betydningsfulde Træk i denne Bog er dette, at som Lidenskaben træder istedenfor Galanteriet og Standsforskjelligheden istedenfor den aristokratiske Kaste-Lighed, saaledes træder den moralske Følelse, en af sædelig Overbevisning udsprungen Hævden af Ægteskabet istedenfor den Ærbarhed, hvis eneste Aarsag var en aristokratisk Stolthed, en Respect for sig selv, der i den aristokratiske Litteratur tjente som Dyd, naar der ellers fandtes nogen Dyd. Dette Ord havde hidtil ikke havt Cours. Det blev et Løsen for Rousseau og hans Skole, et Løsen som ikke staaer i nogen Strid med det andet Feltraab: Natur, siden Dyden netop for Rousseau er en Naturtilstand. Man har sagt, at i Frankrig havde Ægteskabsbruddet under Ludvig den 13de været en Morskab, under Ludvig den 14de en Regel, og at det under Regentskabet var blevet en Pligt. Rousseau bød da Tidsaanden Spidsen ved at skrive en Bog til Ægteskabets Forherligelse. Alligevel er han saa meget smittet af sin Tidsaand, at Bogens Heltinde falder; men

iøvrigt har Bogen den Lighed med «Werther», at ogsaa her den egentlige Elsker gaaer glip af Pigen, idet Heltinden forenes med en «Albert», der er ligesaa ulastelig som uinteressant. Det er lærerigt at see en Type som Wolmar omdannes fra den ene Litteratur til den anden uden at miste sit Præg; efter at have spillet Alberts Rolle i «Werther», dukker han op i vor egen Litteratur som Eduard i «Forførerens Dagbog».

Og saa endnu et Træk, det sidste. Løsenet «Natur» maa opfattes aldeles bogstaveligt. For første Gang fremtræder paa Fastlandet den egentlige Naturfølelse i Romanen og afløser Kjærligheden til Saloner og Haver. Hvilken Afstand fra Sceneriet hos Marivaux og Watteau!

I hvilke Omgivelser stiller paa Ludvig den 15des Tid Poesi og Malerkunst sine Personer?*) Hvad man under Ludvig den 14de havde tilstræbt i Bygningskunsten var det Imponerende. Man ofrede endog ethvert Hensyn til Velvære og Comfort for den kolde Pragtsyge og den stive Etiquette. Hvo der har seet Ludvig den 14des Soveværelse i Versailles vil indrømme, sjeldent at have seet et mere utaaleligt beliggende Sovekammer. Nu afløses de ubeboelige og majestætiske Sale af «les petites maisons», som enhver Verdensmand

*) Hettner: „Litteraturgeschichte des 18ten Jahrhunderts“ passim.

da besad dem, i hvilke den lette Conversation og den yppige Letfærdighed fandt sig lige vel tilpas. Derfor forsvinde i Architekturen de store, simple Forhold, de rene og klare Massevirkninger. Stenens Haardhed og Tyngde fornegtes, Liniens Strenghed brydes, Alt bliver rundt og bølgende, alle Linier blive udsvævende og skeie ud. Barokstilen naaer baade i Bygnings- og i Billedhuggerkunsten sit Høidepunkt. Overalt forekomme uendeligt gjentagne Amorer og Gratier, ganske som paa Prent i Voltaires «poésies fugitives». I Haverne omfavner den bukkefodede Pan slanke, hvide Nympher ved det kunstige Vandspring. I Malerkunsten opstaae hine landlige Billeder, hvis fjerne Forbillede er Rubens's Kjærlighedshave, men som istedenfor dennes brede Livsglæde og svære Figurer have ligesom henaandede og fine Skikkelser i coquette Dragter og istedenfor Rubens's djærve Sandselighed erotisk Leg, Leflen og Hvisken, en Baggrund af skyggefulde Gange med stille Skjul, med yppige Statuer og friske Grønsværtæpper.

Under Ludvig den 14de havde hele Dragten været stiv; man bar store Opslag og Kraver, selv Kjole- og Vesteskjøderne vare afstivede, Halskraven og Manchetterne stive, saa at ingen Fold kunde forandres; den ubekvemme Allongeparyk nødvendiggjorde en gravitetisk Holdning. Under Regentskabet gik Alting ud paa Tvangløshed og Lethed. Skjødernes stive Foer for-

svandt, istedenfor den store Allongeparyk traadte det pudrede Haar, stivt friseret, saa at ingen nok saa hastig Bevægelse kunde bringe det i Uorden; overalt i Dragt og Væsen paatog man sig en vis Skjødesløshed. Man opholdt sig i Boudoirs. Som Thee og Caffe indførtes fra Østerland, saaledes ogsaa den østerlandske Sopha, der giver Crébillon fils Titlen til hans mest bekjendte og mest berygtede Fortælling. Den bløde Lænestol fortrænger den høie, ubekvemme, i Ryggen aldeles lige Armstol. Bohavet bestaaer af svære Silkegardiner, som vellystigt dæmpe Lyset, af store Speile i Guldrammer, af rigtforzirede Stueuhre, af yppige Malerier og snørklede Meubler. Hele Værelset dufter af vellystig Parfume.

Lad os herfra kaste et Blik paa Sceneriet i «La nouvelle Héloïse».

De veed hvor Rousseaus Statue nutildags staaer. Det er paa en lille Ø, der ligger i Genfersøen, hvor dens Sydspids borer sig ind i Génève. Denne Egn er en af de deiligste i Verden. Gaaer De lidt forbi Øen over endnu en Bro seer De tydeligt Rhonen styrte sig brusende og skumhvid som et Trollhättafald ud af Søen. Nogle Skridt endnu, og De seer dens hvide Strøm løbe sammen med Arves graalige Snevand. Floderne løbe ved Siden af hinanden, bevarende hver sin Farve. Langt borte seer De Montblancs hvide Snespids mellem to mægtige Alperygge. Henad Aften blive disse

Bjergrygge mørke og over dem sees Sneen paa Montblanc glødende som blege Roser. Det er som om Naturen havde samlet alle sine Modsætninger her. Selv i den mildeste Aarstid mærker man, naar man nærmer sig de brusende hvidgraa Bjergstrømme, en isnende Kulde. Paa en eneste Spadseretour føler man i Læ hed Sommer, faa Skridt videre barskt Efteraar med bidende Vind. Man gjør sig intet Begreb om Luftens kolde Friskhed og Styrke her. Kun Solen minder om Syden og Stjernernes stærke Tindren ved Nåt. Det seer ud som hang de løse i Luften. Og Luften selv er, som var det et stærkt massivt Legeme, man indaandede.

Seil da op ad Søen til Vevey! Bag Vevey Alpeskrænterne med de sydlandske friske Træer og Vinhaver. Hinsides Søen de mørkeblaa uhyre Klippemure, der lukke Udsigten ogsaa til Søens Sider, alvorlige, truende, mens Solen leger med Lys og Skygge ned ad Bjergsiderne. Ingen Sø er blaa som Genfersøen. Seiler man paa en smuk Sommerdag ned ad den, ligner den blaat Atlask, der changerer i Guld. Dette Land er et Feeland, et Drømmeland, hvori mægtige Bjerge kaste deres sorteblaa Skygger ned i et himmelblaat Vand under en tindrende, straalende Sol, der mætter Luften med sine Farver. Seil saa lidt længere op ad Søen til Montreux! Klippefæstningen Chillon, hint Fængsel, i hvilket Middelalderens barbariske Grusomhed

har samlet alle sine Pinselsredskaber, ligger ude i Vandet. Dette Vidnesbyrd om vilde, voldsomme, frygtelige Lidenskaber ligger her i en Natur, som kan kaldes fortryllet. Her er Søen aaben, Skuet mindre aparte, Climaet mere sydlandsk end ved Vevey. Man seer som et hemmelighedsfuldt Blaalys, i hvilket Himlen, Alperne og Lemansøen smelte sammen. Gaa saa nogle Skridt videre til Clarens og stands i hin Kastanielund, som den Dag idag kaldes «Bosquet de Julie». Den ligger høit oppe paa en Udpynt; fra den seer De Montreux ligge inde i Bugten lunt og gjemt; kast et Blik omkring Dem og De vil forstaae, at det var fra dette Sted, at Naturfølelsen udbredte sig over Europa. Thi De staaer her i Rousseaus Fødeegn og paa Skuepladsen for hans «Nouvelle Héloïse». Det var dette Sceneri, som fortrængte Regentskabstidens.

II.

«La nouvelle Héloïse» udkom 1761. 13 Aar efter forfattede i et andet Land, i meget forskjellige Omgivelser, et ungt Geni, som Intet havde tilfælles med Rousseau, paavirket af hans Roman og hans Ideer, en lille Bog, som besad alle «La nouvelle Héloises» Fortrin og mange flere og ingen af dens Mangler, en Bog, som satte ikke Tusinder men Millioner Gemytter i Bevægelse, meddelte hele Generationer en levende Begeistring

og en lidenskabelig Længsel efter Døden, drev et ikke ringe Antal Mennesker til Sentimentalitet, til Fortvivlelse, til Ørkesløshed og til Selvmord, og som havde den Ære at blive forbudt som irreligiøs af den landsfaderlige danske Regjering. Denne Bog er «Werther». Saint-Preux skiftede Costume og iklædte sig den berømte Wertherdragt, den blaa Kjole og den gule Vest, og Rousseau's «belle âme» gik over i den tydske Litteratur som «Die schöne Seele». 1774 udkom da denne Bog, hvis Slutningspaginer ikke ere opfundne af nogen Digter. De ere med den Ret, enhver frembringende Aand har til at tage sin Eiendom, hvor han finder den, ordlydende afskrevne efter et Manuscript, der fremstiller den unge Jerusalems Endeligt. De kan finde Manuscriptet i Kestners Bog om Goethe og Lotte. Kun eet eneste Ord har Goethe forandret som vulgært eller skurrende i Tonen. I Manuscriptet staaer «Barbiergesellen trugen ihn». Bogen ender saaledes: «Handwerker trugen ihn, kein Geistlicher hat ihn begleitet.» I sin skjærende Korthed udtrykker denne Sætning, at et Liv er endt, der i Strid med sig selv og med Samfundet, dødeligt saaret i sine Sympathier og sine Bestræbelser, er bukket under. Haandværkere bar ham; thi det borgerlige Samfund holdt sig pharisæisk tilbage; ingen Geistlig ledsagede ham; thi han var Selvmorder og havde brudt al kirkelig og religiøs Forpligtelse. Men han elskede Menig-

mand og omgikkes de Udannede, derfor fulgte disse ham til Graven.

Hvad er Werther? Definitioner udtømme ikke et digterisk Mesterværks uendelige Rigdom, men man kan sige med et Par Ord, at denne en lidenskabelig og ulykkelig Elskovs Historie har sin Betydning derved, at den ikke blot udtaler et enkelt Individs tilfældige Lidenskab og tilfældige Ulykker, men er behandlet saaledes, at en hel Epoches Lidenskaber, Længsler og Kvaler have fundet deres Udtryk deri. Denne Bog fremstiller det fulde Hjertes Ret og Uret overfor det forstandigt ordnede Hverdagslivs trivielle og stivnede Regler, dets Uendelighedstrang, dets Frihedstrang, der føler Livet som et Fængsel og alle Samfundets Skillemure som Fængselsvægge. Alt hvad Samfundet byder er, som Werther siger, at male Fængselsvæggene for Individet, at male dem perspectivisk med frie Udsigter til vide Horizonter. Men Væggene selv brydes ikke ned. Derfor denne Renden Panden imod Væggen, denne lange Hulken, denne dybe Fortvivlelse, som først lindres ved et Pistolskud i Hjertet. Hvad her er fremstillet er ei som i «La nouvelle Héloïse» Dydens og den deistiske Religiøsitets Overvinden af Naturdrift og Passion, men Lidenskabens Fatalisme; med fatalistisk Nødvendighed gaaer i denne Hjertets Tragoedie den regelløse og tøilesløse Lidenskab tilgrunde.

De veed, hvilken Strøm af sentimentale Productioner denne Bog affødte, hvormange taaredrivende Romaner i Octav der nedstamme fra den, hvorledes dens Følelse snart blev fortættet til det massiveste Føleri, som hos Clauren, hos Lafontaine, hos vor Rahbek, snart fortyndet til det subtileste platoniske Sværmeri, som i Ingemanns tidligere Dramaer og Romaner, se især den ligefremme Efterligning af Werther i «Warners Vandringer». Men Werther selv er uden Skyld heri; thi Fortabtheden i Følelsen er kun Bogens ene Side. Ud fra denne, midt i al denne, fremsprudler en saa sund Naturfølelse og Livsfølelse, saa kraftig og revolutionær en Vrede over Samfundets Convenients, de aristokratiske Fordomme og Forretningslivets Pedanteri, at Hovedindtrykket af Bogen er og bliver den Trang til Oprindelighed og Poesi, som den fremstiller, vækker og tilfredsstiller. Hvilket Fremskridt er her ikke gjort siden «La nouvelle Héloïse»! Kun usikkert er i Rousseau's Roman den kvindelige Hovedfigur tegnet. Her, som næsten overalt, mangler i den franske Poesi Kvindeligheden Naivetet. Julie er en klassisk Forgjængerinde for Heltinderne i Balzac's Romaner. Hvor uendeligt staaer hun ikke tilbage for sin Navne, den virkelige Héloïse, i Lidenskabens Sandhed og Ægthed, hvor følt er ikke hvert Ord hos denne, Udbruddene af Kjærlighed saavelsom Udbruddene af Religiøsitet, og hvor kolde ere

ikke Julies Perioder! Hvert Øieblik forfalder hun til Declamationer om Dyden og om det høieste Væsen, som hun philosophisk benævner Livets Kilde. Hun har Sætninger som denne: «I den Grad ere alle menneskelige Anliggender et Intet, at naar det Væsen undtages, der existerer ved sig selv, gives der intet Skjønt uden det, som ikke er», hun mener vore Chimærer. Julie raisonnerer og declamerer. Hvor naiv og naturlig tager ikke den kraftige Charlotte sig ud i Modsætning til hende, for Exempel i hin første Situation, da hun skjærer Brødet til sine smaa Sødskende. Naar der hos hende er noget, som gaaer ud over det Naturliges Linie, da synder hun ikke ved Declamation, men ved et Stænk af sentimentalt Sværmeri, som i den Scene hvor Werther's og hendes Tanker mødes, idet hun taus med sin Finger skriver Ordet «Klopstock» paa den fugtige Rude. Iøvrigt er der i denne Bog en endnu renere, dybere, genialere Følelse for Naturomgivelsen og Landskabet end hos Rousseau; Forskjellen i Naturopfattelsen er betinget deraf, at en stor litterær Begivenhed forefalder i Mellemtiden, Udgivelsen af «Ossian», der gjorde et saa uhyre Indtryk. De veed, hvorledes den skotske Barde smeltede selv Bonapartes haarde Hjerte, saa at denne langt foretrak ham for Homer. Dengang troede man endnu paa Ossians Ægthed, og den Tid var endnu ikke indtraadt, da man vendte sig bort fra disse

Digte med samme Ærgrelse og Væmmelse, som et Selskab føler, naar det i en Have har ladet sig henrive til Sværmeri af en Nattergals Toner og saa opdager en i Buskene skjult forvorpen Krabat, som var Nattergalen. Den stakkels Macpherson var denne Bedrager. Det var ham, som fortrængte Homer. Saaledes fortrænges ogsaa her i «Werther» den sunde homeriske Naturanskuelse, som raader i Bogens første Halvdel efterhaanden af de urolige ossianske Taagebilleder, som svare til den stigende Sygelighed, til Lidenskabens Uro og Phantasteri.

De føler maaskee allerede, hvilke nye Charaktertræk Hovedfiguren har indvundet ved at passere Rhinen. Saint-Preux var endnu, som Navnet allerede antyder, det ridderlige Ideal. Det er Goethe, den moderne Tids Digter, som gjør det af med det ridderlige Ideal. Jeg vil blot gjøre Dem opmærksom paa, hvorledes i hans Helte alle Riddertidens Egenskaber, først og fremmest det physiske Mod, hvis Fremstilling aldrig forfeiler sin Virkning paa naive Læsere, er fuldstændig skudt tilside. Saaledes i «Werther», i «Wilhelm Meister», i «Faust». Werther er ikke en Ridder, men en Grubler, en Poet, en Phantast. Lad os dvæle endnu nogle Øieblikke ved denne Skikkelse. Werther er en Syg; hvad er det, som han inderst inde feiler? Han er urolig og feberagtig, men lad os vel forstaae det, hans Uro er Anelsens, Uvis-

hedens, de slet begrændsede og uindskrænkede Længslers, men ikke Fortvivlelsens eller Haabløshedens. Han tilhører en Tid, som aner og bebuder, ikke en Tid, som opgiver og fortvivler. Vi ville faae at see et Modstykke til ham i Chateaubriand's René. Grundkilden til Werthers Ulykke er Misforholdet mellem Hjertets Uendelighed og Samfundets Skranker. Tidligst vare Litteraturens Helte Fyrster og Konger, deres Kaar stod i Overensstemmelse med deres sjælelige Høihed. Contrasten mellem et Indre og Ydre, mellem Attraa og Magt var ukjendt. Og selv da Litteraturen udvidede Kredsen af sine Foretrukne, holdt den sig til dem, som aristokratisk Fødsel og Rigdom havde stillet høit over Livets lave Møie og Besvær. Goethe har i «Wilhelm Meister» angivet Aarsagen: «O trefold Lykkelige, siger han, ere de, som deres Fødsel strax stiller paa Menneskehedens Høider, som aldrig have beboet, aldrig engang gjennemreist den ydmyge Dal, hvori saamange retskafne Sjæle tilbringe et ynkværdigt Liv. Neppe ere de til, før de stige ombord paa Skibet for at foretage den fælles store Reise, de benytte sig af hver gunstig Vind, medens de Andre, som ere nødte til at bære sig selv, svømme møisommeligt bagefter, drage liden Fordel af Vindens Gunst og tidtnok, naar deres Kræfter ere udtømte, finde en rædselsfuld Død i Bølgerne.» I veltalende Ord er her en enkelt af Livets Fordele, Rigdommen, prist;

Goethe, der mange Gange i sine Skrifter, saaledes navnlig i «Wilhelm Meister», udelukkende af Kjærlighed til det Skjønne tyede til Samfundets høieste Kredse, har med Smerte følt, at en Plebeiers Liv er en Krig, og det den sørgeligste Krig af alle, den for Udkommet, at han er nødsaget til at tænke paa Penge, til bestandig at tage Økonomien med paa Raad og at hans Kone er tvungen til at være en Husholderske, selv om hun iøvrigt er en Muse. Derfor taler Goethe saa utvungent om Rigdommens Fortrin. Og hvad der gjælder om denne, om det mest vulgaire af Livets udvortes Goder, det gjælder med endnu mere Styrke om alle de andre ydre Former af Lykke og Magt.

Det er nu ved Aarhundredeskiftet at vi første Gang støde paa denne Modsigelse: et Individ, der i Aandens Verden staaer som en Gud og en Konge, som føler for Alt og gjennem Følelsen optager det hele Alliv i sig, som attraaer Sandheden, men ikke kunde naae den, uden med det Samme at naae Alvidenheden, i hvis Hjertes Fordringer der ligger Kravet paa en Almagt; thi en Almagt maatte han have for at kunne omdanne den kolde haarde Verden til en Verden efter sit Hjerte, og som paa samme Tid er — hvad? er f. Ex. som Werther Legations-Secretair med nogle hundrede Rigsdaler om Aaret, indespærret Halvdelen af sin Dag i sit Comptoir, det vil sige i sin lille Samfundsrubrik, udespærret endog af det høiere Sel-

skab, og sættende Livets hele Salighed og Fylde i Besiddelsen af et enkelt Pigebarn, hvem saa den første den bedste Philister tager bort for hans Næse, og saaledes, at han selv i Rettens, i Moralens, i det Fornuftiges Navn maa indrømme denne Philisters Berettigelse, ja maaskee endog tilstaae at den Anden vil blive en bedre Ægtemand og gjøre Lotte lykkeligere end han. Hvad er dog dette? passer Kjærligheden da ikke for Ægteskabet, Individet ikke for Samfundet, Hjertet ikke med Hovedet? Er der en gruelig Disproportion i Tilværelsens store Maskineri og er den ved at gaae ud af sine Fuger? Snart hørte man den knage og briste, da hin Tid kom, da alle Mure nedbrødes og alle Former sprængtes, da alt Bestaaende styrtedes overende, da alle Standsforskjelle med eet Slag forsvandt, da Luften fyldtes med Krudtrøg og Marseillaisens første Toner, da Rigers hundredaarige Grændser flyttedes og omflyttedes, Konger halshuggedes og afsattes, en tusindaarig Religion afskaffedes, Troner og Altre splintredes mellem hverandre, en korsikansk Artilleri-Lieutenant proclamerede sig selv som Revolutionens Arving, erklærede alle Baner aabne for Talentet, og da man saa en fransk Værtshusholders Søn bestige Neapels Trone og en forhenværende Grenadeer gribe Sverrigs Scepter og bemægtige sig Norges.

Som sagt, der er Anelsens og den uklare Uros Higen i Werther. Uhyre Omvæltninger ligge

imellem ham og den næste moderne Type, René. I René er Anelsens Poesi afløst af Skuffelsens. Istedenfor Utilfredsheden før de store Katastropher træder Utilfredsstillelsen efter. Efter Opsvinget Nedslaaetheden. Alle hine gigantiske Omvæltninger havde ikke formaaet at bringe Menneskeaandens Krav og de ydre Forhold i Harmoni med hinanden. Alle hine skjønne Drømme om Frihed og Lighed vare skyllede bort i en Syndflod af Blod og Rædsler. Kampen for Individets Menneskeret havde ført til det brutaleste Verdens-Despoti. Saa møde vi da igjen Aarhundredets unge Mand, hvor er han forandret! Han er bleg, hans Pande er rynket, hans Liv er ørkesløst, hans Haand er knyttet. Udstødt af et Samfund, som han forbander, fordi han ikke i det kan finde sin Plads, see vi ham flakke om alene i den nye Verden, i Urskovene blandt vilde Stammer. Et nyt Element er indtraadt i hans Sjæl, som ikke fandtes i Werthers: Melancholien. Werther var syg, men ikke melancholsk, René er fortabt i en ørkesløs Kval, hvorover han ikke kan blive Herre, han hader Menneskene og sig selv.

III.

Paa dette Tidspunkt er det, at Melancholien og Misanthropien begynder at blive et poetisk Element, men for at forklare hvad jeg hermed mener, maa jeg gaae noget tilbage i Poesiens Hi-

storie. Litteraturen har ganske vist skildret Misanthroper før. Jeg vil til Sammenligning fremdrage nogle Skikkelser hos Molière og Shakspeare. Forskjellen mellem disse og den moderne Tids vil da blive Dem klar.

En af Molières interessanteste Figurer og jeg tilstaaer den af alle hans Charakterer, som er mig personlig kjærest, er Alceste, Misanthropen. Gjenstanden for Alcestes Indignation og Forbitrelse er hele det System af Hensyn, af Indrømmelser, af smaa og store Løgne, hvorpaa den saakaldte selskabelige Omgang beroer. Han har ganske vist Uret heri. Uden den Fiction, som den conventionelle Høflighed frembringer, vilde Livet være endnu meget hæsligere end det er. En fin og elskværdig Philosoph har sagt: «Da Skjønheden ikke existerer har man opfundet Kunsten, og da Godheden og Hjerteligheden ikke existerer har man opfundet Høfligheden.» Og er der alvorlig talt ikke Aarsag nok til at bære en Smule Maske? hvor Mangen er der, som ikke hellere vilde være helt ukjendt end helt kjendt, og er der ikke et Flertal, som det, om ikke af andre, saa dog af æsthetiske Grunde, vilde være baade Synd og Skam at demaskere, da deres Maske er saa meget smukkere end deres Ansigt? Men jeg taler selv som Philinte i Stykket, og jeg maa ikke glemme de glimrende og veltalende Svar som Alceste giver. Alceste hader Menneskene, fordi han deler dem i

to Klasser, den ene udgjøre de Lave og Ondskabsfulde, den anden bestaaer af dem, der ere artige og opmærksomme mod hine Ondskabsfulde og Lave, og som derved muliggjøre deres Færd. Han sætter den feige Hensyntagen, den af Frygten udsprungne Falskhed i lige Linie med de værste og mest berygtede Laster. Han er saa forbitret paa Feigheden, der ikke vil see det Foragtelige hvor det findes, at han rent glemmer den anden store Verdensmagt, Dumheden, der virkelig ikke seer den, hvor den findes. Han skummer over at see den Nidding, med hvem han har Proces, og hvis Kjeltringeagtighed al Verden kjender, vel seet, vel optaget, ja beskyttet overalt. Han siger Oronte op i Ansigtet, at hans Vers ere slette. For at stille Charakteren i det rette Relief har Digteren nu ladet Alceste være dødelig forelsket i en ung Coquette af den fineste og ved sin Elskværdighed farligste Art. Hun tumler med ham som med et Barn, driller og trodser ham paa alle Maader, tiltrækker og tirrer ham til det Yderste; hvert Ord hun siger er en Braad som stikker ham, og enhver af hendes Handlinger skjærer ham i Hjertet. Det er hans Forbandelse at han paa een Gang maa elske hende og fortvivle over hende. Kan man tænke sig en værre Skjæbne for en Misanthrop, end den at tilbede en saadan Kvinde og være Boldt for alle hendes Luner! Det skulde synes saa, men mon

man ikke ogsaa skulde kunne vende den hele Betragtning om?

En Mand der bedre end nogen Anden forstaaer sig paa Skuespil og Theater, Hr. Edmond Thierry, Directeur for Théâtre français, sagde til mig Dagen efter en Opførelse af «Le Misanthrope« i Anledning af en Bemærkning jeg gjorde om en Skuespiller, der efter min Opfattelse spillede Rollen for slebent: «Finder De oprigtigt talt at Alceste er misanthropisk og at Navnet passer? jeg for min Part troer, at hvis Celimène ikke var coquet, saa vilde Alceste ikke være mere misanthropisk end jeg er.» Dette var en Spøg, men den skjuler en Sandhed. Det er Omstændigheder og Forhold, en Stilling midt i et fordærvet Hofliv, et pirreligt og ærekjært Sind, en sandhedskjærlig Charakter, som i Forening med tilfældige personlige Ulykker frembringe Alceste's Misanthropi som Resultat. Han er Misanthrop af Raisonnement, ikke af Temperament. Netop herved er han saa ægte fransk en Frembringelse. I en tydsk Melancholiker vilde Grundlaget være «Gemyt», i en engelsk Melancholiker er Grundlaget Humor, i en fransk Melancholiker er Grundlaget Raisonnement, det vil sige analyserende Forstand. Alceste er et Product af hin classisk-oratoriske Tid i Frankrig, over hvilken man først ved det attende Aarhundredes Slutning kom ud. Han er meget nærmere ved Boileau end det skulde synes.

De seer her et Exempel paa en Tidsaands og en Folkeaands overvældende Magt over Individet. Naar man taler om Boileau's og Forstandstragoediens Tidsalder i Frankrig, kunde det ved første Øiekast synes en Modsigelse, at Molière, Modpolen til Boileau, Racine's Antipode, tilhører samme Tid. Man kunde i det Mindste mene, at hans dybeste og mest fortræffelige Figurer, den naive Agnes i «Fruentimmerskolen» og den melancholske Alceste i «Misanthropen» dannede en Undtagelse. Men der gives Aandslove, der ere ligesaa ubrødelige som Naturlovene. Jeg har et andet Sted paavist i hvilken Grad Agnes's Naivetet er fremraisonneret af Digteren, jeg skal nu paavise Dem det Samme om Alceste's Melancholi. Tag som Modsætning en af Shakspeare's Misanthroper, Jacques f. Ex. i «Som Jer behager». Der har De Misanthropen af Temperament. Jacques er en Digternatur, vemodig og blød. Vil De høre, hvorledes han beskrives:

Hr. Amiens og jeg sneg os idag
Bag paa ham, da han laa ved Egetræet
Hvis gamle Rod sig strækker ud i Bækken
Der sladrer hen igjennem Skoven her.
Da kom derhen en stakkels jaget Hjort,
Haardt saaret af en Jægers Skud, for der
At gispe ud sit Liv. I Sandhed, Herre,
Det stakkels Dyr udstødte Suk saa dybe,
Som om dets laadne Kjortel skulde sprænges
Ved hvert et Gisp; de store, runde Taarer

En efter anden randt bedrøveligt
Ned ad den stakkels Snude; der laa Jacques
Og saa tungsindigt paa den laadne Stakkel,
Der stod ved Randen af den raske Bæk
Og øged den med Graad. Han saa den ene
Forladt af sine fløielsbløde Venner.
Han sagde: „Det er rigtigt, saadan spreder
Ulykken Venneflokken ad.“ Da sprang
En sorgløs Flok forbi den, mæt af Græsset.
Ja, sagde Jacques, far I kun Eders Vei,
I trinde, fede Borgermænd! det er jo
Den rette Skik og Maade. Hvorfor see
Paa denne ødelagte Stakkel her!
Saaledes gjennemborer han med Spot
Hver Sjæl i Stad, paa Landet og ved Hove,
Ja selv det Liv vi føre her. Han sværger
At vi er Voldsmænd, Røvere, ja værre,
Der ængste Dyrene og dræbe dem
I deres Hjemstavn, som Naturen gav dem.
Han græd og grubled' over Hjortens Suk.

De seer ham rørt til Taarer over det saarede Dyrs Lidelser. Det er ikke gjennem Raisonnement, ikke gjennem Forstanden, at han indigneres over Menneskenes Slethed og grusomme Raahed, han føler umiddelbart, at hans Sjæl er af samme Natur som Dyrets. Dyret er ham et Barn af samme Moder som han selv. Han er i sin Følelse Pantheist. Hvilken Afstand fra hin classiske Tids Anskuelse i Frankrig, da selv Cartesius ansaa Dyret for en Maskine og betragtede dets Skrig som rent mekanisk frembragte ved Slaget, ganske som Skrigedukkens ved Trykket.

I Modsætning hertil foregriber Jacques de mest fintfølende moderne Poeters Naturbetragtning, f. Ex. Shelley's. De veed, at Shelley som Yngling stiftede en Forening af unge Mænd, der ud fra den Anskuelse, at det var et utilladeligt og forbryderisk Barbari af Menneskene at spise Dyrene, forpligtede sig til udelukkende at leve af Planteføde.

Ikke desmindre er Jacques saa lidt som Alceste en Type paa den moderne Melancholi. Hver af dem udtrykker kun et almenmenneskeligt Mismod i den Form, som er dem naturlig efter deres forskjellige Nationalitet. Den ved det 19de Aarhundredes Begyndelse opstaaende Art af Melancholi har ikke Charakteren af en rent personlig Sygdom, den er ikke heller blot national, det er en kosmopolitisk Epidemi, i sit Væsen beslægtet med de religiøse Sygelighedsformer, som i Middelalderen saa ofte udbredte sig over Europa.

IV.

Vil man forstaae denne Aarhundredets Sygdom, maa man først lægge Mærke til, at dette i den store Mand, der kan betegnes som Aarhundredets Storhed, og i hvem det fra først af incarnerer sig, Bonaparte nemlig, ligesom udslynger hele sin Handlekraft og efter denne uhyre Kraftanstrengelse falder tilbage som lammet paa Villien. Saa er det, at hin store Skare af urolige og ørkesløse

Aander træde frem paa Skuepladsen, og en og samme Grundform varieres i det Uendelige. Den første, den mest fremragende af disse Skikkelser er René. Usynligt for ham selv er Herskerseglet blevet sat paa hans Pande.

I ham spirer al den Egoisme, som er Melancholiens først fremtrædende nye Element, al hin stolte Overlegenheds-Følelse, den Selvforgudelse, alle de Luner og Uvornheder, ja selve hint Høiheds-Vanvid, hvormed saamange af Aarhundredets store Mænd have forbauset og forarget deres Samtid. Hvorledes, vil man sige, kommer dette fra René? Paa den Snes Blade, af hvilke Skriftet bestaaer, forekommer jo næsten ikke andet end de tungsindigste Selvanklager. Men René skildrer kun Sygdommens første Stadium og Bogen er bleven fortsat og udviklet, først i det Brev som findes fra René i «Les Natchez», dernæst saa at sige i hele Læseverdenens Phantasi. René er hint første Stadium, Uroens og Udvælgelsens, René er Øieblikket i hvilket den udkaarne Natur paa samme Maade som den hebraiske Oldtids Propheter første Gang hører Stemmen som kalder ham og angst trækker sig tilbage, fortvivlet krymper sig sammen og seer sig om efter en Udvei til Flugt, svarende ligesom Propheten: «Herre, tag ikke mig, men en Anden, min Broder, jeg er for ringe, jeg er en Mand, som ei forstaaer at belægge mine Ord.» Den Udkaarne venter, at see en Anden

følge Kaldet, han seer omkring sig, men Ingen opstaaer, og Stemmen vedbliver at tale til ham. Overalt seer han det seire, som han afskyer og foragter, og det ligge under, for hvilket han vilde ofre Alt, ifald blot en Anden vilde føre ham til Ofret, men med Undren og Rædsel seer han, at ingen Anden føler som han, han flakker rundt for at finde sin Overmand, thi som St. Christopher vil han kun tjene den Stærkeste, men han finder ham ikke, og da griber den Tanke ham, at naar ingen Anden opstaaer, naar han ingen Støtte og Fører finder, da ligger det i, at det er ham, som er Manden, og dannet til Fører og Støtte for andre svagere Aander. Saa følger han Kaldet, han seer at Tiden til at drømme og til at tvivle er forbi og Tiden til at handle kommen. Bag ham ligge Tvivlens og Selvmistillidens lange Tider, med et Slag er han forvandlet. Den Solstraale har ramt ham, som for bestandig broncefarver hans Physiognomi, i hvilket ingen Rødme mere sees stige eller forsvinde. Han gaaer ud af Krisen, ikke som Werther ved et Selvmord, men ved en Beslutning og med en forhøiet Følelse af sig selv. Han venter og vakler ikke mere, han byder og han vil. Her er et Øieblik, i hvilket hans Sjælstilstand er skjøn og sand, men Misforholdet mellem hvad han attraaer og hvad han evner forstyrrer strax hans Sjæls kortvarige Harmoni. Han veed at Guden er med ham og i ham, og

han kan neppe mere skjelne imellem sig selv og Guden. Han tilbeder sig selv, idet han tilbeder Guden. Han veed jo, at hans Tanker og hans Tale er inspireret og hvor er Grændsen imellem det, som er af ham, og det, som ikke er af ham, han holder endog mere af de Vildfarelser end af de Sandheder han frembringer; thi hine tilhøre mere egentligt ham selv og han føler sig i høiere Grad som Ophav til dem. Mængdens Virak gjør ham ør i Hovedet. Hans Fjender ere ikke hans, men Sagens, det Godes Fjender, og alle Midler ere gode imod dem. For sig selv fordrer han Alt, Folkets Gunst, Kvindernes Kjærlighed, alle Livets Laurbær og Roser, og det falder ham ikke ind, at han skulde være forpligtet til at vise Gjengjæld. Han lader sig elske uden at elske igjen. Er han ikke en priviligeret Natur, en Apostel, der farer som en Flygtning gjennem Livet, en flyvende Ild, som oplyser, fortærer og forsvinder. Han siger som Chateaubriand i et Brev til en af sine Elskerinder: «Mit Liv er kun en Hændelse, tag af denne Hændelse Lidenskaben, Hvirvelen og Ulykken, jeg skal give Dem mere deraf paa een Dag, end Andre i lange Aar.» Saaledes talte den første René endnu, da han var 64 Aar gammel. Og mærk det vel, den Mand, der taler saaledes, er i al Oprigtighed og uden Hyklen den samme, der optræder som Troens Ridder og Christendommens begeistrede Forsvarer, thi ham er

Alt tilladt; han er den Udkaarne og som den pythiske Præstinde halvt vanvittig i Følelsen af sit Kald.

Der er paa engang noget Guddommeligt og noget Satanisk ved ham, en egen Tilintetgjørelseslyst*). Den Form hvorunder han elsker, er den at forstyrre, at fortære. Han forfører ligesom ved overnaturlige, ved giftige Midler, kaster Runer, giver Trylledrikke. Det unge aabne Hjertes, den unge og friske Elskovs fortryllende Magt er ikke den, hvormed han bedaarer. René skriver Ord som disse til sin indianske Hustru: »Ja, Celuta, hvis Du mister mig, vil Du leve som Enke, thi hvo kunde omgive Dig med den Flamme, jeg bringer med mig, selv naar jeg ikke elsker,» og et andet Sted: «Der udgaaer fra dette Hjerte Flammer, som mangle Næring, som kunde fortære Skabningen uden at blive mætte, og som kunde fortære Dig selv.» Jeg gjør ikke Chateaubriand ansvarlig for de Ord, han lægger René i Munden, men, se tilbage, og De vil finde hin det forrige Aarhundredes Lucifer Voltaire uskyldig som et Barn i Sammenligning. De veed hvilken rørende Ømhed han udfoldede mod sine Elskerinder, en Ømhed, der i ingen Henseende tabte sig selv i de Tilfælde, hvor han blev plumpt forraadt. Se frem, og De vil i Kierkegaards Forfører kun finde en

*) Sainte-Beuve: Causeries du lundi om Chateaubriand.

bredere Udførelse af hvad der i Omrids er givet her. Føi nu til Egoismens Tilintetgjørelseslyst Ligegyldigheden for Alt hvad der foregaaer udenfor Helten, den dybe Livslede og den uundgaaelige Lede ved sig selv, som end ikke den oprigtigste Selvbeundring kan holde borte, saa har De Typens Grundtræk. Kjender De Billedet, ligner det Originalen? Eller er der nogen af Dem, som ikke skulde have truffet en af de utallige Copier? Hos En er eet Træk, hos en Anden et andet fremtrædende. En reiser sig i overmenneskelig Stolthed som hin engelske Lord, der gav Verden sit Speilbillede i Cain og Manfred, en Anden faaer af sine philosophiske Studier kun saa Meget ud, at han er en Gud, saaledes som den tydske Digter, der skrev «Buch der Lieder», saa tidt har tilstaaet. En kaster sig paa den Rolle at være Guddommens Prophet, lader sig dyrke som en Pave og lader endnu som Olding unge Kvinder komme til sig for at kysse hans rystende Hænder. For en Fjerde bliver Tungsindet det absolut bestemmende, Pantet paa hans Kald, Kilden til hans Livsførelse og til hele hans Forfattervirksomhed. Og dette Tungsind berøver ham alt praktisk Blik til at bedømme Virkeligheden. Den ringeste Begivenhed, der hænder ham, svulmer op til noget Betydningsfuldt, noget Afgjørende og ligesom Forudbestemt, hvortil han atter og atter vil vende tilbage, medens det Samme for en mindre tungsindig Betragt-

ning vilde svinde ind til en ren Bagatel. De kjender alle disse nære og fjerne, ægte og vanslægtede Brødre og Sønner af René. Typen omfatter et Spand af Aar, og jeg beder Dem fremfor Alt ikke at forvexle den med en anden Type, som følger den og som vi Alle kjende. René personificerer en Slægt, som sagde til sig selv: før mit 25de Aar vil jeg være i Besiddelse af denne Pige, være en stor Digter, en stor Kunstner eller døe. Den næste Slægt er den i hvilken Sætningen lyder: før mit 25de Aar vil jeg have et Embede, før mit 30te Aar vil jeg være Minister. Længselen efter et sikret Udkomme og en sikret Indflydelse er traadt istedenfor alle de uvisse og ideale Længsler hos en Slægt, i hvilken Individet uden Sværmen og uden Tvivl sætter sig sit bornerte Formaal og naaer det. Naar hine Andre syntes haarde og tørre, da var det paa det andet Stadium, efterat de havde dræbt Tvivleren og Drømmeren i deres Hjerte, disse vare det fra Fødselen af og have ingen Krise gjennemgaaet.

Efter alt det jeg nu har sagt vil det lyde underligt naar jeg fortæller Dem, at René er sat paa sin Plads i «Génie du Christianisme» i ren reactionair og catholsk Interesse for at godtgjøre, hvad troer De? Hvor nødvendig den christelige Religions Trøst er for visse Lidelser og hvor nødvendigt det er at gjenoprette Nonneklostrene, da kun i Klosteret findes Frelse for visse For-

vildelser. De maa nemlig vide, at René's Grundulykke er den, at være lidenskabeligt elsket af sin egen Søster, der for at overvinde sin Passion tager Sløret og døer i Kloster. Hvor smukt lyder det ikke! Men føler De ikke Raffinementet? Saa forførerisk, saa uimodstaaelig er hin René, at han endog ikke raster, eller hvad jeg vilde sige, at Digteren ikke raster, før han har indgydt Renés egen Søster en unaturlig Elskov til sin Broder. Atter her seer De, hvorledes den reactionaire Tendents er hvirvlet ind i den revolutionaire Bevægelses Malstrøm. Thi er der Noget som den saakaldte sataniske Skole senere syntes at have Hævd paa, saa var det det, efter at have forherliget Passionen som Natur, med Sympathi at skildre den, selv hvor den gaaer imod Naturen. Lad mig nævne Dem et Par analoge Træk. Et af den unge revolutionaire Skoles Yndlingsthemaer var det, at Afskyen for Blodskam kun beroede paa Fordom. Det var en af Mérimées Yndlingssætninger i hans Ungdom. Man beraabte sig desuden paa Bibelens Autoritet, eftersom Menneskeslægten jo efter den bibelske Tradition fra først af havde udbredt sig gjennem Blodskam. Byron's Cain er gift med sin Søster. Det var jo desuden høieste Mode at fremstille sig som en Smule Djævel. Chateaubriand, der har skildret sig selv i René og hvis Forhold til sin Søster i ydre Henseende svarer til René's, blev i Virkeligheden ingenlunde

elsket af denne anderledes end som en Broder, og det turde være høist sandsynligt, at der her ligger Nøglen til Forstaaelsen af en af den sidste Tids uhyggeligste og pinligste litteraire Begivenheder. De husker sikkert Alle den oprørende Anklage, som Mrs. Beecher-Stowe for to Aar siden udslyngede imod Byron's Minde. Et forbryderisk Forhold imellem ham og hans Søster skulde have givet Anledning til Skilsmissen fra hans Hustru. At efterspore Sandheden i denne Sag er umuligt; Thomas Moore brændte jo Byron's Papirer. Men selv om man med fuldkommen Ro hører paa Fru Stowe og, hvad der allerede er en stor Indrømmelse, antager, at baade hun og Fru Byron tale den rene Sandhed, hvad foreligger da? Der foreligger en Ytring fra Byron til hans Kone om at et saadant Forhold bestod. Nu var Fru Byron, som De veed, en i høi Grad dydig og enfoldig Puritanerinde, der havde seet sin Mand begaae alt det, som efter hendes Mening maatte være det mest Oprørende paa Jorden. Hun vidste, at han drak og svirede, at han tilbragte hele Nætter udenfor Huset, at han intet Hensyn tog hverken til sit Navn eller til sin Rang, at han havde maattet gaae alene ind i Parlamentet, fordi han ikke kunde faae en eneste af sine Standsfæller til at indføre sig, at han i sine Skrifter gjennemhaanede den ene hellige anglicanske Kirke og satte de sorteste Forbrydelser i

den skjønneste Belysning, ja saavidt var hendes Mand gaaet, at der tre Gange var skeet Udpantning hos det unge Par, og endog hendes egen Ægteseng var bleven beslaglagt. Hvad Under da at hun tog sin Mand paa Ordet, da han en Dag formodentlig mere end almindelig irriteret over hendes Enfoldighed og hendes Prædikener sagde til hende: ja, jeg er Djævelen — buh! — min Klumpfod er i Virkeligheden en Hestefod, og jeg lever i det skjændigste Forhold til min egen Søster.

De seer, at Chateaubriand har givet Byron Exemplet i «René». De seer, hvorledes dette Revolutionspoesiens Product skyder frem af det reactionaire Værk, hvori det findes, og hvorledes i dette begge de store Strømninger ere blandede sammen. Men som De vil bemærke: Understrømmen er en alt Andet end christelig, ja alt Andet end religiøs. Grundfølelsen er overalt en egen vild Egoisme, en Art Nydelsessyge af den uhyggeligste Art, som bestaaer i at blande Ideen om Død og Ødelæggelse, et vist satanisk Raseri ind i den ellers saa blide og saa naturlige Følelse af Lyst og Lykke. René skriver til Celuta: «Jeg har trykket Dig til mit Bryst midt i Ørkenen, jeg havde ønsket at kunne dræbe Dig med en Dolk i hint Øieblik for at fæstne Lykken i din Barm og for at straffe mig selv for at have skjænket Dig denne Lykke.»

Og Atala, den blide, fromme Atala, denne

yndefulde unge christne Indianerpige, som under saa store Fristelser holder sin stormende, sin hedenske Elskers Attraa i Tømme og som sit hellige Løfte tro døer som Jomfru i uplettet Renhed, hun udbryder i sin Dødsstund: «Der var Øieblikke, hvor jeg ønskede tilligemed Dig at være den eneste levende Skabning paa Jorden, andre, hvori jeg, naar jeg følte en Guddom standse mig i min skrækkelige Attraa, havde ønsket Tilintetgjørelse over denne Guddom, naar da blot jeg, knuget til dit Bryst, havde kunnet rulle med Dig fra Afgrund til Afgrund mellem Ruinerne af Gud og Verden.»

V.

Som der i Legemverdenen til visse Tider opstaaer hidtil ukjendte Sygdomme, saaledes ogsaa i det aandelige Liv. Hvad jeg søger at skildre Dem er den Aandstilstand, paa een Gang kraftig og usund, det eiendommelige Opsving og den eiendommelige Sjælesygdom, som betegner Begyndelsen af vort Aarhundrede. Grundtrækket i denne Sjælstilstand var givet med Menneskeaandens store Revolution. Alle de Sjælesygdomme som udbryde under den kunne opfattes som Symptomer paa to store Begivenheder: Individets Emancipation og Tankens Frigjørelse.

Individet emanciperes. Ikke længer tilfreds med at forblive paa det Sted, der er ham anvist

eller hvor han er født, ikke nøiet med at drage sin Fure paa sin Faders Mark, føler Manden for første Gang ved Demokratiets Begyndelse i Ordets bogstavelige Forstand den hele Verden ligge aaben for sig. Hvilket Fremskridt i Sammenligning med alle foregaaende Tider! Det synes paa een Gang som om Alt var blevet muligt og Ordet Umulighed havde tabt sin Mening, som om f. Ex. Trommestikken i Soldatens Haand ved en Række hurtige Metamorphoser kunde forvandles til en Marechalsstav eller til et Scepter. Men paa samme Tid som Muligheden saaledes er taget til, er Kraften ingenlunde voxet i samme Grad, allermindst Selvbeherskelsens Kraft. Heraf den ubændige Attraa og den ubændige Melancholi. Og paa samme Tid som Alt er blevet muligt, synes det som om Alt var blevet tilladt. Al den Magt, som Individet tidligere havde afhændet, som det frivillig havde overdraget sine Guder og sine Konger, tager det nu tilbage. Ligesom det ikke mere tager Hatten af for den forgyldte Vogn, hvis Forgyldning det selv har betalt, saaledes bøier det sig ikke mere for noget Forbud, hvis rent menneskelige Oprindelse det kan gjennemskue. Paa ethvert Forbud har det et Svar beredt, et Svar, som er et Spørgsmaal, et frygteligt Spørgsmaal, Begyndelsen til al menneskelig Kundskab og al menneskelig Frihed, Spørgsmaalet «Hvorfor». Og saaledes seer De, at selv hine Forvildelser af Phantasien, jeg nævner,

den megen Syslen med Forbrydelsen endog hvor den er unaturlig, kun er et Træk, kun er en Forvildelse af hin Individets saa mægtige og saa betydningsfulde Hævden af sig selv.

Og Tanken frigjøres. For første Gang føler det enkelte emanciperede Individ sig ikke som Led eller Deel af et større Hele, men som Mikrokosme, det vil sige som et Væsen, hvilket, skjøndt enkelt indbefatter en lille Verden, der i formindsket Maalestok afspeiler hele den store. Ligesaa mange Individer, ligesaa mange Speile i hvilke Verdensaltet opfanges. Men paa samme Tid som Tanken saaledes har faaet Mod til at erkjende ikke stykkevis, men paa en Alt omfattende Maade, er Evnen ikke voxet med Modet og nu som før raver Menneskeheden i det uendelige Mørke og begriber Intet af sin Tilværelses Hemmelighed. Hvortil fødes vi, hvorfor leve vi, hvad fører det Hele til? Man er ikke rykket Svaret paa disse Spørgsmaal nærmere. Kun Følelsen af Savnet, kun Utaalmodigheden over Uvidenheden er voxet. Saaledes føler man Sandheden af et Billede Alfred de Musset har anvendt: «Evigheden ligner en Ørnerede, ud fra hvilken alle Aarhundrederne flyve som Ørneunger for hvert efter sin Tour at gjennemfare Universet. Nu er det vort som er kommet til Redens Rand; det stirrer ud, men man har klippet dets Vinger og det venter Døden skuende ud

i det uendelige Rum, ud i hvilket det ikke formaaer at slynge sig.»

VI.

I den skarpeste Modsætning til den selv under Fortvivlelsen og Livsleden saa stolte og bydende René, staaer den næste mindeværdige Variation af Tidsalderens Type, Obermann. Obermann, et Værk der blev skrevet selvsamme Aar som René, er ligesom denne Bog forfattet under Landflygtighed, næsten under et Eremitliv, af en lidenskabelig Atheist, en dybtfølende Stoiker, Etienne de Sénancour. Man kunde kalde «Obermann» den franske Werther, den har hvad Selvmords-Epidemien angaaer i Frankrig spilt en lignende Rolle som Werther i Tydskland, men Udtrykket er vildledende, thi Obermann indeholder ingen Kjærlighedshistorie. Var René den Udkaarne, saa er Obermann den Forbigaaede. Hans Aand er ligesaa omfattende, hans Følelse ligesaa dyb som Renés, men Englen som mærker denne gaaer ham forbi. I René gjenkjende Aarhundredets Herskernaturer sig selv, men Obermann er Majoritetens Historie ɔ: ikke den vulgaire, men den dybtbevægede og begavede Mængdes, der danner ligesom de udkaarne Aanders Chor. Bogen begynder: «Man vil i disse Breve finde Udtalelser af en Aand, som føler, ikke af en Aand, som arbeider.» Alt ligger heri. Hvorfor arbeider han

ikke? Det er vanskeligt at forklare. Kortest er Svaret: Fordi han er ulykkelig.

Denne Bog er skrevet for Ulykkelige. Hvo der har oplevet og erfaret Noget, vil have kjendt et stort Antal af disse Mennesker, som synes skabte for Livets Skyggeside og som aldrig komme til at boe i dets Sol. Lykken gaaer dem forbi, og den glemsomme Fama, hvis Hukommelse er saa overfyldt med Navne, har altid saa vanskeligt ved at udtale deres Navn, at de synes døde, medens de endnu leve. Hyppigst naae de end ikke frem paa Offentlighedens Skueplads. Der er som Hamlet siger foruden de mange fortrinlige Egenskaber, en egen «Last» i deres Natur, der standser Delenes Sammenspil. I det saa fint complicerede Uhr brister nu en lille Fjeder, nu et lille Hjul og Maskinen staaer for lange Tider stille. Hvo der har bragt et nok saa lille Værk for Lyset og som husker tilbage, veed, hvilken næsten utrolig Mængde af gunstige Omstændigheder der har maattet indtræde, hvilket utroligt Antal af smaa og store Hindringer, han har maattet overvinde, hvor nøie han har maattet passe paa Tiden, hvor ivrigt han har maattet benytte Leiligheden og Øjeblikket, hvor mange Gange han har staaet i Begreb med at opgive det Hele, hvor mange Anfald af Haabløshed og Modløshed han har beseiret, blot for at naae dette ringe Maal; det ringeste levende fødte Værk indbefatter

titusinde Triumpher. Og hvilken Combination af Omstændigheder udfordres ikke, for at det saa ikke døer lige efter Fødselen! Ligesaa mange som for en levende Organisme. Værket maa finde ligesom et aabent Sted, i hvilket det passer ind, Interessen derfor maa ikke krydses af andre stærkere Interesser, Strømmen maa ikke gaae i modsat Retning, Talentet maa ikke overstraales af et større Talent. Det maa ikke minde om noget Tidligere, det maa ikke ved et Tilfælde ligne noget Andet, og det maa dog paa en eller anden Maade knytte sig til noget allerede Bekjendt og følge en Vei, der allerede er banet. Det maa endelig komme i den rette Belysning. Der er Værker, som uden at være blødagtige blive blødagtige i Belysning af en samtidig Begivenhed eller samtidig Frembringelse. Der er Værker som blive gammeldags, Værker der blive fattige og ligesom blege.

Man kan sige, at Hemmeligheden ved at trænge igjennem er som en Art Trolddom for visse Naturer.

Man seer f. Ex. to lige rigt anlagte Naturer, sande Sølvnaturer kunde man kalde dem og hver af dem har desuden som Tilgift sit lille Guldkorn. Men den ene gjemmer sit Guldkorn skjult som et Punkt i Sølvbarren, den anden overtrækker hele Sølvkuglen dermed; thi eet Guldkorn er tilstrækkeligt; det at vide at benytte det er Talentet, og Talentet er et andet Ord for Lykken.

Eller der er to Naturer af næsten lige ædelt Metal. Den ene hører, synes det, til de i Verdens Øine Udkaarne, den anden til Mængden og seer man nøiere til, opdager man endog med Forbauselse, at den reneste, den ædleste af disse to Naturer er den, som maa staae i Skygge og som trænges tilside. Men ved et nøiere Studium forstaaer man, at en Smule uædelt Metal, en Smule Kobber eller Erts, langt fra at skade den rene Sølvmynt eller svække dens Glands, giver den Subsistents og Fasthed, og muliggjør dens Cours. Det rene Sølv bliver netop paa Grund af sin Renhed og Blødhed ubrugbart.

Man vil da let forstaae, at de antydede Variationer af Menneskenaturen, snart en altfor fin og sammensat Charakter, snart en altfor ensartet, snart en, der sønderbryder sig selv, snart en, der sønderbrydes af Omverdenen, danne en Gruppe for sig selv. Snart er det deres Mangler, snart er det deres Fortrin, som vende sig imod dem. Kan noget tænkes ulykkeligere? Og dog kan man med Sandhed sige, at selv disse Forurettede have deres Lykke.

De vedblive at være ene, at være sig selv og bevare i denne Ensomhed deres hele Interesse. Ingen Virak stiger dem bedøvende til Hovedet, ingen Ros enerverer dem; mangler deres Blomstringstid de kraftige, de blussende Farver, som kun Sollysets Kjærtegn fremkalde, saa bevarer

Stammen længere sin Friskhed og sine Safter. Livets Strenghed styrker deres Natur. De nyde den Lykke at leve ukjendte. De nyde den Beroligelse aldrig at blive overvurderede, dumt forgudede og saa strax efter, som det altid gaaer, forladte, ja forhaanede. Thi saaledes hævner Menneskeslægten sig paa den, der et Øieblik har aftvunget de Andre Beundring. De behøve aldrig at smile til en Dosmers Compliment, aldrig at bestænkes af en Slyngels Hadskhed som de, der altid staae som Skiver for Anerkjendelsen og for Hadet. De beholde endog Retten til at føle sig de Foretrukne overlegne, til at nyde Misforholdet mellem deres Værd og den Anerkjendelse, de høste. En smuk Lod er dem forundt, naar de forstaae at drage Nytte af deres Stilling og Forhold, og forvandle det, som skulde nedslaae, til det, som maa styrke og opretholde. Miskjendelse er en bitter men kraftig Drik. De seer paa den anden Side ogsaa let her i Spiren alle hine Miskjendthedens Karrikaturformer, som vi Alle kjende, den hele Cohorte af Klynkere, af Misundere, de af utilfredsstillet Forfængelighed Vanvittiges store Bande, der er ligesaa utaalelig som deres, der svømme i mættet Forfængelighed.

Men hvo kan trods alle hine Karrikaturer uden Rørelse betragte denne Skare af ædle Aander, som have levet ved Siden af Livet og som aldrig have glimret, af elskende Hjerter, som aldrig bleve

elskede tilbage, hin Elite, hvem Leiligheden, Lykken og Berømmelsen aldrig besøgte!

Obermann, en tung, bred, alvorlig, slet skreven Bog udviser selv i sin Forfatter en Natur af samme Art som Helten er. Men den er ligefuldt interessant som godt og gyldigt Document. Vil De høre nogle Ord af Bogens Helt: «Ak hvor Mennesket er stort saalænge det er uerfarent, hvor det vilde være rigt og frugtbart, hvis ikke Næstens kolde Blik og Uretfærdighedens tørre Vindpust udtørrede vort Hjerte. Jeg trængte til Lykke. Jeg var født til at lide. Hvo kjender ikke hine mørke Dage henimod den koldeste Aarstid, paa hvilke selve Morgenen bringer en Fortætning af Taagerne og kun begynder at sprede Lys ved nogle mørke Linier af en brændende Farve paa de sammenhobede Skyer. Tænk paa hint Taageslør, hine orkanagtige Vindstød, hint blege Skjær, denne Piben gjennem Træerne, der give efter og skjælve, hin lange Tuden, hvis sønderrivende Lyd ligner rædsomme Klager; det var mit Livs Morgen. Ved Middagstid koldere og stadigere Storme, henimod Aften tættere Mørke, og Menneskets Dag er tilende.»

For en Natur med denne Melancholi er hele det ordnede Liv utaaleligt. Hint Tidspunkt i Livet, et af de vanskeligste og pinligste af alle, det, i hvilket den unge Mand skal vælge sin Livsstilling, vil være et, hvorover han aldrig kan

komme. Thi Valget af en Livsstilling vil sige Afkald paa den uendelige Frihed, paa den egentlige Menneskelighed og Indsnevring i en Baas som Dyrets. Standspræget er en Bornerthed, en Endelighed, en Latterlighed. Det er Friheden for alt Standspræg, som Kvinderne skylde en Deel af deres Skjønhed og af deres Kjøns Poesi. Hvor skulde da en Natur som Obermanns kunne vælge en Stand! Paa een Gang for dyb og for svag for Virkeligheden hader han Intet mere end Afhængigheden. Indbegrebet af al jordisk Pine er ham repræsenteret i Uhret. At skulle skjære sine Stemninger i Stykker efter Klokkeslet, som Arbeideren, som Forretningsmanden, som Embedsmanden maa, det er at berøve sig selv det eneste Gode som Livet med al dets Gjenvordighed byder: Uafhængigheden, Friheden.

Obermann kan derfor ikke leve ensomt nok. Han boer ene, skyer baade Byer og Landsbyer. Ret sig selv er han kun naar han fra den Schweitzerdal, i hvilken han boer, stiger op paa de høieste Bjerge i den ødeste Udørk, «paa Vidderne», ene og uden Fører, glemmende Menneskene og Tiden.

Vil De see ham i disse Omgivelser. «Dagen var hed, Horizonten taaget, Dalene fulde af Damp. Gletschernes Skjær fyldte den lavere Atmosphære med deres lysende Gjenskin; men en ukjendt Renhed syntes eiendommelig for den Luft jeg indaandede. I denne Høide ingen Uddunstning fra

de lave Steder, intet jordisk Lyspunkt som forstyrrede eller delte Himlens uendelige og mørke Dybde. Dens tilsyneladende Farve var ikke mere det blege og klare Blaa, Sletternes blide Hvælving, nei Ætheren tillod Synet at tabe sig i en Uendelighed uden Grændse og midt under Solens og Gletschernes Glands at søge andre Verdener og andre Sole som om Natten. Umærkeligt hævede Gletschernes Dampe sig og dannede Skyer under mine Fødder. Sneens Glands trættede ikke mere mine Øine og Himlen blev mere mørk og mere dyb. Mont-Blancs Sne-Kuppel hævede sin urokkelige Masse over dette graa og ubevægelige Hav, over disse sammendyngede Taager, i hvilke Vinden borede sig ind og som den løftede i umaadelige Bølger. Et sort Punkt viste sig i disse Afgrunde; det hævede sig hurtigt, og kom lige imod mig. Det var Alpernes mægtige Ørn. Dens Vinger vare fugtige og dens Øie vildt; den søgte et Bytte, men ved Synet af et Menneske gav den sig til at flygte med et uhyggeligt Skrig, og styrtede sig ind i Skyerne. Dette Skrig blev tyve Gange gjentaget, men med tørre Lyd uden nogen Efterdønnen; de lignede ligesaa mange isolerede Skrig i den almindelige Taushed. Saa sank Alt tilbage i den absolute Stilhed, som om Lyden selv havde ophørt at existere, og som om den Eiendommelighed ved Legemerne at de lyde og klinge havde været udslettet af Universet. Al-

drig kjendes Tausheden i de larmende Dale; det er kun paa de kolde Høider, at Ubevægeligheden hersker, denne stadige Høitidelighed, som ingen Tunge kan udtrykke, og som Indbildningskraften ikke naaer. Uden de Erindringer, Mennesket medbringer fra Sletterne, vilde han heroppe ikke kunne troe, at der udenfor ham gaves nogen Bevægelse i Naturen; selve Skyernes Bevægelse synes ham uforklarlig; ja lige indtil Dampenes Forandringer synes de ham blivende selv under Forandringen. Da ethvert nærværende Øieblik forekommer ham fast, har han kun Visheden, men ingenlunde Følelsen af, at alle Ting følge efter hinanden; Alt synes ham evigt stivnet. Jeg vilde ønske jeg havde bevaret sikrere Spor af mine Sandsninger i hine stumme Egne; Indbildningskraften kan i det daglige Liv neppe gjenkalde sig en Orden af Tanker, som alle Omgivelser synes at fornegte og bortstøde. Men i saadanne energiske Øieblikke er man ikke istand til at beskjæftige sig med den Tid, som kommer, eller med andre Mennesker og nedskrive Notitser for den og for dem. Man tænker da ikke med Henblik paa en kunstig Convenients, paa den Ære, man vil høste for sine Tanker, ja ei engang med Henblik paa det almene Vel. Man er mere naturlig, man tænker ikke engang for at benytte det nærværende Øieblik, man commanderer ikke sine Ideer, man kræver ikke af sin Aand, at den skal fordybe sig i et

Stof, opdage skjulte Ting, sige Noget, som hidtil ikke har været sagt. Tanken er ikke mere activ og regelbunden, men passiv og fri. Man drømmer, man hengiver sig, man er dyb uden Vid, stor uden Begeistring, energisk uden Villie.»

De seer ham, denne Lærling af Jean-Jacques, den Energiske uden Villie, thi Ordet passer paa Obermann, siddende ensom i Jean-Jacques Natur. René havde udvidet Kredsen af Naturindtrykkene. Istedenfor en Sø i Schweitzeralperne, nogle Bosquetter og Skovbouquetter, hvormed vi begyndte i La nouvelle Héloïse, gav René og Atala os de colossale Urskove, Kjæmpefloden Missisipi og dens Bifloder, den tropiske Natur i dens hele lysende og skrigende Farvepragt, dens hele blændende og duftende Overdaadighed. Denne Natur svarer til en Figur som René. I denne Natur havde Chateaubriand landflygtig flakket om, og dens Præg tog han med sig. I Bjergnaturens øde Taushed og Stumhed er Obermann paa sin Plads.

Udenfor Livet, der hvor Livet glipper, føler han sig hjemme. Kan han da holde Livet ud? Eller vil det gaae ham som Werther, at han en Dag kaster det fra sig?

Han gjør det ikke, han søger sin Styrke i en stor Beslutning, een Gang for alle resignerer han paa Nydelse og Lykke. «Lad os, siger han, betragte alt det som betydningsløst, der forsvinder og forgaaer, lad os i Verdens store Spil søge

en bedre Lod. Af vore kraftige Beslutninger alene vil maaskee en eller anden Virkning vedvare.» Han vil da leve, men naar han beslutter sig til ikke trodsigt at lægge Haand paa sig selv, saa er det ikke af Ydmyghed, men i Kraft af en endnu høiere Trods. «Mennesket er forgjængeligt, siger han, det kan være, men lad os gaae tilgrunde under Modstand, og hvis det store Intet er os forbeholdt, lad os da ikke handle saaledes, at dette kan synes en Retfærdighed.»

Men hvorlænge varer det ikke, inden Obermann kommer til denne Ro! Hvormange lidenskabelige Indlæg leverer han ikke til Fordel for Berettigelsen af Selvmord, og De maa ikke undre Dem over dette, thi Selvmords-Epidemien i Litteraturen er endnu et af de Symptomer, jeg har omtalt paa Individets Emancipation. Det er en af Formerne, den negative og den mest radicale for Individets Frigjørelse og Løsrivelse fra hele den Samfundsorden i hvilken det fødes ind. Betænk ogsaa, hvad Agtelse for Menneskelivet hine Tider, i hvilke Napoleon aarligt ofrede sin Ærgjerrighed Blodofre i tusindvis, kunde fremkalde. »Det er en Forbrydelse, siger Obermann, det hører jeg overalt, at forlade Livet; men de samme Sophister, der forbyde mig Døden, udsætte mig for den, eller sende mig i den. Det er en Hæder at give Afkald paa Livet, naar Livet er godt, det er en Retfærdighed at dræbe den, som vil leve, og den

samme Død, som det er Pligt at søge, naar man frygter den, den skulde det være en Forbrydelse at tilføie sig selv, naar man ønsker den. Under tusinde Paaskud, snart spidsfindige, snart latterlige, lege I med min Existents, og jeg alene skulde ingen Rettigheder have over mig selv! Naar jeg elsker Livet, skal jeg foragte det, naar jeg er lykkelig, sende I mig Døden, og naar jeg vil døe, forbyde I mig det og paabyrde mig et Liv, som jeg afskyer.

«Ifald jeg ikke kan berøve mig Livet, tør jeg heller ikke udsætte mig for en sandsynlig Død og alle Eders Helte ere da kun Forbrydere. Den Befaling, I give dem, retfærdiggjør dem ikke. I have ikke Ret til at sende dem i Døden, hvis de ikke have havt Ret til at give deres Samtykke dertil. Ifald jeg ikke over mig selv har denne Ret til Døden, hvem har da givet den til Samfundet? Har jeg afstaaet, hvad jeg ikke besad? Hvilket vanvittigt Samfundsprincip have I opfundet, som forklarer, at jeg til min Undertrykkelse har afstaaet en Ret, som jeg ikke besad til at undslippe fra Undertrykkelsen?»

Jeg har engang for mange Aar siden i en Afhandling om den tragiske Skjæbne lagt lignende Ord i Selvmorderens Mund: «Den, der sukker under Existentsens Lidelser, kan anklagende vende sig imod sin Skjæbne og sige: hvorfor blev jeg født, med hvad Ret, hvorfor spørges vi ikke?

Var jeg bleven spurgt, og havde jeg vidst hvad det var at leve, jeg vilde aldrig have givet mit Samtykke dertil. Vi ere Alle som Mænd, der mod deres Villie presses til Matroser, men den Matros, der er bleven presset og uden sit Samtykke ført til Skibet, han anseer sig ikke for forpligtet til at blive derpaa; naar han seer sit Snit vil han desertere. Indvender man, at jeg har nydt det Gode i Livet, og derfor nu maa taale det Onde, da svarer jeg: De Livets Goder, den Barndommens Lykke f. Ex., som jeg nød, og ved hvis Modtagelse jeg siges at skulle have givet mit Minde til at leve, disse Goder modtog jeg lidet anende, at det var Haandpengene, derfor binde disse Haandpenge mig ikke. Jeg vil ikke bryde Skibets Mandstugt, ikke myrde mine Kammerater eller lignende, jeg vil kun det Ene, jeg har Ret til, Friheden, da jeg aldrig har forpligtet mig til at blive.»

De begriber, at jeg ikke agter at indlade mig paa Spørgsmaalets Realitet. Hvorvel jeg ikke troer at man kan anføre Andet mod Berettigelsen af Selvmord end Pligterne mod andre Mennesker, saa betvivler jeg for min Part ingenlunde, at dette Argument er fuldkomment tilstrækkeligt og fyldestgjørende. Iøvrigt overlader jeg ganske Moralisterne dette Spørgsmaals Besvarelse. Jeg skildrer Dem kun rent historisk og naturvidenskabeligt en Sjælstilstand som histo-

risk har vist sig og documenteret sig i Litteraturen. Thi «Obermann» og «Werther» ere ikke de eneste Bøger fra hin Tid, i hvilke Selvmordet retfærdiggjøres. Ogsaa René skriver til sin Hustru: «Celuta, der gives Fristelser saa haarde, at de synes at anklage Forsynet og at maatte helbrede for den Mani at ville existere.» Sainte-Beuve udbryder: Man mærke dette utrolige Udtryk «den Mani at ville leve» brugt som for at insultere Kjærligheden til Livet. Den saa instinctmæssige og saa universelle Følelse, der gjør, at for enhver Dødelig, selv om han er ulykkelig, Livet kan siges at være sødt og kjært, som bringer ethvert Væsen, der eengang er født, til at elske og længes efter «Dagens søde Lys», den kalder han en Mani.» — Paa samme Maade sætter lidt senere Arthur Schopenhauer det som den høieste Dyd at overvinde hvad han kalder «Villien til Livet».

For at slutte: Forfatteren af «Obermann» formede sin Type efter sig selv og sit Talent, hans Helt ender med den Beslutning at ville være Forfatter. «Hvad Udsigt til Held vil jeg have?» siger han. «Hvis det ikke er nok at sige noget Sandt og stræbe at udvikle det paa en overbevisende Maade, vil jeg intet Held have, det er vist. Gaaer kun først, udbryder han, I som forlange Øieblikkets Hæder, Selskabssalens Hæder, gaaer først, alle I som ere rige paa Ideer, der

vare en Dag, paa Bøger, som tjene et Parti, paa Fif og Midler, som gjøre Effect. Gaaer først I forføreriske og forførte Mennesker; thi det gjør mig Intet, I passere hurtigt og det er godt, at I have Eders Tid. Jeg for min Del troer ikke at det er nødvendigt at blive paaskjønnet i sin Levetid.»

Disse sidste Ord male hele denne Race af Aander, der ude af Stand til at glimre, hader Glimmer, med dens Ensomhedsfølelse, med Bitterheden mod de Foretrukne og Samtiden, og med Troen paa engang at blive paaskjønnet af en retfærdig og ubestukken Eftertid.

VII.

Den, der i Litteraturens Historie bevæger sig fra en Variation af et vist Tidsrums Type til en anden, bærer sig ad som Naturforskeren, der forfølger en og samme Grundforms Omdannelse, f. Ex Armens til Been, til Pote, til Vinge, til Luf gjennem forskjellige Arter i Zoologien. Den næste Variation af Grundtypen, paa hvilken jeg vil gjøre Dem opmærksom, er Benjamin Constants «Adolphe». Adolphe er mindre glimrende end René, mindre resigneret end Obermann, men han fremstiller den samme urolige, ubesluttede Slægt. Ogsaa han er i Familie med Werther, men han er Barn af Skuffelsens Tidsalder ligesom René.

«Adolphe» tilhører som René og Obermann Emigrantlitteraturen. Alle disse Bøger, der arve Rousseau paa Følelsessiden, staae i den skarpeste Modsætning til Regimentet i Frankrig; hvad der i Paris regjerer, det er Tallet og Sabelen; i Litteraturen den klassiske Odestil og den exacte Videnskabelighed. Her er det Følelser, Drømme, Sværmerier og Reflexioner.

«Adolphe» tilhører fremdeles til en vis Grad Reactionslitteraturen. Der er mangen en Parallel at drage mellem Chateaubriand og Constant. Hin er blændende og denne sleben; men der er mange Analogier. Constants Bog om Religionernes Aand svarer, om end ganske anderledes frisindet og oplyst, nøie til Chateaubriands Bog om Christendommens Genius. De første Afsnit af den, som ere skrevne ganske i det 18de Aarhundredes Maneer, svare til Chateaubriands Skrift om Revolutionerne. Men hvad der paa dette Punkt er eget for alle de reactionære Førere kommer ogsaa frem hos Constant.

Chateaubriand udbryder hvert Øieblik: «Alt er mig ligegyldigt, jeg troer paa Intet»; fordetmeste tilføier han pligtskyldigst «undtagen i Religionen», undertiden glemmer han det. Den Form hvorunder hos Constant Religionen anbefales er ligeledes en saadan, hvorunder Religionsløsheden skimtes og bag den et Dyb af Melancholi. I «Adolphe» findes følgende Passus: «Hvad der overrasker mig er ei, at Menne-

sket trænger til en Religion; hvad der undrer mig er, at det nogensinde troer sig stærkt nok, tilstrækkeligt i Ly for Ulykken til at vove at forkaste en: det burde, synes jeg, i sin Svaghed være tilbøieligt til at paakalde alle; thi er der i det tætte Mørke, som omgiver os, noget Lysskjær, som vi kunde ville støde tilbage, er der, midt i den Hvirvel, som river os med sig, nogen Gren, som vi skulde vove at vægre os ved at klamre os til?»

De seer, han er vissere paa at Hvirvelen end paa at Grenen findes. Forklaringen ligger nær. Der var efter Voltaire's Forstandsperiode en nødvendig Reaction at foretage, den som i sit Princip var angivet af Rousseau, den tilbagetrængte, den aldrig adspurgte og overhørte Følelses Reaction. Det gjaldt om at gjenoprette den harmoniske Ligevægt mellem Menneskesjælens forskjellige Evner og Magter, som var bleven forstyrret ved den kritiske Forstands absolute Enevælde. Men da Revolutionen, og det vil i dette Tilfælde sige Actionen, ingen Maade havde holdt, hvor var det da at vente, at Reactionen vilde holde Maade, eller indskrænke sig til hvad den med fuldkommen Ærlighed og Sanddruhed kunde kjæmpe for! Voltaire havde ikke blot været kritisk, men var, tvungen af Tidernes Ugunst, bleven polemisk. Det gjaldt for ham om med alle Vaaben, endog med forgiftede, at komme de rent ydre, rent brutale Autoriteter tillivs, som paa hans Tid hindrede, ja

umuliggjorde det aandelige og materielle Fremskridt. Nu vare alle hine Autoriteter faldne og Slægten savnede en Autoritet. Der gives indre Autoriteter. Det Sande, det Rette, det Gode ere saadanne. Men da Mængden var altfor lidt udviklet til at nøies med slige eller til at føle sig tilfreds under saadanne frie ydre Institutioner, der uden Paaberaabelse af nogen for Fornuften ikke gjennemsigtig Myndighed kun vilde virkeliggjøre disse Idealer, da man endelig havde erfaret, hvilke Misbrug der kunde drives med alle de rene Fornuftprinciper som Frihed, Lighed og Broderskab, var det naturligt, at ikke blot hver Enkelt af Massen holdt sit Hoved udstrakt til at modtage ethvert kraftigt ydre Aag, der vilde ave de Andre paa samme Tid som ham selv, men at ogsaa et Flertal blandt de bedst Begavede kom til at optræde som Forkjæmpere for Autoriteter, dels geistlige dels verdslige, som de selv kun støttede for Principets Skyld, men med halv eller ingen Tro og med stedse vaklende Tillid. Vaklende var Tilliden af den simple Grund, at det for dem som ægte Sønner og virkeligt fremragende Sønner af det unge 19de Aarhundrede var umuligt med oprigtig Tro at støtte sig til en Stamme, som deres Fædre havde oversavet. Deri ligger det, at Chateaubriand's Tro paa Legitimiteten er ligesaa løs som Constant's Tro paa Religionen i Almindelighed. Man var ilde tilmode. Det gamle Hus var af-

brændt. Man havde endnu ikke begyndt at opføre det nye. Feilen var den, at man istedenfor kjækt at forsøge derpaa, tyede ind i den gamle Bygnings Ruiner og begyndte at sammensanke og paany at opmure dens usle og halv forbrændte Materiale. Under dette Foretagende følte man sig da uophørlig fristet til Idrætter, som laae ganske udenfor Planen; thi snart fristedes man til at gribe helt nyt Materiale, som man blandede med det gamle for at give Bygningen Fasthed, snart stod man i Begreb med helt at opgive det utaknemmelige Arbeide, man havde for, og gav da i Fortvivlelse de gjenopførte skjøre Mure et Spark, saa Stenene sprang imellem hverandre. Ingen Gruppe af conservative Forfattere har vel nogensinde ført en mere lidenskabelig Polemik mod Samfundet, saaledes som det er ordnet paa Traditionernes Grund, end netop Emigrantlitteraturens. Kampen mod Samfundet er da ogsaa det egentlige Livsprincip i Benjamin Constant's Roman «Adolphe».

«Adolphe» er en Kjærlighedshistorie. Men den fremstiller ikke som andre Kjærlighedshistorier Kjærligheden alene i dens første Opvaagnen i Illusionernes Morgenrøde, men den leverer saa at sige dens hele Biographi, skildrer dens Væxt, dens Hensygnen, dens Død, ja den forfølger den over paa den anden Side af Graven, og viser, til hvilke Følelser den forvandles.

Saaledes er Adolphe mere endnu end René Desillusionens og Skuffelsens Poesi. Det er selve Livets Blomst, som her bliver berøvet sine Blade et for et, og paa det Omhyggeligste botaniseret. I denne Henseende danner Bogen den skarpeste Contrast til Werther. I Sammenligning med den synes Werther naiv. Det er den Blomst, hvis Duft bliver en dræbende Gift for Werther, som «Adolphe» koldblodigt piller fra hinanden.

Costumet er endnu engang skiftet; den blaa Kjole og den gule Vest viger for vor triste, farveløse sorte Dragt og dens Ligfarver.

Men Enthousiasmen, der forlader Manden, bevares hos Kvinden. «Adolphe» er Kvindernes «Werther». Aarhundredets Sygdom har her gjort endnu et Skridt. Den har fra Manden af udbredt sig til Kvinden. I «Werther» var Manden syg, melancholsk, fortvivlet. Men Charlotte staaer sund, fast og uanfægtet, til Gjengjæld en Smule kold og ubetydelig. Nu er det hendes Tour, nu er det hende, som elsker og fortvivler.

Den Slægt af unge Mænd er opstaaet, som tager til Mundheld: Lad Oldingene elske! vi Unge, vi, som roe paa Ærgjerrighedens Galeier, have ikke Tid, ikke Lyst, ikke Sindsro dertil. Det er den selvsamme Kamp som Werther kjæmper mod Samfundet i sin Kjærligheds Navn, der her i «Adolphe» kjæmpes af Eleonore. Og Resultatet er ganske ligesaa tragisk. Saaledes bliver denne

Roman det første Forbillede for en hel efterfølgende Litteratur, de psychologiske Studier. Det er Behandlingsmaaden af det Erotiske, som her er ny. Langt borte i det Fjerne øine vi den Tid, da Amor, som i Voltaire's Poesier fremstilledes i Skikkelse af det elskværdige Barn, vi alle kjende fra Thorvaldsens Basreliefer. For Voltaire var Amor Fornøielsens Gud, «Les ris, les jeux et les plaisirs» vare hans Ledsagere. For Rousseau er han Lidenskabens Gud. Hos Goethe skildres han endnu langt mindre som en velgjørende Dæmon; man forstaaer vel, naar man læser Goethe, hvad Schopenhaüer mente, da han skrev, at Amor, overalt forfølgende sin egen Villie, intet Hensyn tager til Individernes Ulykker. I Faust, den nye Tids første Digt, er Amor forvandlet fra et skalkagtigt Barn til en stor Forbryder. Faust og Margarethe elske hinanden, det vil sige: Faust forfører Margarethe og forlader hende, og Gretchen's Kjærlighedshistorie bliver Døden for hendes Moder, hendes Broder, hendes Barn og hende selv. Thi hun, den skyldfrie og elskelige Pige, dræber sin Moder ved den Sovedrik, hun indgiver hende for at Faust kan besøge hende om Natten, Faust og Mephistopheles i Forening støde hendes Broder ned, da han vil hevne Søsterens Ære. Af Frygt for Skammen dræber Gretchen sit nyfødte Barn, saa kastes hun i Fængsel og saa bliver hun halshugget. Goethes Lidenskab for det Sande har

her bragt ham til at give et andet Billede af Amor end det, paa hvilket han sees som Drengen i Gratiernes Rosenkrands. Og ikke blot i sine Følger, men i sit Væsen er Kjærligheden hos Goethe skjæbnesvanger og skjæbnebestemt. I «Valgslægtskaberne» har han studeret de hemmeligheds-fulde og uimodstaaelige Sympathier og Antipathier, af hvilke Sjælenes indbyrdes Tiltrækning bestemmes, ligesom Stoffernes i Chemien. Denne Bog indeholder en Slags naturphilosophisk Betragtning af Lidenskaben; Goethe efterviser dens Opstaaen, dens magiske Magt som dunkel Naturkraft, dens Grunden i vor Sjæls ubevidste Dybder. Der var da gjort et Forsøg paa at forstaae Sympathien som Elskov, idet den var paralleliseret med Sympathien som vi forefinde den udenfor Menneskeverdenen; men der var endnu et Skridt at gjøre. Man havde indbefattet Elskoven i en stor Synthese; det næste Skridt var at man gav sig til at analysere den selv. Dette Hverv tilfaldt hin reflecterende, urolige, til alle Sider speidende Slægt. Hvor forskjelligt man end hidtil havde opfattet Kjærligheden, dens Aarsager og dens Følger, om een Ting havde man været enig, nemlig om at tage Følelsen som noget Givet, noget, man vidste hvad var, det vil sige, som noget Enkelt. Først nu begyndte man at betragte den som noget Sammensat og at forsøge paa at opløse den i sine Elementer. I «Adolphe» og i hele den Litteratur,

som slutter sig til denne Bog, er nøie agtet paa hvormange Dele, hvormange Gran af Venskab, af Hengivenhed, af Forfængelighed, af Ærgjerrighed, af Beundring, af Respect, af sandselig Tiltrækning, af Illusion, af Indbildning, af Skuffelse, af Had, af Lede, af Enthousiasme, af forstandig Beregning o. s. v., der for hver af de tvende Parters Vedkommende er i det mixtum compositum, de benævne deres Kjærlighed. Ved en saadan Analyse af Følelsen tabte den sin overnaturlige Charakter og ophørte at forgudes. Istedenfor dens Poesi fik man dens Psychologi. Det gik som naar man retter Kikkerten paa en Stjerne, dens Straaler forsvinde, man seer blot det astronomiske Legeme; men hvor man før i Maanelyset kun saa en blank og lysende Skive med et altid uforandret Physiognomi, der øiner man nu en Mangfoldighed af Bjerge og Dale. I det Øieblik man virkelig vilde erkjende Følelsen, fæstedes Opmærksomheden nødvendigvis langt mindre paa dens første Opvaagnen, som alle Jordens Digtere fra Arildstid havde besunget og forgudet, end paa hvad der senere hændte, dens Varighed, dens Ophør. I de Tragoedier, som hos de forskjellige Folkeslag ere ligesom dette Folks Hymner til Kjærligheden, følger de Elskendes Død hurtigt paa Kjærlighedens første Blomstring. Romeo seer Julie, de tilbede hinanden og efter nogle Dage og Nætter tilbragte i den syvende Himmel ligge de begge som Lig. Spørgsmaalet om Tro-

skab i Tiden kommer end ikke frem. I vor danske Elskovs-Tragoedie «Axel og Valborg» synes der vel ikke at være Tale om Andet end Troskab. «Axel og Valborg» har jo som Forudsætning de Elskendes lange Forlovelse og er netop derved saa national. Men «Axel og Valborg» er Troskab under Adskillelsen, ikke Troskab i Samlivet. Troskaben er her den ydre, det elskende Hjertes Fastholden ved sin Gjenstand, og der opstaaer slet intet Spørgsmaal om den indre, Hjertets Fastholden af sin Elskov. Den første er naturlig, ja nødvendig for Hjertet, den anden staaer det ikke i Hjertets Magt ved en Beslutning at bevare; den bevares og opgives ufrivillig. Det er Problemet om Troskabens Betingelser, der nu dukker op i Litteraturen. Paa hvilke Betingelser er Lidenskaben varig, paa hvilke ikke? Constant har herom skrevet en Roman, som vilde have vundet Kierkegaards Bifald. Her er kun to Personer og ikke det ringeste Sceneri. De husker Kierkegaards satiriske Udfald mod Sceneriet, «Markerne og Køerne», som Frater Taciturnus kalder det. Alt foregaaer her efter indre Love, og Læseren iagttager den dobbelte Sjælehistories Forløb lige indtil dens Slutning, paa samme Maade som Tilskueren ved et naturvidenskabeligt Forsøg iagttager de i Karret indelukkede Stoffers Gjæring og denne Gjærings Resultater. Hvem ere da hine to Personer?

Først og fremmest hvem er han? Vi kjende allerede nogenlunde Helten. Han er endnu meget ung, i den første Ynglingealder, men som René og Obermann er han tidlig gammel. Han bærer paa en Utilfredshed, hvilken han slæber efter sig som en Kugle ved Benet. Ligesom de Andre hører han til Generationen af hine Sønner, hvem deres Fædre ingen Gjerning havde levnet at udføre. Skjøndt han aldrig er bleven aandeligt mættet, er han dog ikke hungrig, skjøndt han Intet har oplevet, er han allerede ude over Alt*). Det Tilkommende har ingen Interesse for ham, thi han har forgrebet det Alt i sin Phantasi og det Forbigangne har gjort ham gammel, thi han har levet nogle Aarhundreder i sin Tanke. Han har attraaet alt muligt, men han har Intet villet, jo mere afmægtig han føler sig, des større Dimensioner antager hans Forfængelighed, thi Forfængelighed er overalt det Materiale, hvormed de Evne- og Villieløse forgjæves søge at stoppe Hullerne i deres Villie eller deres Talent. Han ønsker at elske og at blive elsket, thi han vil bruge Kjærligheden som en Styrkedrik for sin Selvfølelse. Han vil opnaae en kraftigere Fornemmelse af sit Værd. Han vil stige i sine egne og de Andres Øine. Han attraaer ikke en skjult eller fredet Lykke; han trænger til at foretage en Erobring,

*) Gustave Planche: Notice sur Adolphe.

til at nævnes som den Lykkelige, til at fremkalde Opsigt og Misundelse gjennem en iøinefaldende Triumph og Skandale. Saaledes faaer han første Gang Anvendelse for sine Kræfter og Kjærlighedens Lykke bliver for ham det, endelig engang at føle sin Villie, idet han bøier en anden Villie ind under sin.

Og hvem er saa hun? En hel ny Kvindetype optræder her i Litteraturen, en Type, som den store Romanforfatter Balzac senere tilegner sig og varierer med en saadan Bevidsthed om dens typiske Charakter og med en saadan Genialitet, at han kan betragtes som dens Skaber, en Type som fra ham af gaaer over i den dramatiske Poesi og som behersker hele det moderne franske Theater, men som bedst benævnes med det Navn, den har faaet hos Balzac, Kvinden paa tredive Aar.

Den kraftige prometheusagtige Slægt, som Goethe tilhørte, havde frembragt sin kraftige Type i Faust, den udviklede Mand, den fuldstændigt udstyrede Aand, der efter at have endt sin Skolegang gjennem Studierne, efter at have gjennempløiet alle Videnskaber, paa Høiden af sin Manddomsalder føler en Tomhed i sit Hjerte, en Tørst efter Ungdom, Friskhed og Naivetet, kaster sig ud i Livet og forelsker sig i et Barn. Det er hendes Enfold og Uskyld, som beseirer og beruser ham og som han vil rive til sig.

Den ulykkelige Slægt af Fortumlede og For-

viste, af Hjemløse og Emigranter som Constant tilhører, gjenfremstiller sin ideale Personlighed i en Type som Adolphe, der gammel fra Vuggen af, kold og tør i sit Hjerte, i alt sit Mismod begjærlig og ærgjerrig, men et rent Barn i Alder og Erfaring, i Elskoven søger stærke Sandsninger og rystende Indtryk, Kundskab til Livet, til Lidenskaberne og til Kvindehjertet, Kampe og Farer at bestaae, en Overlegenhed med eet Ord hos Kvinden. En saadan Overlegenhed frembyder den helt unge Pige ikke, der er opvoxet under sin Moders Øine i et borgerligt Hus. Den Triumph at vinde hende tilfredsstiller ikke. Men ved denne Overlegenhed i Aar og Erfaring paa Kvindens Side skifter hele Følelsen og hele Forholdet Charakter; thi den traditionelle Skildring forudsatte jo altid, at Kvinden var nogle Aar yngre end Manden. Den barnlige og uskyldige Opfattelse var den, at Elskov forenede to Væsner, som vare saaledes forud bestemte for hinanden, at han alene følte Kjærligheden, naar han saa hende, og hun alene, naar hun saa ham. Naar Øjeblikket indtraf, elskede de saa hinanden lykkeligt og uforstyrret for hele Livet. Og det forstod sig af sig selv, at den Styrelse, der havde skabt dem for hinanden udelukkende, og sørget for at de traf hinanden i det rette Øjeblik, ogsaa sørgede for, at alle de forskjønnende mindre Biomstændigheder vare æsthetisk i deres Orden, saa at f. Ex. Aldersforholdet

var smukt og harmonisk, Bruden nogle faa Aar yngre end Brudgommen, kort sagt, det Hele i Orden efter Opskriften. Fra det Øieblik af, da en af Hovedtyperne i en Litteratur bliver en Elskerinde, der er flere Aar ældre end sin Elsker, indtræder i Opfattelsen af Følelsen en Revolution. Vi gjenfinde den store Afstand overalt: i Balzac's Romaner, f. Ex. i «La femme de trente ans», i «La femme abandonnée», i «Le message», hos George Sand i saa forskjellige Bøger som «François le Champi» og «Lucretia Floriani», og Aldersforholdet var af samme Art mellem de to berømteste litterære Par i den nyere franske Litteratur, Mme de Stael og Benjamin Constant, George Sand og Alfred de Musset. Aldersforskjellen omstyrter Betragtningen af Elskoven som Samfundsmagt. Lidenskaben synes, idet den sammenknytter to hinanden saa ulige Væsner, at være noget mindre Ordnet, mindre Regelret og mindre Lykkeligt, men mere Forbigaaende. Den lader sig ikke mere forvexle med Forspillet til et borgerligt Bryllup. Den synes at opstaae under visse Betingelser, naar to, paa en vis bestemt Maade construerede Væseners Baner komme til at krydse eller overskjære hinanden, og den synes ikke at give noget Billede af en stor Tilværelsesharmoni.

Men da det er Kvinden, der fra nu af begynder at fremstilles i Kamp med det bestaaende Samfund og da hun ikke kan føre denne Kamp

som gànske ung, afløses som sagt den unge Pige som Heltinde af den udviklede Kvinde. Ret for Alvor bemægtiger denne Kvindetype sig vel ikke Litteraturen før hos Balzac. Forud maa der gaae tre store Begivenheder, Saint-Simonismen med sine humanistiske Tilbøielígheder, Juli-Revolutionen, der bragte en vis Etiquette i Kvindernes Vilkaar og Stilling til at briste og George Sand's Optræden; thi George Sand's historiske Rolle er den, at hun for sig alene stræbte at føre den samme Frihedskamp for Kvindernes Vedkommende, som Revolutionen af 89 havde givet Stødet til for Mændenes alene. Revolutionen førte til en Lovbog, hvis første Paragraph lyder: «Alle Franskmænd ere lige for Loven», men denne Paragraph glemmer rent de franske Kvinder. Kvindens Sag kom tilorde i Litteraturen. Man har kaldt den trediveaarige Kvinde Balzacs Opfindelse; men med Urette, han gjorde kun et Fund. Hun havde længe sukket under sin tilsidesatte og forladte Stilling; i Lidenskabernes Alder havde man anvist hende Resignationen, hun havde længe ventet paa sin Maler eller sin Digter; da saa hun og Balzae fandt hinanden, blev det som et elektrisk Stød. Han opdagede en hidtil ukjendt Verden, i hvilken alle Følelser, Lidenskaber og Tanker havde en kraftigere Charakter end i det ganske unge Hjerte. Og paa samme Tid dannede hans Heltinder ham et Publicum, et udsøgt Publicum trods dets lette Rynker, et tak-

nemmeligt Publicum, der paaskjønnede ikke mere at blive overseet og som levede op paany derved, at det vandt en ny Interesse, endelig et Publicum, der for Alvor tog sig af sin Digters Berømmelse. Hvorfor? Ganske simpelt, fordi der er uendeligt mange flere Kvinder paa 30- end paa 20 Aar, som læse. Det blev da disse Kvinder, som optoge Romanen og Skuepladsen indtil den Grad, at Typen endog trængte ind i Scribes Theater. Vi have seet den hos os i «La bataille des dames».

Jeg pleier ved enhver Type tillige at skildre dens Karrikaturform. Jeg nævnte Dem Selvforgudelsens ved René, Føleriets ved Werther, Miskjendthedens ved Obermann. Karrikaturen af Kvinden paa 30 Aar hos Balzac er Kvinden paa 40 Aar hos hans Efterlignere. Der kom en Dag, da Kritiken bittert beklagede sig over at see Ungdom og Skjønhed detroniseret i den poetiske Litteratur. Jules Janin nedskrev paa sin lette Maade denne Klage i Form af en Anklage mod Balzac, hvem han beskylder for at være Aarsag i alle de Forelskelser, som falde Kvinderne ind efter Trediveaarsalderen. Han kalder ham den fyrretyveaarige Kvindes Christopher Columbus. «Kvinden fra 30 til 40 Aar, siger han, var fordum et Territorium, der betragtedes som tabt for Passionen, det vil sige for Romanen og Dramaet, men nutildags, takket være Opdagelsen af hine smilende Egne, hersker den fyrretyveaarige Kvinde alene i Drama

og Roman. Denne Gang har den nye Verden helt undertrykt den gamle Verden og Kvinden paa 40 Aar beseirer den unge Pige paa 16.

«Hvem banker? raaber Dramaet med sin dybe Stemme. Hvem er der? skriger Romanen med sin fine Røst. Det er mig, svarer skjælvende det 16de Aar med sine Perletænder, med sin Barm af Sne, med sine blide Linier, med sit friske Smil, med sit milde Blik. Det er mig. Jeg har den Alder som Junie hos Racine, Desdemona hos Shakspeare, Agnes hos Molière, Zaire hos Voltaire, Manon Lescaut hos Abbé Prévôst, Virginie hos Saint-Pierre. Det er mig, jeg har den samme smukke, flygtige og fortryllende Alder, som alle de unge Piger hos Ariost, hos Lesage, hos Byron og Walter Scott. Det er mig, jeg er Ungdommen som haaber, som er uskyldig, som uden Frygt kaster et Blik, der er ligesaa skjønt som Himlen, ind i Fremtiden. Jeg har alle de kydske Tilbøieligheders, alle de ædle Instinkters, Stolthedens og Uskyldighedens Alder. Giv mig Plads, kjære Herre. Saaledes taler den smukke Alder paa 16 Aar til Romanforfatterne og Dramaturgerne; men strax svare Romanforfattere og Dramaturger: Vi ere beskjæftigede med din Moder, mit Barn, kom igjen om en Snes Aar og vi skulle see om vi kunne gjøre Noget ud af Dig.

«Der gives nuomstunder i Drama og Roman ikke Andet end Kvinden paa 30 Aar, som vil blive

40 Aar imorgen. Hun alene kan elske, hun alene kan lide. Hun er saa meget mere dramatisk, som hun ikke har Tid til at vente. Hvad ville I, at vi skulle kunne gjøre ud af en lille Pige, som ikke kan Andet end græde, elske, sukke, smile, haabe, skjælve? Kvinden paa 30 Aar græder ikke, hun hulker, hun sukker ikke, hun hyler, hun elsker ikke, hun fortærer, hun smiler ikke, hun skriger, hun drømmer ikke, hun handler! Det er Dramaet, det er Romanen, det er Livet. Saaledes tale, handle og svare vore store Dramaturger og vore berømte Fortællere.»

En af de mest begavede og aandfulde Kvinder, der har levet, Mme Emile de Girardin, tog Balzac i Forsvar og sagde meget rigtigt: «Er det Balzac's Skyld at Trediveaarsalderen nutildags er Kjærlighedens Alder? Balzac er nødt til at male Lidenskaben hvor han finder den, og nutildags finder man den ikke i et Hjerte paa 16 Aar.» Vi see imidlertid, hvor meget ældre denne Kvindetype er, end man senere hen i Frankrig antog, og for at forstaae den uden al Karrikatur i dens Renhed og i dens sande Betydning, ville vi studere den i dens første Form.

VIII.

Vi vende da tilbage til «Adolphe», og for bedre at forstaae den kaste vi et Blik paa denne Bogs Forfatter. Constant fødtes 1767 i Lausanne. Han

var fra Barndommen af aldeles ualmindeligt udrustet. Naar man i «Adolphe» maaskee ikke ganske forstaaer den overordentlige Tiltrækning, Helten udøver, ligger det i, at Constant, der benyttede Erindringer af sit eget Liv til Bogens Composition, undsaa sig ved at fremhæve Adolphes fængslende Egenskaber for stærkt. Men Adolphe er i den Grad Constant selv, at man saa at sige først fatter denne Types Tilblivelse, idet man studerer Forfatterens Ungdom. Det gaaer med Adolphe som med René, til hvis Forstaaelse Chateaubriands egne Udtalelser om sig selv give Nøglen. Vil De høre en Stump af et Brev som Constant skriver som Barn til sin Bedstemoder, og De vil forbauses over den Ynde, den Finhed, den Fuldmodenhed, De finder hos ham; han var 12 Aar gammel da.

«Jeg havde tabt alt Haab om Brev, kjære Bedstemoder! jeg troede Du havde glemt mig. Jeg sagde til mig selv: det er mine Fættere, der boe hos Bedstemoder, som have fortrængt mig af hendes Erindring. Ganske vist ere de elskværdige, ere Oberster, ere Capitainer o. s. v., og jeg er endnu Intet. Imidlertid elsker jeg hende og forguder hende ligesaa meget som de. Du seer, kjære Bedstemoder, hvilken Sorg din Taushed har forvoldt mig. Hvis Du altsaa interesserer Dig for mine Fremskridt, hvis Du vil, at ogsaa jeg skal blive elskværdig, lærd og forstandig, saa

skriv mig undertiden til, og fremfor Alt elsk mig trods mine Feil. Mig fattes kun Beviserne paa dit Venskab, jeg har i Overflod alle de andre Hjælpekilder, og jeg har den Lykke, at man hverken sparer paa Omhu eller paa Penge for at dyrke mine Talenter, hvis jeg har nogle, eller for at bøde paa Mangelen af dem ved Kundskaber. Jeg vilde meget gjerne kunne fortælle Dig noget Tilfredsstillende om mig, men jeg frygter for, at intet Tilfredsstillende lader sig sige uden om det Legemlige. Jeg har det godt og voxer stærkt. Du vil maaskee sige, at er det Alt, saa er det ikke værdt at leve. Det tænker ogsaa jeg, men min Letsindighed omstyrter alle mine gode Forsætter. Jeg vilde ønske, man kunde forhindre mit Blod i at circulere med saa stor Hurtighed og give det et mere regelret Omløb i en bestemtere Takt. Jeg har prøvet, om Musiken ikke kunde gjøre denne Virkning paa mig; jeg spiller Adagio'er, Largo'er, som kunde dysse 30 Cardinaler i Søvn. De første Takter gaae godt, men jeg veed ikke, ved hvilken Magi de saa langsomme Melodier altid ende med at gaae prestissimo. Det gaaer mig lige saadan med Dandsen, Menuetten ender altid med Bukkespring. Jeg troer, kjære Bedstemoder, at Ondet er incurabelt og at det vil modstaae selv Fornuften; jeg burde dog allerede have en Gnist af Fornuft, thi jeg er 12 Aar og nogle Dage; imidlertid mærker jeg Intet til dens Herre-

dømme. Naar dens Morgenrøde er saa mat, hvad Styrke vil den da have til 25 Aar.

«Veed Du, kjære Bedstemoder, at jeg kommer i Selskab to Gange om Ugen. Jeg har en smuk Frakke, Kaarde ved Siden, Hat under Armen, een Haand paa Brystet, en anden i Siden. Jeg holder mig rank og giver den store Dreng, saa godt jeg kan. Jeg seer, jeg hører, men hidindtil kan jeg ikke sige, at jeg misunder de Voxne deres Fornøielser. De see Alle ud, som om de just ikke holdt altfor meget af hinanden. Imidlertid — Spillet og Guldet, jeg seer rulle, foraarsager mig nogen Sindsbevægelse. Jeg gad vinde af 1000 Aarsager, som de Andre kalde Luner og Griller.»

Hvad siger De til denne Gratie uden Varme, til denne Forstand, der smigrer, til denne Blaserthed fra Fødselen af, hvem det rullende Guld alene foraarsager nogen Sindsbevægelse? Man aner den fremtidige Spiller. Man spørger sig selv, om denne Mand ikke med en vis Ret vil kunne sige om sig selv, hvad Andre med mindre Ret have sagt om sig, nemlig, at han aldrig har været Barn. Føler De, hvor gammel han er født, hvor ganske han til enhver Tid vil være ude over enhver af sine Sindsbevægelser, og hvorledes han vil trænge til stærke Sindsbevægelser, aner De den mærkværdige Blanding af Sensibilitet og Egoisme i Charakteren, Evnen til at adskille sig fra sig selv, fordoble og raillere sig?

Det er den samme Charakter, der hos Ynglingen vil føre til Udbrud som dette: «Jeg morer mig over alle disse Forlegenheder, hvori jeg befinder mig, som om de vare en Andens,» eller til Constants Yndlingsmundheld, naar han var vred: «Jeg raser, jeg gaaer fra Forstanden af Raseri, men i Grunden er det Hele mig meget ligegyldigt.»

Det er den samme Mand, der, da han havde rettet et Bønskrift til Ludvig den 18de, hvori han undskyldte sit Frafald til Napoleon i de 100 Dage og forsikrede Kongen om sin altid uforandrede Loyalitet imod Bourbonerne, om Aftenen i et Selskab svarede Den, der bragte ham den Efterretning, at han var tilgivet og at hans Bønskrift havde overbevist Kongen, disse gyldne Ord: «Det troer jeg, det havde nær overbevist mig selv.»

I erotiske Sager begynder han som en sand Cherubin, og han begynder tidligt. 20 Aar gammel sagde han: «I min Ungdom, da jeg var 16 Aar.» Og han flagrer fra Kvinde til Kvinde. Først forlader han Mme de Charrière for at gifte sig, saa bliver han skilt fra sin Hustru, saa lærer han Mme de Staël at kjende, saa gifter han sig igjen — med en Anden.

Damerne gave ham Navnet «L'inconstant». Den Rolle, Kvinderne have spilt i hans politiske Løbebane, er uhyre. Alle hans Feil have de faaet ham til at begaae. Det var en Kvinde, Mme de Staël, som bragte ham til at skrive hine

hans første Artikler under Revolutionen, der bleve udlagte som royalistiske og som han bittert fortrød. Det var en anden Kvinde, Mme Récamier, der bragte ham til at optræde med en Voldsomhed overfor Napoleon lige efter dennes Tilbagekomst, som gav hans Tilslutning til Keiseren Charakter af et Forræderi. Hans første mere notable Forbindelse er den med Mme de Charrière, en fortrinlig Forfatterinde; hun var i Parenthes 25 Aar ældre end han. Det var hos hende at han, siddende ved det samme Bord, hvorved hun skrev, begyndte sit store Værk om Religionen, der skulde gjenindføre den religiøse Aand i Frankrig. 30 Aar senere fuldendte han det i den Tid som Talerstolen i Kammeret og Spillehusene i Paris levnede ham til Arbeid af anden Art. Men nu, i hans 20de Aar, blev det begyndt. Og symbolsk og charakteristisk nok: det første Afsnit skrev han paa Bagsiden af en Pakke Spillekort, og alt som han skrev Kortet færdigt, skjød han det over til Mme de Charrière.

Ligesom Hovedindtrykket af Adolphe er det Hjertesuk: «Gid jeg kunde elske!», saaledes er Indtrykket af Bogen om Religionerne det: «Gid jeg kunde troe!»

Studer ham i hans Ungdom medens han endnu aabenbarer Mennesket, ikke spiller Rollen, og De vil kunne gribe hans religiøse Følelse i dens oprindelige og ægte Form. Han skriver som ung i et Brev til en Veninde:

«Jeg føler mere end nogensinde Altings Intet, hvorledes Alt lover og Intet holder, jeg føler hvormeget vore Kræfter staae over vore Vilkaar og hvor ulykkelig denne Disproportion maa gjøre os. Mon ikke Gud, Ophavsmanden til os og vore Omgivelser, er død før han har faaet endt sit Værk, saa at Verden egentlig er et opus posthumum? Han havde de smukkeste og største Projecter af Verden og de største Midler til at udføre dem. Han havde allerede sat flere af disse Midler i Bevægelse, ligesom man reiser Stilladser for at bygge, og midt i dette Arbeide er han død. Nu er saaledes Alting opført med Hensyn til et Maal, som ikke mere existerer, og vi i Særdeleshed, vi føle os bestemte til Noget, hvorom vi ingen Idee kunne gjøre os. Vi ere som Uhre, paa hvilke der ingen Skive eller Visere ere, og hvis Hjul, som ikke mangle Intelligents, dreie sig til de ere opslidte, uden at vide hvorfor og stedse sigende: Jeg dreier, altsaa har jeg et Maal. — Farvel kjære og spirituelle Hjul, som har det Uheld at staae saa høit over det Uhrværk, af hvilket De er en Del, og som De forstyrrer! Uden Selvros: det er ogsaa mit Tilfælde.»

Et andet Sted siger han: «O hvor Fyrsterne ere ædelmodige og høimodige; der har de nu igjen givet en Amnesti, hvorfra Ingen er udelukket uden alle de, som have gjort Oprør. Det minder mig om en Psalme, der forherliger den jødiske Guds

Bedrifter. Han har dræbt dem og dem; thi hans guddommelige Godhed varer evigt; han har druknet Pharao og hele hans Armee; thi hans guddommelige Godhed varer evigt; han har slaget alle Ægypternes Førstefødte med Døden; thi hans guddommelige Godhed o. s. v. o. s. v.»

«De synes mig ikke demokratisk. Jeg troer som De, at der paa Bunden af Revolutionsmændenes Sjæle er Svig og Raseri. Men jeg holder mere af Svig og Raseri, der omstyrter Fæstninger og afskaffer Titler og andre Dumheder af den Art, og som sætter alle de religiøse Drømmerier paa lige Fod, end af den Art Svig og Raseri, som vil bevare og canonisere hint elendige Misfoster af Jødernes barbariske Stupiditet, podet ind paa Vandalernes barbariske Uvidenhed.»

«Jo mere man tænker over det, des mere opgiver man at begribe et «cui bono» (et «til Fordel for hvem?») i denne Dumhed man kalder Verden. Jeg forstaaer hverken Maalet eller Architekten eller Maleren eller Figurerne i denne laterna magica, af hvilken jeg har den Ære at udgjøre en Del. Vil jeg forstaae det bedre, naar jeg er forsvunden fra denne trange og mørke Globus, paa hvilken det morer jeg veed ikke hvilken usynlig Magt at lade mig dandse med eller imod min Villie? Det veed jeg ikke. Men jeg er bange for, at det forholder sig med denne Hemmelighed

som med Frimurernes, der kun i de Uindviedes Øine er noget værd.»

De aner hvilken Baggrund af Skepsis der ligger bagved al Constants Enthousiasme.

Disse Ord passe godt for den samme Mand, der i et af sine Breve om Tydskland siger: «Jeg skjænker Dem alle Tydsklands komiske og lyriske Poeter; thi jeg bryder mig ikke om Poesi, hverken i dette Sprog eller i noget andet.»

Men det er ogsaa den samme Mand, som, da han 1830 fik et Brev fra en af sine Venner, i hvilket der stod: «Her spilles et frygteligt Spil, vore Hoveder ere i Fare, kom og bring os Deres!», øieblikkeligt kom.

Constant pleiede at sige, at han mente, at ingen Sandhed var fuldstændig saalænge man ikke tog dens Modsætning op i den. Det lykkedes ham altfor stadigt, derfor var han trods alle sine ædle Drivfjædre og sine høihjertede Opsving dybest inde en Ruin. Han har den sørgelige Ære at frembyde den mest fuldstændige Type paa denne Art contradictoriske Naturer: han er paa een Gang oprigtig og løgnagtig, veltalende og tør, varm og udslukt, romantisk og antipoetisk, ikke til at gribe.

Læs nu «Adolphe» og Aphorismerne i «Enten-Eller»!

IX.

Benjamin Constant har ikke i Frankrig undgaaet Beskyldningen for Germanisme. Født i Schweitz tilbragte han sin Ungdom først i England, senere i Weimar, hvor dengang en Pleiade af alle Tydsklands største Aander straalede. Han kjendte Goethe og levede i hans Kreds. Han oversatte Schillers «Wallenstein» paa Fransk og forsynede den som Indledning med Studier over det tydske Theater, der vise, i hvilken Grad den tydske Aandsretning havde paavirket ham. Des interessantere er det at see, i hvilken Modsætning hans egen poetiske Production staaer til den tydske. Lad os tage Goethe til Exempel, i hvis Kvindeskikkelser den tydske Poesi har naaet sin høieste Fuldendelse rimeligvis for Aarhundreder, paa samme Tid som det eiendommelig germaniske Sjæleliv i dem er bleven præget renest. Vil De et Øieblik tænke paa Gretchen og Clärchen. Det er to Modsætninger, den ene en blidere og frommere Natur, den anden en dristigere og mere enthousiastisk. Men Grundpræget i deres Sjæl er det selvsamme. Det er to Børn. De gaae begge op i en eneste Følelse, deres Væsen er uden al Sammensætning, fuldstændigt enkelt, simpelt, enfoldigt. De elske begge første Gang og denne eneste Gang. De hengive sig begge og udenfor Ægteskabet med fuldstændig Tillid, uden al Modstandskraft, ja uden den ringeste Villie til Modstand, den Ene

af dyb kvindelig Hengivenhed, den Anden af høi kvindelig Begeistring. De fatte ikke, at de gjøre noget Urigtigt, de tænke ikke. Deres hele Væsen, deres Villie og deres Tanker strømmer dem afhænde, de vide ikke selv hvorledes. Deres Hjerte er blødt som Vox til at modtage et Indtryk, men engang modtaget slettes det ikke ud og bliver staaende som præget i Guld. Intet kan sammenlignes med deres Sjæles Uskyldighed, Renhed og Retskaffenhed. De ere trofaste af Instinkt, de begribe ikke, at man kunde være Andet. De have ingen Moralitet, men de have alle Dyder; thi man er moralsk med Bevidsthed, men god af Natur. De betragte sig ikke som den Elskedes Lige. De see op til ham; for dem er det, som om det gamle Sagn var bleven virkeligt, at Gudernes Sønner nedstege til Menneskenes Døtre. De husker Gretchen forbauset og overvældet af al Faust's Viden, De erindrer Clärchen, knælende som et Barn for Egmont, da han kommer i sin fulde Pragt. De tabe sig helt i den Elskede, gaae op og forsvinde i ham. Det er ikke to jevnbyrdige Personligheder, som række hinanden Haand og forpligte sig til hinanden, det er et fortumlet og beundrende Barn, som klynger sig til en Mand. Han er hendes Liv, men i hans Liv er hun en Episode. Hans Blik omspænder og overskuer hele hendes Væsen; men hun kan i ingen Retning overskue ham, derfor endnu mindre gjennemskue eller

bedømme. Hun kan hverken see hans Grændser eller hans Mangler. Hvorhen hun seer, seer hun ham som noget Kolossalt og Gigantisk, der rykker hende imøde fra alle Sider. Derfor i denne Kjærlighed ingen Kritik, ingen Frigjørelse for Aanden, ingen Brug af Forstanden. Han er den Store, den Herlige i Almindelighed, som Faust, der veed at tale om Alt og har Svar paa alle Spørgsmaal, som Egmont, hvis Navn, Heltens og Befrierens, er paa Alles Læber og hvem hele Staden kjender. Her er, siger jeg, ingen Frigjørelse for Aanden; thi denne unge Pige har ikke Aand i Betydning af Forstand, hun er lutter Sjæl. Naar hun udfører Handlinger, der synes at kræve Villie eller en vis mandig Beslutttethed, naar f. Ex. Clärchen — forbauset og indigneret over, at Bruxelles' Borgere saa koldt og saa feigt see deres egen Helt, Egmont, blive ført i Fængsel og maaskee til Døden — naar hun træder ud paa Torvet og forgjæves søger at opildne disse sløve Sjæle ved flammende Ord, da dannes Baggrunden for denne Handling af den unge Piges naive Tro paa, at hendes Elskers Liv maa være ligesaa vigtigt for de Andre, som for hende selv; da hun kun seer ham i Verden, begriber hun neppe, at de Andre kunne tænke paa Andet. Disse unge Piger træde som ægte Producter af deres Race ind i den samme store Familie, hvortil Ophelia og Desdemona høre.

I afgjort Modsætning til dem staaer nu det

nye Kuld af Kvinder. Her var Væsenets Kjærne Inderlighed, Gemyt, Natur. Man seer dem som Desdemona og Ophelia i de Naturomgivelser, der svare til deres Væsen, saaledes som Desdemona viser sig for Phantasien under det Piletræ, om hvilket hun synger, og Ophelia med Blomsterne i sit Haar. I den anden Kvindetype er Alt Bevidsthed, Aand, Lidenskab og Villie, activ Charakter.

Eleonore er i det Øieblik, da Adolphe lærer hende at kjende, ikke nogen ung og uerfaren Pige, hvem en første Elskov griber. Det er en Kvinde, hos hvem enhver opstaaende Følelse tegner sig paa en Baggrund af Erfaring, af alvorlig og smertelig Erfaring, der i alle Retninger har oppløiet Sjælen. Dette Fond af Erfaring er det første nye Træk; thi Erfaring forudsætter Aandsudvikling og Forstand. Der skal mere til at have erfaret Noget end det simpelt hen at have gjennemgaaet Noget. Eleonore har givet Afkald paa alle det fredede og betryggede Livs Goder og Glæder. Af fornem Herkomst og født i Rigdom har hun forladt Familie og Hjem for at følge Den, hun har foretrukket, som hans Elskerinde. Hun har valgt mellem hele Verden og ham. Hun har isoleret sig fuldstændig, for ubetinget at kunne ofre sig for ham og hun har begyndt med at vise ham de største Tjenester, med at redde hele hans Formue. Hun har snart seet sig udpeget som en Gjenstand for Haan og Foragt, ved hvert Skridt

hun har gaaet, har hun seet sig ramt af fornærmende, af uforskammede Øiekast, den ene Kvinde har vist hende til den anden med Fingren*). Enhver, selv den Usleste, har vidst sig i sin Ret til med et Blik eller et Ord at fæste Skammens Brændemærke paa hendes Pande. Det ene Hus efter det andet har lukket sig for hende paa det fremmede Sted hvor hun boer; snart har hun seet sig næsten udelukkende indskrænket til Omgang med Mænd, Venner af hendes Elskede, og deres Tone overfor hende har, skjøndt ærbødig, undertiden været tvivlsom. Men hun, som een Gang for alle har sat sit Liv paa et eneste Kort, har fra den første Dag samlet al sin Sjæls Styrke til Modstand, hun har sagt til sig selv: «Har jeg feilet ved saaledes at binde mig til denne Mand, saa vil jeg hæve mig og bøde paa Feilen ved den strengeste Troskab. Skulde en brændende Begeistring, en Hengivenhed, hvis Opofrelse ingen Grændse kjender, ikke have nok i sig selv, og kunne opretholde Den, der skulde synes at maatte synke sammen under Verdens Misbilligelse og Foragt? Lad dem haane og udpege mig saa Rødmen stiger op i mit Ansigt, jeg vil ikke bøie min Nakke eller slaae mine Øine ned. Lad mig undvære Alt, deres Gjæstfrihed og deres Fester, deres Agtelse og den indbyrdes Smiger, ved Hjælp af

*) Planche: Notice sur Adolphe.

hvilken Selskabet kitter sig sammen, mit Liv har i en eneste Følelse en større Fylde end deres i al dets løiede Glands.» Dette Element af Villie er det andet nye Træk.

Paa dette Punkt har hun holdt sig i Aaringer, indtil den Grad har hun troet paa Elskoven og troet paa ham. Da er det at den første Tvivl om hans Bestandighed griber hende, og hendes hele Bygning styrter sammen. Vedbliver han at paaskjønne saamegen Hengivenhed, forstaaer han hvad hun lider og vil han holde hende skadesløs for det, elsker han eller handler han kun som en Mand af Ære, er han trofast, eller er han kun for stolt og velopdragen til at vise sig utaknemmelig og ligegyldig?

Det er ikke uden Taarer, at hun stiller sig disse Spørgsmaal, det er ikke uden den dybeste Jamren, at hun selv giver Svaret. Fra nu af er hun forbi, tilintetgjort og knust; thi den Tro paa Elskoven, der var hendes eneste Støtte, er splittet for alle Vinde, og den Troskab, hvori hun satte sin Ære, er bleven et meningsløst Ord. Hvis hun ikke, endnu ung, skal synke ældet og rynket i Graven, maa kun gjenvinde Livet ved at gjenvinde sin Tro paa Kjærlighedens Almagt, paa at den verdslige Kløgt og den smudsige Egoisme, der sminker sig op som Dyd og Religion, ikke ere de stærkeste og ikke beholde Ret. I dette Øieblik er det, at hun møder Adolphe. Han nær-

mer sig med en Attraa, i hvilken hele Tørsten efter Livet og dets Indhold er samlet, han drages til hende som til den, i hvem han paa hemmelighedsfuld Maade føler, at Skatte af Lidenskab, af Ømhed og Begeistring, af Aand og Erfaring ere sammenhobede og ligesom nedgravne.

De seer, hvorledes Partiet strax fra først af er stillet; hans Længsler og hendes Savn, hans Forfængelighed og hendes Fortvivlelse, hans Ungdom og hendes Skuffelser, gribe ind i hinanden som to Hjul i samme Uhrværk.

De forudseer let den Enthousiasme, med hvilken Lidenskaben i det første Øieblik vil flamme iveiret, den fulde og mægtige Akkord som vil klinge, den jublende Symphoni der vil høres, som var Seir og Frelse for alle Tider vundet for dem Begge. Ifald De vil analysere hendes Følelse, finder de i den en ny og ganske eiendommelig Blanding, en Begeistring som næsten er fanatisk, thi den skal i hvert Øieblik kunne dræbe den altid paany frembrydende, tilbageskuende Jalousi, en Tro, der næsten er krampagtig, fordi den ikke er grundet paa den sunde naturlige Tillid, men paa Villien til at troe trods Alt, trods det, allerede een Gang at være sveget, en Troskab, der vaander sig under bestandig at maatte bevise sin Tilværelse, fordi den er fremgaaet af Utroskab mod en Fortid, og endelig i Elskoven selv en Indtræden i den af et Element i Kvindenaturen, som

vi ikke tidligere have seet optaget i denne Følelse, noget af en ældre Søsters eller en Moders Kjærlighed. Dette Element fandtes ikke hos Gretchen og Clärchen. Hele denne potentserede Lidenskabelighed er det tredie nye Træk.

De indseer sluttelig let, at Harmonien her ikke kan være endelig, om den endog kan være langvarig, at et Tidspunkt vil komme, hvor disse to Naturer, saa uensartede og saa lidet forstaaende hinanden, med Rædsel ville opdage Unaturligheden af deres Forening og hvor Omgivelsernes frygtelige Magt vil føles. De ville til det Yderste skjule Opdagelsen for hinanden, de ville af Ømhed for hinanden, af Stolthed overfor Verden, gjøre Alt for at mane Sandheden bort, men de ville kun opnaae til Pinsel for sig selv at fortsætte en Usandhed, paa hvilken Ingen af dem af sit hele Hjerte mere troer.

Denne Kjærlighedens Opløsningsperiode er Romanens egentlige Gjenstand.

«Adolphe» har vundet en uhyre Anerkjendelse, og dens typiske Charakter blev saameget mere paaskjønnet, som enhver ung Mand fandt en Tilfredsstillelse i at erklære Adolphes Historie for et tro Portrait af sin egen; thi selv Andreas Blegnæb siger jo hos Shakspeare: «Der var ogsaa engang En, som tilbad mig.» Mangen En har læst denne Bog under Samvittighedskvaler, om hvem man, som Constant med sædvanlig Fin-

hed siger i Fortalen, har Grund til at antage, at hvis hans Forfængelighed havde været mindre urolig, vilde hans Samvittighed have ladet ham i Ro. Ligefuldt lader det sig ikke negte, at Adolphe er en Type. Men langt mere betydningsfuld end han er dog den kvindelige Hovedfigur Eleonore, især som hun fremtræder i sit andet Stadium. Thi i hende har den nye Tids paa een Gang kraftige og sygelige Litteratur fundet sin Dronning, som den fandt sin Konge i René.

Længe før Balzac, længe før George Sand, optræder da her Kvindens Kamp i Litteraturen, hendes Kamp med det Bestaaende og med Samfundet, og Eleonore kommer til at repræsentere denne Kamp, fordi hun er støbt over Aarhundredets mægtigste Kvindeskikkelse, over den Kvinde, der kjæmpede den største Kamp, som nogensinde i Verdenshistorien en Kvinde har kjæmpet med rent aandelige Vaaben, med eet Ord over Mme de Staël. Thi den Kjærlighedshistorie, som fortælles i «Adolphe», er den som virkelig fandt Sted imellem Benjamin Constant og Germaine de Staël. Ganske vist var dennes ydre Forhold andre end Eleonores; men det er denne store og sjeldne Kvinde, hvis personlige Livskamp var en Kamp med selve Datidens Verdensbehersker, og hvem Napoleon med smaaligt Had og uædel Frygt forfulgte, forviste, censorerede og underkastede alle de Plager, for hvilke et brutalt Despoti kan

udsætte det geniale Individ, denne Kvinde er det, som giver Constant den nye Kvindetype.

Thi Kvindens Optræden i Litteraturen som Aand, som Bevidsthed, er kun det første Skridt til hendes Optræden som Geni. Alt sees Mme de Staëls Turban at glimre i Horizonten. Den samme Kvinde, som først bliver delagtig i Mandens Lidenskaber og Kampe, bliver snart delagtig i hans Geni og i hans Hæder. En kort Stund endnu, og Kampen følges af Triumphen, og hin samme Kvinde, der bukker under som Eleonore, krones som Corinna paa Capitol.

X.

Tilbage staaer kun at gjøre Rede for Finheden af den psychologiske Analyse i «Adolphe» og at vise til hvilket Resultat den fører. Adolphe begynder, hvad der ikke kan undre, naar man kjender Constant's egen Charakter, med det Indtryk: dette er en Erobring, som er mig værdig, og han indbilder sig som kold Iagttager at kunne gjøre Studiet af Eleonores Charakter for i Ro og Mag at lægge sin Slagplan, men snart kommer han, hvis Sensibilitet netop er ligesaa stor som hans Egoisme, under en Magi, der helt betager ham og som i den Grad forøger hans naturlige Frygtsomhed, at det er ham umuligt at faae Mod til den Erklæring, som han har lovet sin Forfængelighed at gjøre hurtigt og raskt.

Han skriver, men Eleonore afviser og flyer ham. Denne hendes Modstand og Kulde fremkalder hos ham en Underkastelse og en Ømhed, der snart gaaer over til en Art af Cultus. Saaledes var Eleonore aldrig bleven elsket, thi hvormegen sand Hengivenhed hendes Beskytter end havde vist hende, var der dog en svag Nuance af Overlegenhed i hans Væsen overfor hende. Han kunde have stiftet en hæderligere Forbindelse end denne. Han sagde det vel ikke, men det, der ikke siges, existerer ligefuldt. Derfor er det Ærefrygten hos Adolphe, som fra først af fortryller Eleonore. Hun hengiver sig og han bliver som svimmel af Henrykkelse og Lykke. Det første Skaar i Henrykkelsen gjøres derved, at Eleonore, da Greven har forladt Byen paa nogen Tid, ikke mere kan afsee Adolphe, end ikke nogle Timer. Vil han forlade hende, søger hun at holde ham tilbage; gaaer han, spørger hun, naar han kommer igjen. Først føler han sig smigret og lykkelig ved en saa grændseløs Hengivenhed, men snart er hans Tid saaledes optagen, at han ikke har en Time, hvorover han er Herre. Han maa afslaae ethvert selskabeligt Forslag, der gjøres ham, afbryde alle sine Bekjendtskaber. Han føler vel ikke dette som et Tab, men han vilde have foretrukket ikke at skulle indfinde sig paa Klokkeslet, og at kunne komme efter Tid og Lyst. Hun, som før var et Maal, er nu bleven et Baand.

Hvor ere I henne, alle I skjønne Romaner, i hvilke Elskeren aldrig havde Andet at bestille end at elske, i hvilke han elskede fra Morgen til Aften, stod op om Morgenen for at elske, elskede hele Dagen og tilbragte en søvnløs Nat af Kjærlighed! Det er et kraftigt og realistisk Træk i «Adolphe», at Elskeren føler Tabet af sin Tid som et Tab.

Og det nytter ei, at han tilerobrer sig sin Tid, naar han dog taber sin Sindsro igjennem Sympathien; thi udebliver han engang imellem, berøver Tanken om hendes Sorg derover ham al den Tid, han vinder, paa samme Tid som han dunkelt føler sig irriteret ved i den Grad at være undergiven et andet Menneskes Herredømme. Kommer han saa til hende, ilde tilmode over at være kommen meget hurtigere igjen, end det var klogt af Hensyn til hendes Rygte og hans Beskjæftigelser, finder han hende ulykkelig over at han er udebleven altfor længe. Han har lidt to Timer under Forestillingen om hendes Venten, han maa nu lide to andre Timer, før han kan stille hende tilfreds. Alligevel føler han sig lykkelig, siger sig selv, at det er sødt at blive elsket saaledes, men trøster sig dog egentlig ubevidst med, at Uensartetheden i deres Vilkaar tidligt eller sent maa gjøre Ende paa Forholdet.

Først lider han nu den Smerte ikke at kunne være ærlig; thi Greven kommer tilbage og han

er nødt til at bedrage ham. Saa lider han den Smerte, at see Eleonore opofre Alting for hans Skyld, og paa een Gang opgive sit Hjem og sin Formue. Og denne Smerte er dobbelt, dels ègoistisk, thi han fortvivler ved at see sin Frihed lammet ved det Offer, hun er lykkelig ved at bringe ham, dels sympathetisk, thi han seer Samfundet kaste sig over hendes Rygte med et hyæneagtigt Raseri. Alt hvad hun ved Aars ulastelige Opførsel har vundet, taber hun paa een Dag. Hendes Stolthed vaander sig, og hans Hengivenhed bliver til Pligt. Der er fra nu af imellem dem en hemmelig Lidelse, som de ikke betroe hinanden.

Adolphes Charakter begynder at fordærves. Paa samme Tid som han kjæmper i Duel med En, der har omtalt Eleonore ilde, skader han selv ufrivillig hendes Rygte; thi han søger en Art Trøst for den Afhængighed, i hvilken han lever, ved overalt at raillere over Kvinderne og over dem, som underkaste sig deres Despoti, og disse Ytringer fortolkes. Han, som ikke kan modstaae en Taare, sætter en Ære i overalt at tale med Haardhed og Foragt om Kvinden.

Andre have lidt den Ulykke at elske, uden at elskes igjen; han lider den modsatte, at elskes, uden længere at elske. Saameget han bestræber sig for at vise ret megen Glæde hvergang han seer Eleonore, gjennemskuer hun ham, og det kommer til en af disse frygtelige Scener, af hvilke

Mme de Staël beredte Constant saamange, i hvilken Eleonores stormfulde Sjæl giver sig Luft med en Bitterhed, som ligner Hadets. Men Omgivelserne stræbe at fjerne Eleonore. Adolphes Fader vil ikke, at hans Søn skal spilde sin Ungdom paa dette Forhold, og en simpel Ridderlighedsfølelse bringer da Adolphe til at flygte med hende. De tilbringe nogen Tid i en blid Sindstilstand, som ligner Kjærlighed. Eleonore bringer nye Ofre, som det er Adolphe en Pine at modtage. Snart lider hun under det, ikke at blive elsket, som Adolphe under det, ikke at elske, snart beruser hun sig saaledes i sin Kjærlighed, at hun seer den dobbelt og antager den for begges. De leve begge som i en Slags Erindring om deres fordums Lykke, der er stærk nok til, at Adskillelsen kan synes dem smertelig, ja utænkelig, men for svag til at Samlivet kan være dem til nogen Glæde. De ømme, men dog matte Ord, med hvilke Adolphe nu bevidner Eleonore sin Kjærlighed, ligne de tørre, farveløse Blade, som endnu ud paa Vinteren kunne være blevne hængende paa en eller anden forlængst afbladet Gren.

Saaledes gjør han ikke engang Den lykkelig, der gjør ham saa ulykkelig. Hvergang hun troer at have vundet nye Rettigheder, føler han sig lagt i nye Lænker. Hendes Lidenskabelighed gjør deres Samliv til et stadigt Uveir. Jeg husker disse Ord i en Biographi af Constant: «Det Aar

havde Constant det godt, Mme de Staël var i Rusland.»

Eleonore arver sin Fader og trænger ikke mere til Adolphes Beskyttelse. Verden mistænker ham nu endog for at drage Fordel af deres Venskab, og man hader ham, fordi han forspilder hendes Rygte ved altid at sees i hendes Nærhed, medens han selvfølgelig ikke kan forklare, at det er hende, som ei kan leve uden ham.

Hans Liv løber bort mellem hans Fingre, han holder ingen af de Løfter, hans Ungdom har givet; thi som det allevegnefra siges til ham, mellem ham og en Fremtid i hvilkensomhelst Retning er der en uoverstigelig Skranke, og denne Skranke er Eleonore. Han beslutter da at bryde; men selv denne Beslutning vender sig imod ham, thi fra det Øieblik af, da han har fældet den Dødsdom over hende, hvis Udførelse han er for svag til ikke at opsætte, fra dette Øieblik af taber al Bitterhed sig i hans Sjæl og han nærer Følelser saa blide overfor hende, at hun misforstaaer og troer sig frelst.

I en sidste Kraftanstrengelse søger hun at vinde ham ved at vække hans Jalousi, men Alt er nu forgjæves, fra alle Sider trænge Omgivelserne paa og forestille Adolphe Bruddet som den naturligste Sag af Verden, som en Pligt mod hans Fader, mod hans Fremtid, ja mod den ulykkelige Skabning, til hvem han er kjædet, og hvem han

opriver. Man spiller Eleonore et Brev ihænde, gjennem hvilket hun erfarer Adolphes Hensigter. Hun faaer en dræbende Feber og døer, men bevarer sin Kjærlighed til Adolphe lige indtil sit sidste Aandedræt.

Fra det Øjeblik af, da han har sin Frihed, føler han den som lutter Tomhed, han veed ikke mere, hvad han skal gjøre med den, han længes tilbage efter alle sine Baand.

Constant har udtrykt Bogens Moral som saa: «Den mest lidenskabelige Følelse kan ikke kjæmpe mod Tingenes Orden, Samfundet er altfor stærkt. Det gjør den Kjærlighed, som det ei har bekræftet og sanctioneret, altfor bitter. Ve da den Kvinde, som søger sin Støtte i en Følelse, som Alt forener sig om at forgifte og mod hvilken Samfundet, naar det ei er nødt til at respectere den som legitim, væbner sig med Alt hvad der er slettest i Menneskets Hjerte for at nedslaae alt det, som er godt.»

XI.

Byron siger om Adolphe i sine Memoirer: «Jeg sender Dem hermed «Adolphe», den indeholder mørke Sandheder, men efter min Mening er den et altfor sørgeligt Værk til at den nogensinde kan blive populair. Jeg læste den første Gang i Schweitz paa Opfordring af Mme de Staël.» Hun selv siger et Sted om denne Bog: «Jeg

troer ikke paa, at alle Mænd skulde være Adolphe, men kun de forfængelige Mænd.» Byrons Ord ere mærkelige nok, thi er der Noget, hvortil Byron i sine Udtalelser lidenskabeligt vender tilbage, saa er det til Umuligheden af at finde Lykken i Ægteskabet, og er der Noget, som «Adolphe», der jo indeholder «mørke Sandheder», vil bevise, saa er det Umuligheden af at finde Lykken udenfor Ægteskabet. Hvor er da Lykken i det moderne Samfund? Det var til dette Spørgsmaal, at alle hine store Aander i Aarhundredets Begyndelse bestandig kom tilbage, og det er dette Spørgsmaal, som uafbrudt sætter Mme de Staël's Sjæl i Bevægelse, og som udgjør Grundtrækket i alle hendes Skrifter. Allerede i sit Skrift om Lidenskabernes Indflydelse stiller hun Lidenskaberne i Forhold ikke til Begrebet Pligt, men til Begrebet Lykke, og undersøger den høiere eller ringere Grad i hvilken de gjøre Indgreb i vor Lykke, og det Ideal, som eftertragtes baade i «Delphine» og i «Corinna», er Lykken i Kjærligheden. Usandsynligheden af at finde den i Ægteskabet, som det moderne Samfund har ordnet dette, Umuligheden af at finde den udenfor det ere faste Grundtanker, og den Kamp, som hos Forfatterinden stadig forekommer mellem den huslige Lykke og den ædle Ærgjerrighed eller den frie Lidenskab, er egentlig kun Udtryk for en lang Elegi; hverken Geniet eller Lidenskaben lade sig forene med den

huslige Lykke, og hvad Geniet og dets Ledsager, Hæderen, angaaer, da er dets Bane kun et Nødanker, som gribes af Kvinden, naar hun er bleven ramt til Døden i alle sine Forhaabninger og alle sine Drømme. For Mme de Staël er Hjertet Alt, selv Hæderen er hende kun et Middel til at erobre Hjerter, hun siger selv: «Idet jeg søgte Hæderen, har jeg altid haabet, at den vilde bringe Folk til at elske mig.» Et andet Sted siger hun: «Lad os ikke unde vore uretfærdige Fjender og vore utaknemmelige Venner den Triumph at have nedslaaet vore aandelige Evner. De reducere Den til at søge Hæderen, der saa gjerne havde nøiedes med Følelserne.» Det var ogsaa først da hendes Ungdom blegnede at hendes Hæder begyndte. Men hvorledes kan Hæderen være et Nødanker? Er vel dette en Udvei, som staaer til Enhvers Raadighed? Man maa vide, at Mme de Staël kun troede paa en yderst ringe Forskjel mellem Geniet og det almindelige Menneske. Denne sværmeriske Tilhængerinde af Ligheden ansaa ogsaa i Henseende til Evner Menneskene for væsentlig lige, og det er denne dybe Følelse af Lighed, som giver Aarhundredets Melancholi hos hende et særegent Præg. Denne Melancholi er nemlig ikke blot den almeen menneskelige, den, som beroer paa, at to Mennesker, der elske hinanden, altid med fuld Vished kunne sige til hinanden: Enten vil jeg opleve den Dag, da Du ligger som et Lig,

eller Du den Dag, da jeg ligger som et Lig. Det er ikke heller den samme egoistiske Melancholi, som er et af Tidens Charaktermærker; det er en sympathetisk, som har sin Grund i Revolutionstidens Lighedsideer, det er Sorgen over Uligheden i Menneskenes Vilkaar, som faaer en rent individuel Nuance ved dette Genies eiendommelige Moderlighed og Hjertelighed.. Datter af den ædle Necker, med en reformatorisk Begeistring som Fædrenearv, deltager hun først med den reneste Enthousiasme i Bevægelsen af 89, det vil sige Borgerrevolutionen, da med Aaret 93 fjerde Stands Revolution begynder og Rædselsherredømmet indtræder, er det at hun flyer til Coppet ved Genfersøen, og det er i denne fredeligt smilende Egn, at hun lever i en Stilhed, som kun afbrydes ved Guillotinens dumpe Slag i det Fjerne. Da senere Terrorismen er vegen for Despotiet, kalder dette alle hendes Evner i Vaaben. Samme Aar som Napoleon afslutter Concordatet med Paven og gjengiver Geistligheden dens gamle Inflydelse, udgiver hun, den protestantiske Forfatterinde, «Delphine», der blev opfattet som det mest umoralske og skjændige Indlæg for Berettigelsen af Skilsmisse. I «Corinna« endelig, som udkom paa en Tid, da det var Forfatterinden umuligt at faae endog blot en Bladartikel trykt paa fransk Grund, see vi det kvindelige Geni i fuld Kamp med Samfundet.

Mere end een Gang har jeg brugt dette Ud-

tryk «Kamp mod Samfundet», og vi have bestandig seet den skildret som frugtesløs. Hvad er da dette Samfund, og hvad betyder denne Individets Kamp? Er Samfundet da Andet end et Udtryk for Individernes forenede Villie, og er der da ikke mere Fornuft i den end i det enkelte tilfældige Individs? Det er vanskeligt at definere hint Ubestemmelige, som man betegner som Samfundet. Det er en Combination af Love, af Vedtægter, af Anskuelser og Antagelser af den mest forskjellige Herkomst, nogle naturlige eller dog forklarlige, andre absurde, nogle af ny Dato, andre fuldstændig forældede, der næsten alle uden Undtagelse, dels paa Grund af Menneskenaturens Ufuldkommenhed, dels paa Grund af Majoritetens Bornerthed, beroe paa en falsk eller dog mangelfuld Indsigt i Menneskevæsenet.

Samfundsregelen har for det første den Mangel, at den er almindelig, det vil sige, eens for Alle, men alt Almindeligt fordrer utallige Ofre. Regelen er som en Prokrustes-Seng, paa hvilken det enkelte Individ rækkes og strækkes, tilhugges og kappes, saalænge til det passer. Saaledes er f. Ex. Sproget noget Alment. Vi bruge Alle det samme. Deraf følger, at Enhver, der vil udtrykke sig i Sproget og som besidder nogen Originalitet, er tvungen til uophørlige Ofre. Da han ikke selv kan skabe sit Udtryk, men forefinder det, nødes han til snart at slaae af, snart at overdrive, snart

at gribe ved Siden af. Ikke i eet blandt tusinde Tilfælde besidder Sproget et Udtryk for den Nuance af Følelse, den ganske eiendommelige Sandsning, den særegne Drift, som han vil udtale. Al vor Tale er en Tilnærmelse til det, vi mene, unøiagtig, mat og flau. Heraf saamange store Skribenters Tilbøielighed til ved Ordlaveri, ved bizarre Vendinger eller Lignelser at give deres Sprog en mindre almindelig Charakter.

I Samfundet bliver dette det Almenes Herredømme til Tyranni. Hvor særegent end Individet er beskaffent, det behandles ligesom alle de Andre. Det geniale Individ er stillet som en Skoledux i en ussel Klasse. Han maa atter og atter høre den gamle Lectie om, atter og atter høre den gjentage; det er nødvendigt for Fuxens Skyld, som endnu ikke kan den, og endnu mindre kan undvære den.

De samme religiøse Fordomme, de samme moralske Regler, de samme selskabelige Tvangsbestemmelser som for Fuxenes Skyld ere blevne repeterede nogle hundrede Aar, maa Duxen underkaste sig som de Andre. Hvilken Kilde til Kjedsomhed, til Fortvivlelse og til frugtesløst Oprør!

Om Samfundet gjælder hvad Schiller siger i sit Epigram, «at hver enkelt af dets Medlemmer taget for sig, kan synes nogenlunde klog og forstandig, men at det hele Samfund, naar det optræder in corpore, bliver til et uhyre Dummer-

hoved.» Enhver Magt er tyrannisk i samme Grad, som den er dum, og Individet fødes som dens Undersaat. Medens det Naturlige vilde være, at Individet formede sig selv sine Anskuelser og sine Principer om de høieste Ting, gav sig selv Love for sin Opførsel og efter Evne søgte Sandheden med sin egen Hjerne, forefinder Individet ved sin Fødsel først en færdig Religion, i ethvert Land en forskjellig, dets Forældres, som længe før det selv føler eller tænker religiøst, bliver det indpodet; saaledes kvæles i Spiren al religiøs Productivitet, eller kvæles den ikke, saa ve Individet! det er en Handske kastet til Samfundet. Saaledes forefinder Individet en færdig offentlig Moral, og denne Moral understøttes af en færdig offentlig Mening. Da een Part af Menneskeheden maa betragtes som vilde Dyr, en anden Part som sande Aber og den aldeles overveiende Majoritet som Dosmere og Ignoranter, er det let at see, i hvad Forhold til Sandheden den offentlige Moral og den offentlige Mening i Almindelighed vil staae.

Mme de Staëls «Delphine» bærer det modløse og resignerte Motto: «En Mand bør forstaae at trodse den offentlige Mening, en Kvinde at underordne sig den,» et Motto, til hvilket Bogens Indhold svarer, men som dens Aand og selve dens Udgivelse ligefuldt modsiger. Jeg har allerede sagt, at den udkom i Concordatets Aar; den angriber det uopløselige Ægteskab og de kirkelige

Løfter netop i det Øieblik, da Lovene om Ægteskabet skjærpedes og da Kirken gjenvandt sin gamle Magt.

Bogen svarer til sit Motto, forsaavidt som den igjennem sin Heltindes Skjæbne lærer, at den Kvinde, der selv efter nok saa ædelmodig og nok saa langvarig en Opofren af sit eget Vel, og om det saa blot var for at forhindre sin Elskedes Undergang, træder i Opposition mod Samfundet, redningsløst maa gaae tilgrunde. Den modsiger dette Motto, forsaavidt som den skrigende Uretfærdighed i denne Skjæbne taler stærkere end nogen Declamation mod det Bestaaende om Samfundets Usselhed og om Urimeligheden af den Magt til at kue og ulykkeliggjøre, som Menneskenes Kortsynethed og Umandighed have tildelt forældede Institutioner, under hvis Tryk Delphine knuses. Hun skildres strax fra Begyndelsen af som et høiere Væsen, ren, hjertensgod, livfuld og ved selve sin Renhed hævet over Samfundets pharisæiske Moral. Ingen Scene maler skjønnere Delphines Charakter end den, hvor hun, da den ulykkelige, ilde omtalte Mme de R. træder ind i Tuileries-Salen, og da alle Damerne øieblikkeligt reise sig fra deres Stole og gaae over paa den anden Side, saa et stort aabent Rum danner sig om den udpegede Stakkel, ene skrider hen over Gulvet og sætter sig ved Siden af den, paa hvem

alle de andre Kvinder kappedes om at kaste den første Sten.

Ved en Række af næsten djævelske Opspind og Intriguer lykkes det en af Bogens Hovedpersoner, en kvindelig Talleyrand, at fjerne Delphine fra hendes Elskede og at forene ham med et Delphine antipodisk Væsen, den kolde og devote Mathilde, der af den Forraadte ovenikjøbet, uden at Nogen aner det, modtager den uhyre Medgift, ved Hjælp af hvilken Ægteskabet bringes istand. Da Bedraget opdages og alle Intriguerne ligge aabne for Synet, ere Mathilde og Léonce forenede og forenede til det unaturligste Par, som nogen Virkelighed og nogen Roman kan opvise. Omkring dette Par ere i Bogen nogle andre ligesaa afskyelige Ægteskaber og ligesaa ulykkelige Kjærlighedshistorier grupperede for at sætte Hovedtanken i det rette Relief; Henri de Lebensei, hvis Skikkelse er et idealiseret Portrait af Constant, kan ikke forenes med sin Elskede før efter hendes Skilsmisse fra en Mand, med hvem hun efter sine egne Ord ikke kunde leve uden at give Afkald paa Alt, hvad der maatte findes i hendes Sjæl af Godt og Ædelt, og M. de Serbellane staaer i et ligesaa haabløst Forhold til Thérèse d'Ervins som Delphine til Mathildes Ægtemand.

Som et saa rent og opofrende Væsen er Delphine fremstillet, at Tanken om Muligheden af en Forening med Léonce, der nødvendigvis vilde

gjøre Indgreb i hans Hustrus Lykke, af hende vises tilbage med en Energi, der bevirker, at hun aldrig tillader ham endog blot at dvæle ved denne Tanke. Tvertimod hun beroliger ham, hun henviser ham til en dybere Moral og Religion end den, hvori han som et Barn af det nylig bortgangne 18de Aarhundrede lever: «Léonce, jeg troede ikke hos Dem at finde en saadan Ligegyldighed for de religiøse Ideer; jeg vover at gjøre Dem Bebreidelser derfor. Deres Moral er kun grundet paa Æren; De vilde have været meget lykkeligere, om De havde antaget de simple og sande Principer, som underkaste vore Handlinger under vor Samvittighed og befrie os fra ethvert andet Aag. De veed det: den Opdragelse, jeg har modtaget, har, langt fra at trælbinde min Aand, snarere gjort den altfor uafhængig. Det er muligt, at endog overtroiske Forestillinger passe bedre for Kvindernes Bestemmelse end Aandsfrihed; disse svage og vaklende Væsener trænge i alle Retninger til Støtte, og Kjærligheden er en Slags Lettroenhed, der maaskee er tilbøielig til at forene sig med alle de andre Arter af Lettroenhed og Overtro; men den ædle Beskytter af min Ungdom havde Agtelse nok for min Charakter til at ville udvikle min Fornuft, og aldrig har han forlangt af mig, at jeg skulde antage nogen Mening uden at have gjennemtrængt den eller tilegnet mig den med min egen Fornuft. Jeg kan

da tale med Dem om den Religion, jeg elsker, som om enhver anden Gjenstand, hvilken mit Hjerte og min Forstand frit have prøvet, og De kan ikke tilskrive det, jeg vil sige Dem, paabudne Vaner eller Barndommens ureflecterede Indtryk ... Sæt Dem da ikke, Léonce, imod den Trøst, som den naturlige Religion skjænker os.» Hører De Efterklangen af Rousseau, Reactionen mod Voltaire i disse Ord, som Neckers Datter lægger sit andet Jeg i Munden?

Men Handlingen udvikler sig og snart lader den unaturlige Forbindelse sig ikke mere opretholde, den unaturlige Ulykke sig ikke mere udholde. Henri de Lebensei skriver det Brev for at tilraade Skilsmisse, der blev Romanens Ulykke og der faldt som en Brandfakkel midt ind i den clericale Leir. Han siger til Delphine: «Den, som De elsker, er Dem bestandig værdig, Frue; men hverken hans eller Deres Følelse formaaer Noget mod den Situation, hvori en ulykkelig Skjæbne har stillet dem begge. Der staaer kun eet Middel tilbage til at gjenoprette Deres Rygte og til at gjenvinde Lykken. Saml for at høre mig alle Deres Kræfter. Léonce er ikke uigjenkaldeligt knyttet til Mathilde. Léonce kan endnu blive Deres Ægtefælle; Skilsmisse vil om en Maaned blive vedtaget af den constituerende Forsamling.» De erindrer, at Bogen fremkom paa en Tid, da det katholske Ægteskab blev gjenindført

i Frankrig. Jeg uddrager endnu nogle Steder af hans Brev: «De, der fordømme Skilsmisse, hævde, at deres Anskuelse er mest moralsk; var det saa, burde de sande Philosopher antage den; thi Tankens første Formaal er at lære vore Pligter at kjende i deres hele Udstrækning; men jeg vil i Forening med Dem undersøge, om de Principer, der bringe mig til at bifalde Skilsmisse, ikke stemme overeens med Menneskets Natur og med de menneskekjærlige Hensigter, vi bør tillægge Guddommen. Uopløseligheden af uharmoniske Ægteskaber gjør Livet til en Række af haabløse Ulykker. Man siger vel, at det her kun gjælder om at trænge ungdommelige Tilbøieligheder tilbage, men man glemmer, at Ungdommens tilbagetrængte Tilbøieligheder blive Alderdommens evige Sorger. Jeg negter ikke alle de Ulemper, der ere forbundne med Skilsmisse, eller rettere alle de Ufuldkommenheder i den menneskelige Natur, der gjøre Skilsmisse nødvendig; men midt i et civiliseret Samfund, der Intet har imod Convenients-Ægteskaber eller mod Ægteskaber, som stiftes i en Alder, i hvilken det er umuligt at forudsee Fremtiden, et Samfund, hvis Love hverken kunne straffe de Forældre, der misbruge deres Autoritet, eller de Ægtefæller, som opføre sig slet imod den anden Part, i et saadant Samfund er Loven, idet den forbyder Skilsmisse, kun streng imod Ofrene, hvis Baand den paatager sig at snøre fastere til, uden

dog at kunne indvirke paa de Omstændigheder, der gjøre dem lette eller frygtelige at bære. Den synes at sige: Jeg kan ikke sikre Eders Lykke, men jeg skal idetmindste garantere Varigheden af Eders Ulykke.»

I saa veltalende Udtryk er i denne Roman formuleret hvad man da og senere har kaldt Mme de Staëls Angreb paa Ægteskabet. I Virkeligheden er det, som De vil see, kun et Angreb paa den bindende og kuende Magt, som Samfundet, der jo fra først af blev civiliseret af Geistligheden paa en Tid, da al aandelig Magt var Kirkemagt, har givet Ungdommens første Følelsesindtryk i de katholske Lande ved Lovgivningen, i de protestantiske Lande ved Opinionen, hvis strenge Justits der spiller samme Rolle som Ægteskabslovene hist. Protesten gaaer ud fra, at Ægteskabet kun da er, hvad det kaldes, et sædeligt Ideal, naar de to Mennesker, der i et givet Øieblik af deres Liv love hinanden Troskab og uafbrudt Samliv for Resten af deres Dage, virkeligt kjende og elske hinanden, og den gjør Rede for den uhyre Vanskelighed, som det er for Mennesket at lære sig selv og et andet Menneske tilbunds at kjende. Naar et Ægteskab maa have den gjensidige Forstaaelse til sin Grundvold, saa existerer det jo i Virkeligheden ikke, naar denne mangler. Skal ikke ethvert Forhold være et Sindbillede paa noget Levende, ikke et Gravmæle over noget Dødt?

Kan et helt Liv bygges snart paa en Rus, snart paa en Løgn, snart paa et af Frygten fremtvunget Ja? I alle de Tilfælde, hvor Ægteskabet ikke hviler paa en bedre Grundvold, er dets Hellighed chimærisk og beroer derpaa, at et Ideal er givet ud for en Virkelighed.

Delphine lader sig imidlertid ikke overtale; Bogens Løsen tro, at en Kvinde maa underkaste sig Opinionen, beslutter hun endog at lægge en, uanseet Léonces Ægteskab, afgjørende Hindring mellem sig og ham. Da hans Hustru døer, har hun taget Sløret. Den samme Kamp mod et som helligt betragtet Løfte vender da nu paany tilbage, kun i en anden Form. Atter denne Gang er det Henri, som taler Oppositionens Sag, men nu til Léonce: «Er De istand til at høre et modigt, gavnligt, energisk Raad, et Raad, som frelser Dem af Ulykkens Afgrund? Skulde De formaae at tage et Parti, der ganske vist saarer Alt, hvad De hidtil i Deres Liv har skaanet, Opinionen og Vedtægten, men der stemmer med Moral, Fornuft og Menneskelighed? Jeg er født Protestant, jeg er — det indrømmer jeg — ikke bleven opdraget i Ærefrygt for de vanvittige og barbariske Institutioner, der af saa mange uskyldige Skabninger fordre Opofrelse af alle naturlige Tilbøieligheder; men bør man have ringere Tillid til min Dom, fordi ingen Forudindtagenhed paavirker den? Den stolte, den ædle Mand bør kun adlyde den

universelle Moral. Hvad betyde disse Pligter, som have deres Udspring i tilfældige Omstændigheder, som afhænge af Lovenes Luner eller af Præsternes Villie, og som underkaste et Menneskes Samvittighed andre Menneskers Dom, Mennesker, der allerede længe have trællet under fælles Fordommes og navnlig fælles Interessers Aag? Frankrigs Love løse Delphine fra det Løfte, som ulykkelige Omstændigheder have fravristet hende; kom og lev med hende paa den fædrene Jordbund! Hvad skiller Eder? Et Løfte, hun har aflagt til Gud? Tro mig, det høieste Væsen kjender for godt vor Natur til nogensinde at ville modtage uigjenkaldelige Forpligtelser. Maaskee er der Noget i Deres Hjerte, som vægrer sig ved at benytte de franske Love, Love, som have fulgt paa en Revolution, De ikke elsker? Min Ven, denne Revolution, som mangen Voldsdaad ulykkeligvis har besudlet, vil af Eftertiden blive skattet for den Frihed, den har skjænket Frankrig; hvis der paa den kun skulde følge forskjellige Former af Trældom, da vilde disse Formers Regimente danne den skammeligste Periode i Verdenshistorien; men hvis Frihed udgaaer fra den, da er Lykke, Ære, Dyd, Alt, hvad der er ædelt i Menneskeslægten, saa inderligt knyttet til Friheden, at Aarhundrederne, som komme, altid uden Strenghed ville bedømme de Begivenheder, som hidførte Frihedens nye Tidsalder.»

Saavidt kjæmper Bogen imod bestemte Insti-

tutioner, paa hver Side kjæmper den desuden imod det hele vidtforgrenede Væv af gjængse og faste Meninger, af Fordomme, hvormed de fleste Mennesker ere pandsrede Lag over Lag, af Anskuelser, som ikke maa røres, fordi de indenfor saa og saa mange Kvadratmiles Omfang ansees for hellige. I sin tidligste Ungdom forefinder i det moderne Samfund Individet ligesom et uhyre compliceret Costume af Fordomme, som han skal trække paa. «Hvorledes, spørger han, er det nødvendigt, at jeg ifører mig denne hullede Kappe? kan jeg ikke slippe for denne gamle Pjalt? er det uundgaaeligt, at jeg skal sværte mig i Ansigtet eller bære denne fromme Faaremaske? — Skal jeg forpligte mig til at mene, at Polichinel ikke har nogen Pukkel, skal jeg troe, at Pjerrot er høiærværdig og ansee Harlekin for en Alvorsmand? Maa jeg slet ikke kigge nogen af dem op i Ansigtet og ikke skrive i nogen Haand: «Jeg kjender Dig, smukke Maske!»? Er der slet ingen Naade? Der er ingen Naade, ifald Du ikke vil prygles af Polichinel og sparkes af Pjerrot og smage Harlekins Brix.

Lad os tage en enkelt Fordom, den, som i alle Lande uden Undtagelse gjør det til en Forbrydelse for Individet at fraskrive sin Nation det Indbegreb af Dyder, som saa og saa mange canoniserede Polichineller hver Dag fortælle den, at den besidder, hvad de staae sig meget vel ved at

gjøre. Det er saadanne Fordomme, som det er vanskeligt for et enkelt Individ at trænge igjennem. Det var saadanne Fordomme, mod hvilke Mme de Staël optog Kampen.

Der gives en eneste stor Idee, som er den farligste af alle for den despotiske Magt, som hvert enkelt Samfunds fastslaaede Anskuelser og Vedtægter udøve. Det er ikke Ideen om det Logiske. Thi hvorvel man skulde troe, at Logiken, ifald man slap den ind i det hele Magazin af Fordomme, som til en bestemt Tid regjere et bestemt Land, vilde foretage samme Ravage iblandt dem som en Tyr i en Glasboutik, virker den absolute Logik dog aldeles ikke paa Menneskenes Flertal. Nei! mere end noget Andet vækker og forbauser det Mængden, ifald man er istand til at gjøre det relativt for den, som forekom den absolut, det vil sige, til at vise den, at det Ideal, som den antager anerkjendt af Alle, kun betragtes som Ideal af saa og saa mange sammenarbeidede Gemytter, medens andre Folkeslag eller andre Stammer have et helt forskjelligt Begreb om det Tilbørlige og Skjønne, at fremdeles den Kunst og Poesi, som mishager den, ansees for den første af hele Racer, medens dens egen, som den anseer for den første i Verden, af alle andre Folkeslag sættes meget lavt, og at det endelig ikke nytter at mene, at alle de andre Folkeslag feile i deres Dom, eftersom netop alle de andre Folkeslag, hvert for

sig mene, at alle de andre Folkeslag feile i deres Dom. Skulde jeg derfor med et eneste Ord charakterisere Mme de Staël's Fortjeneste af det franske Samfund, dets Cultur og dets Litteratur og dermed af Europas, da vilde jeg udtrykke mig saaledes: Hun gjorde, især i sine to Hovedværker, «Corinne» og «Om Tydskland», Frankrigs, Englands, Tydsklands og Italiens humane og litterære Anskuelser og Synsmaader relative for Beboerne af de forskjellige Lande.

Lad mig igjennem et Exempel forklare Dem hvad hermed menes. Man finder f. Ex. hos en Nation en Gruppe af forskjellige Idealer, Pligter og Dyder, der alle af denne Nation ansees for absolut gyldige. Seer man imidlertid nøiere til, bliver man istand til at føre alt dette tilbage til en enkelt Grundanskuelse og eftervise dens rent locale Oprindelse. Forblive vi saaledes ved vor egen Nation, forefinde vi et Ideal af Velvære, som er knyttet til Begrebet «et Hjem», et ægte nordisk-germanisk Begreb, hvis engelske Benævnelse «home» er gaaet over som Ord i de romanske Sprog, der selv intet tilsvarende Ord besidde. Til Hjemmet svarer Begrebet «Hyggelighed», et uoversætteligt Ord, som har sit Udspring i Glæden over at kunne sidde lunt og veltilpas inden fire Vægge. Oprindelsen til dette Ideal er let nok at finde; en Nation, som lever under raae climatiske Forhold, i en kold og barsk Natur, finder den

samme Glæde ved Tanken om at kunne sidde varmt ved Arnestedet, mens Sne og Regn forgjæves pidske mod den veltillukkede Rude, som en sydeuropæisk eller østerlandsk Race finder ved Tanken om at kunne sove under aaben Himmel, det vil sige under den varme og pragtfulde Stjernehimmel, og kunne tilbringe den svale Nat med Dands, Spil og Sang i det Frie. For Den, som lever i den kolde Natur, knytter Ideen om Huset sig snegleagtigt til Ideen om Mennesket. Det svenske Ord «Varelse», som betyder «et Væsen», er det samme Ord som det danske «Værelse», der betegner Stedet, hvor man opholder sig. Man kan ikke tænke sig Væsenet uden Opholdsstedet. Saaledes betyder det tydske Ord «Frauenzimmer» ordret ikke en Kvinde, men et Kvindeværelse, hvilket svarer til, om vi Danske kaldte en Mand for et Karlekammer.

Men nu indtræder det Interessante, at en Nation ikke nøies med saaledes at danne sit Ideal af Menneskevæsen, af Velvære og Lykke som rent localt, men heraf udleder et helt stort Indbegreb af Pligter og Dyder, som den betragter som almeengyldige; den anseer sig selv som den første Nation, fordi den overholder disse Pligter og besidder disse Dyder — hvad der er naturligt nok, siden de ere afledede af dens egne Eiendommeligheder — og den laster desuden alle de Nationer, hos hvilke de fattes. Hjemmet holder

f. Ex. Familien sammen, følgelig priser den Nation, som har «Hjem», Familielivet fremfor Alt, og laster Sydboerne, fordi Familielivet hos dem ikke spiller samme Rolle. Et Ord som «Arnen» faaer en Ærværdighed, som det aldrig kunde faae under Troperne, Ordet «huslig» kommer til at betegne Kvindens høieste Dyd og strengeste Pligt, og denne Race vil mindst af Alt lade sig sige, at alle disse dens store Idealer, Hjemmet, Hyggeligheden, Husligheden, Familielivet, lade sig udlede af en eneste, grumme simpel, grumme lav climatisk Nødvendighed, Nødvendigheden af kunstig Varme. Uden kunstig Varme, i Sollysets fulde Pragt vise alle hine skjønne Idealer, Pligter og Dyder sig — ikke usande men relative.

De forstaaer nu hvad jeg mener med at Mme de Staël gjorde de forskjellige Nationers Fordomme relative for dem.

XII.

Mme de Staël var som skabt til sin historiske Mission. Hun besad den mest overordentlige Grad af Livfuldhed. Man kan i Almindelighed dele de reformatoriske Aander i 2 Klasser; til den første hører den Art Opdagere eller Opfindere, der bringe et enkelt betydningsfuldt Værk til Verden og saa roligt lade det staae hen, indtil det forstaaes og anerkjendes, maaskee først efter deres Død. Til den anden Klasse høre de

Aander, hvis Evne er den at elektrisere, hvis Begavelse er endnu mere mundlig end skriftlig, hvis Ord som Lysstrømme skyde sig hen over det, hvorom de tale, og som ei blot gjøre Indtryk paa Andre, men gjøre Andre productive. Mænd som Steffens eller som Orla Lehmann høre til denne Klasse. De Mennesker, som have kjendt Mme de Staël, have altid erklæret Beundrerne af hendes Skrifter: «Skrifterne ere Intet, De skulde have hørt hende tale». Hendes Styrke var Conversationen; i det Punkt i det Mindste var hun ægte fransk. En af hendes Kritikere ender saaledes: «Naar man hører hende, er det umuligt ikke at bifalde hende; hvis hun havde sagt dette og ikke skrevet det, havde jeg aldrig kunnet kritisere hende,» og en stor Dame Mme de Tessé sagde om hende: «Hvis jeg var Dronning, vilde jeg befale Mme de Staël altid at tale til mig.» *)

Og til Evnen til at elektrisere knytter sig hendes anden store Ævne, Evnen til at herske. Hun var en Herskernatur. Det var ikke for Intet at hun blev Bonapartes Rival. Ligesom han udvidede hun uophørligt sit Rige gjennem en stedse stigende Mangfoldighed af ophøiede Ideer, af sunde og dybe Følelser og af misundelsesværdige Venskabsforbindelser. Paa Coppet holdt hun et formeligt Hof. Fra alle Lande samledes udsøgte Aan-

*) Sainte-Beuve: Madame de Staël.

der i Skarer omkring hende. Der kunde man, hvis man var heldig, paa samme Tid have truffet Constant, som hun kalder «le premier esprit du monde», A. W. Schlegel, den berømte Stifter af den romantiske Skole i Tydskland, den bekjendte Historiker Sismondi, hvis litteraire Virksomhed er baaren af de samme Ideer, som den romantiske Skole i Frankrig senere kjæmpede for, den tydske Digter Zacharias Werner, Skjæbnetragoediernes Opfinder, den danske Digter Adam Oehlenschläger, kort sagt Samtidens første Mænd. Enhver søgte til Coppet, som man et halvt Aarhundrede før var tyet til det lige i Nærheden liggende Ferney. Thi her var det jo, at Voltaire ligesom Mme de Staël landflygtig, bosat udenfor Frankrigs Grændse, men saa nær denne Grændse som muligt, i sit Livs sidste Periode samlede hele Europa omkring sig. Det har noget Tiltrækkende for Phantasien, at sammenligne den Virksomhed som udstraalede fra Patriarchen i Ferney med den, der udbredte sig over Frankrig og Omverdenen fra Coppet's unge og aandfulde Herskerinde. Tiden i Ferney er i enhver Henseende den straalende Periode i Voltaires Liv, fra Ferney af var det, at han som Frihedens, Retfærdighedens og Tolerancens Apostel og Talsmand udførte Bedrifter saa store, som de endnu aldrig vare blevne udøvede af nogen Privatmand, hvis eneste Vaaben var en Pen. Her var det at han tilbragte tre Aar af sit Liv med Pro-

cessen for Jean Calas. Jean Calas, 68 Aar gammel, protestantisk Kjøbmand i Toulouse, hvis yngste Søn var gaaet over til Katholicismen og derved bleven fremmed for sin Familie, havde den Sorg, at hans ældste Søn, et letsindigt og udsvævende ungt Menneske, selv tog Livet af sig. Øieblikkelig udspredte den katholske Geistlighed blandt Pøbelen, at Faderen selv havde kvalt sin Søn af Had mod den katholske Religion, som Sønnen sagdes den næste Dag at have villet antage. Hele Familien blev lagt i Lænker, den Hængtes Lig blev udstillet og gjorde det ene Mirakel efter det andet. Samtidig indtraf Tohundredeaarsdagen for Bartholomæusnatten i Toulouse. I fanatisk Ophidselse dømte 13 Dommere, trods alle Beviserne mod Anklagens Sandhed og uden Skygge af Bevis for Brøden, Oldingen til at blive levende radbrækket. Det skete, men endnu paa Hjulet forsikrede han om sin Uskyld. Alle Børnene bleve under Skin af Benaadning indespærrede i et Kloster og tvungne til at antage den katholske Tro. Da skrev Voltaire i Ferney sit berømte Skrift om Tolerancen og satte Himmel og Jord i Bevægelse for at faae Processen revideret. Han henvendte sig til den offentlige Mening i hele Europa, han tvang Statsraadet i Paris til at fordre Actstykkerne indsendte fra Parlamentet i Toulouse. Man negtede det, man trak Sagen i Langdrag. Endelig efter tre Aars utrættelige Kampe tvang Voltaire

Sagen igjennem. Dommen i Toulouse blev erklæret for falsk, den Henrettedes Ære reddet og en Skadeserstatning tilstaaet Familien. Naar man vil vise Retfærdighed mod Voltaire, bør man vel erindre, at det er i denne Periode at Ordet «écrasons l'infâme» bliver Formelen under alle hans Breve. D'Alambert skriver til ham og bebreider ham hans Misanthropi og den glødende Harme, der berøver ham hans Sindsro og gaaer igjennem alle hans Skrifter, han forsikkrer ham, at han, d'Alambert, bevarer sit Humeur ved Hjælp af en vis Philosophi. Voltaire svarer: «I 3 Aar, saalænge jeg førte Processen om Calas, er intet Smil kommet over mine Læber og jeg vilde have skammet mig derover, ifald det var skeet.»

I Ferney var det fremdeles at Voltaire optog hele Familien Sirven. Faderen var Calvinist, Datteren var med Vold bleven kastet i et Kloster. Da hun blev afsindig, løslod man hende, hvorpaa hun druknede sig i en Brønd i nogen Afstand fra Faderens Hus. Sag lægges derpaa an mod Faderen, Moderen og Døtrene for Mord paa den afdøde Nonne. De blive Alle dømte til Døden. Hele denne ulykkelige Familie veed intet andet Asyl i Europa end Voltaires Huus. De flygte til ham; Moderen døer paa Veien af Sorg. Atter her tvinger Voltaire ved den Magt, der laa i hans Veltalenhed og hans Begeistring, skjøndt land-

flygtig, de franske Domstole til at tage Sagen op paany og hele Familien blev frikjendt.

3 Aar efter modtog Voltaire paa Ferney Etalonde. To unge Mennesker, de la Barre og Etalonde, bleve i 1765 anklagede for at have gaaet forbi en Procession uden at tage Hatten af, og denne Del af Anklagen var sand, samt for at have kastet et Crucifix i Vandet, og denne Beskyldning var falsk. De la Barre og Etalonde bleve begge først underkastede Tortur, derpaa blev de la Barre levende radbrækket. Han besteg modig Skafottet og sagde blot: «Jeg havde ikke troet man vilde dræbe et ungt Menneske for saa ringe en Ting.» Etalonde, som blev dømt til at faae sin høire Haand og sin Tunge afskaaret, flygtede til Ferney, og hos Voltaire vovede Ingen at røre ham.

Endnu engang lykkedes det fra Ferney Voltaire at frelse et Menneskeliv. Paa en falsk Anklage for Mord var et ungt Ægtepar, Montbailli, blevet dømt til Baalet. Manden blev først radbrækket, saa brændt, men Konens Opbrændelse blev udsat, fordi hun var frugtsommelig. I Mellemtiden erfarer Voltaire om Sagen, seer med sit Lynblik dens Skjændighed, forfatter en Appel til det franske Ministerium, beviser at Manden er bleven henrettet uskyldig, og frelser Konen fra Baalet.

Og som han tog sig af de Anklagedes Liv, saaledes tog han sig af de Dødes Ære. En af

de sidste Efterretninger, som Voltaire modtog paa sin Dødsseng var den, at den Proces, han havde anlagt i Anledning af Justitsmordet paa General Lally, var vunden og den Dræbte frikjendt. Og i samme Periode var det, at Voltaire fik Tid til fra Ferney af at virke lidenskabeligt for Livegenskabets Ophævelse i Frankrig, Tid til at opdrage og udstyre Corneilles forældreløse Niece, som han tog i Huset, Tid til at forvandle Ferney fra en ussel Flække til en virksom og velhavende By, som de fremmede Monarchers Velvillie paa hans Anbefaling ophjalp, og Tid til at skrive sin Bog om Nationernes Aand og Sæder, Commentaren over Bibelen, sin historiske Fremstilling af Christendommens Oprindelse, sin philosophiske Dictionær og alle de andre Hovedværker, i hvilke han forfulgte det ene Maal at undergrave den christelige Dogmatik, der forekom ham Roden til al Overtro, til Geistlighedens Magt og alle de Nederdrægtigheder, denne foranledigede. I Ferney var det ogsaa, at han byggede Kirken med den berømte Indskrift: «Deo erexit Voltaire». Imidlertid forsømte han ei Selskabslivet. Han lod i Ferney opføre et Hustheater og lod de første Skuespillere komme til sig. Alt hvad Europa besad af Aand og Dygtighed søgte til ham.

De seer, med hvilken Hæder Navnet Ferney straaler i Historien. Det Ry, som udgaaer fra Coppet, kan vel ikke maale sig dermed, men har

dog sin Storhed og sin Skjønhed. Ogsaa denne Gang var det Retfærdighed, Sandhed og en Frihedskjærlighed af den ædleste Art, som gik ud fra Exilet. Hele dette Aarhundrede igjennem har jo hvert af de tre store Hovedlande sendt sin største Forfatter i Landflygtighed; flakkede Lord Byron ikke hjemløs Europa rundt? Døde Heinrich Heine ikke i Paris? Tilbragte Victor Hugo ikke 20 Aar paa Jersey? Geniets Magt voxer under Forfølgelsen.

Mme de Staël bar sin Del af den. Hun lærte ogsaa den Art Forladthed at kjende, som følger med at være i Oppositionen. Hun har selv fortalt, hvorledes allerede i Paris, en Dag da hun ventede Middagsselskab hos sig om Eftermiddagen, efter at En af hendes Parti havde angrebet Regjeringen om Formiddagen, det ene Afbud indfandt sig efter det andet, indtil hun sad alene med al sin Mad. Og senere i Landflygtigheden, hvorledes blev hun da ikke forladt, hvilken politisk Storhed vovede at besøge hende? Enhver var forhindret, saa ved en Forretning, saa ved en Sygdom. «Ak, siger hun et Sted, hvor er jeg træt af al denne Feighed, der forklæder sig som Brystsyge!» Talleyrand, hvis Navn hun i sine Velmagts Dage havde faaet udslettet af de Emigreredes Liste, var altfor utaknemmelig, til at han skulde have villet røre en Finger for paa en Tid, da hun var aldeles fortvivlet af Hjemve, at udvirke en Tilladelse for

hende til at vende tilbage til Paris. Hun hadede ham ikke derfor, hun hadede Ingen, hun tilgav Alle, men hun har givet et sandt og træffende Billede af ham, idet hun har skildret hans Charakteer som Mme de Vernon's i «Delphine». Hendes dybe Melancholi giver sig Luft i Slutningen af et af hendes Breve til ham: «Farvel, er De lykkelig? trænger De med en saa overlegen Aand ikke undertiden ned til Grunden af Alt, det vil sige til Ulykken?» Det var under Ulykken, at hendes Stoicisme faldt sammen; en Jamren undslipper hende over at være bagvadsket og forfulgt, hun ønsker at døe.

«Af alle de Evner, jeg har modtaget af Naturen, lader hun Corinna sige, er Evnen til at lide den eneste, jeg har udøvet helt.» Og det er Exilets Sørgmodighed, med hvilken hendes Livlighed bestandig kjæmper. Paa sin Dødsseng sagde hun: »Jeg har altid været den Samme, livfuld og sørgmodig, jeg har elsket Gud, min Fader og Friheden.»

Thi med en anden Tidsalders Frihedskjærlighed er hun frihedskjærlig som Voltaire. Idet hun reagerer mod ham, fortsætter hun hans Værk. Hendes første Skrift: «Litteraturen betragtet i sit Forhold til Samfundet», som udkom Aar 1800, har den Grundtanke, at den sociale Frihed nødvendigvis maatte føre til en litterair Reform, og at det vilde være en Absurditet om det Samfund, i hvil-

ket den politiske Frihed var erobret, skulde besidde en af Regler lænkebunden Litteratur. «Gid vi kunde finde, udraaber hun i sin Ungdoms Hede, et philosophisk System, en Begeistring for det Gode, en kraftig og retfærdig Lovgivning, der for os kunde være, hvad den christelige Religion har været for Fortiden!» Skinsyg over hendes begyndende Berømmelse, agtpaagivende som Troens Ridder, var Chateaubriand strax paa Spil og anmeldte hendes Bog. De andre Kritikere havde spottet hendes Melancholi og blandt andet forsøgt at slaae hende med Grækerne, som jo ikke vare melancholske. Chateaubriand benyttede Leiligheden til at slaae et Slag for positiv Religion. «Mme de Staël, siger han, tilskriver Philosophien hvad jeg tilskriver Religionen.» Og henvendende sig til hende fortsætter han: «Deres Talent er kun halvt udviklet, Philosophien kvæler det. De synes ikke at være lykkelig, men hvorledes skulde Philosophien kunde raade Bod paa Sørgmodigheden i deres Sjæl? kan man frugtbargjøre en Ørken med en anden Ørken?» Og han udtømmer sig i lignende dumme Floskler, som tidlig røbe den Frygt for at blive overstraalet af Mme de Staël, der med god Grund aldrig forlod ham.

«Delphine» udkom, Oppositionen blev stærkere. Tidens mest bekjendte Kritiker skrev: «Intet er farligere og mere umoralsk end de Principper, som udbredes i dette Værk. Glemmende de Anskuelser,

i hvilke hun er opdraget, og sin Families protestantiske Lærdomme, foragter Necker's Datter Aabenbaringen, og har i dette meget slette Værk, som er forfattet med megen Aand og Talent, skrevet et langt Forsvar for Skilsmisse. Delphine taler om Kjærligheden som en Bacchantinde, om Gud som en Kvæker, om Døden som en Grenader og om Moralen som en Sophist.» — Store Ord, men de samme store Ord som Fremtiden bestandig maa høre af den tandløse Fortid, hvis svære Skyts altid er ladet til Mundingen med Orthodoxiens vaade Krudt og Bornerthedens Papirkugler. De dræbe ikke Værket, men kunne let gjøre det af med Forfatteren. 1803 blev Mme de Staël tvungen til at forlade Paris. Hun gik først til Tydskland, saa til Italien. Derefter bosatte hun sig i Schweitz, hun, Pariserbarnet, som første Gang hun saa Genfersøen udbrød: «O, hvor meget smukkere var ikke Rendestenen i rue du Bac!»

Først udkom nu et Decret angaaende Pressefriheden, som bestemte, at intet Værk kunde trykkes uden at have været undersøgt af Censorer, men derefter fulgte af særligt Hensyn til Mme de Staël et andet Decret, som afgjorde, at naar Censorerne havde tilladt Udgivelsen af et Værk, kunde Politiministeren undertrykke det helt og holdent, ifald han fandt det rigtigt, en Lov, der, som De seer, ophæver al Lov. Da Bogen

«Om Tydskland» skulde trykkes, fik Mme de Staël Lov til at nærme sig Paris i en Omkreds af 40 franske Mile for at paasee Udgivelsen. Hun flagrede rundt om sit elskede Paris i den foreskrevne Afstand, som et Møl flagrer om Lyset. Eengang vovede hun sig med Livsfare endog derind. Hun vilde maaskee gjensee den kjære Rendesten. Imidlertid gjennemsaae Censorerne Værket, rettede og slettede og gav det lemlæstede Værk deres imprimatur. 10,000 Exemplarer bleve trykte. Men i det Øieblik, da Værket skulde udkomme, sendte Politiministeren sine Gensd'armer ind i Boghandelen, efter at have sat Skildvagter ved alle Udgange, og udførte nu paa Napoleon's Befaling den Heltedaad, at sønderhakke de 10,000 Exemplarer, hvorpaa man æltede Massen til en Deig og gav Boghandleren 20 Louisd'orer i Erstatning. Samtidig erholdt Mme de. Staël Ordre til at udlevere sit Manuscript, det vil sige 6 Aars Studier og Forhaabninger, og forlade Frankrig inden 24 Timers Forløb. I det Brev, Politiministeren i denne Anledning sendte hende, hedder det: «De skal ikke søge Aarsagen til den Befaling, jeg har tilkjendegivet Dem, i den Taushed, De har iagttaget med Hensyn til Keiseren i Deres sidste Værk, det vilde være en Vildfarelse; han kunde ikke finde nogen Plads deri, som var ham værdig. Men Deres Exil er en naturlig Følge af den Bane, De stadig har fulgt i de senere Aar. Det har

forekommet mig, som om Luften i dette Land ikke var Dem tilpas, og vi ere lykkeligvis endnu ikke reducerede til at maatte søge Forbilleder i de Folkeslag, som De beundrer. Deres sidste Værk er ikke fransk.»

Der har De Ordet, som fælder hende, «ikke fransk». Det er dette Værk, Bogen «Om Tydskland», fra hvilket hele den nye Epoche i Frankrigs Litteratur kan dateres, det Værk, som for første Gang principielt og ikke blot leilighedsvis bryder med al den forældede Tradition i fransk Litteratur, og som paa ethvert Punkt aabner nye Livskilder, dette Værk er det som Landets aandelige Politibetjent understaaer sig i at kalde ikke fransk. Og føler De Ironien? «Dette Lands Luft synes ikke at smage Dem,» altsaa skal De bort. Det vil sige: Fordi Du har vovet at elske Friheden høiere end Despotiet, selv naar Despoten er en Verdensbehersker, fordi Du har fordristet Dig til paa en Tid, da Alt var Undertrykkelse, i Corinna at skildre Geniets souveraine Uafhængighed og forviist fra Paris har ladet Dit Ideal blive kronet paa Capitol, fordi Du endelig, Du, et svagt Væsen, en Kvinde, har havt det dumdristige Mod paa en Tid, da Frankrigs Navn fylder Universet, da dets Ørne glimte i Glorien af tusinde Seire og Nationerne ligge lænkebundne for dets Fødder, paa en Tid, da den franske Nationalforfængelighed er beruset til Afsindighed, at erklære

dette Folk op i dets Øine, at dets aandelige Liv er udtørret, at dets Poesi er ussel og at dets Philosophi er vissen, fordi Du af brændende Kjærlighed til Dit Land, af glødende Iver for at løfte det op af dets aandelige Fornedrelse viser det det dybt foragtede Tydskland som et Land, hvis Poesi langt overstraaler dets eget, det forhadte England, Napoleons «troløse Albion», som et Land, der har en anderledes sund og ægte Kjærlighed til Frihed end det, og det døende Italien, den underkuede franske Provinds, som et Land, hvis Naturlighed i Sæder og hvis uhyre Overlegenhed i Kunst ere Mønstre, som stille Udviklingen nyere og ædlere Formaal end dem, der indeholdes i den dumme Selvforgudelse og den aandelige Dovenskab, derfor skal Du stemples som unational, Dit Lands Cocarde rives fra Din Pande, Dine Bøger tilintetgjøres, endog Dine Haandskrifter sønderrives og Du selv med et Kobbel af Angivere og Spioner i Dine Hæle jages som et Dyr over Grændsen og være borte inden 24 Timer.

Hun flygtede. Hun kom til sit Gods ved Génève, men man troe blot ikke, at hun her var fri. Præfecten i Génève betydede hende, at det var hende forbudt at fjerne sig længere fra Génève end i en Omkreds af 4 franske Mile. Og saa godt blev der passet paa hende, at, da hun engang forglemte Ordren, blev hun øieblikkelig indhentet og ført tilbage af Gensd'armer. Men var hun

ellers en Fange, paa Coppet var hun en Dronning. Vi have i vor egen danske Litteratur Oehlenschlägers Beskrivelse af sit Besøg hos Mme de Staël i Aaret 1808. Hvorvel Oehlenschläger ikke synes at have havt nogen ret Forestilling om den egentlige Sjælestorhed hos den Kvinde, hvis Gjæst han var, beskriver han dog meget smukt sit Ophold og sin Værtindes Person. «Hvor aandfuld, vittig og elskværdig Fru Staël var, siger han, det veed hele Verden; jeg har intet Fruentimmer kjendt med saameget Geni som hun, men derfor havde hun ogsaa noget Mandigt i sit Væsen, var temmelig firskaaren og havde et markeret Ansigt. Smuk var hun ikke, men hendes brillante brune Øine havde dog noget meget Tiltrækkende, og det kvindelige Talent: at vinde og med Finhed beherske og selskabeligt forene Mænd af de forskjelligste Charakterer, besad hun i høi Grad. Ogsaa hendes Hjertes Tilbøielighed var i høi Grad kvindelig, det har hun bevist i «Delphine» og «Corinna». Rousseau har ikke skildret Forelskelsen med mere Ild. Hvor hun kom, drog hun (de skjønne, unge Damers Tilstedeværelse uagtet) alle Mænd af Hoved og Kundskaber i sin Nærhed. Betænker man endnu, at hun var overordentlig rig, gjæstfri og næsten hver Dag gjorde prægtige Selskaber, saa undrer vist Ingen sig over, at hun som en Dronning eller Fee drog Mændene til sig i sit Trylleslot. Man skulde

næsten troe, at det var for at betegne dette Herredømme, at hun altid sad og legede med en lille Løvkvist i Haanden under Maaltidet. En saadan maatte Tjeneren hver Dag lægge hen ved hendes Tallerken, thi den var hende ligesaa uundværlig som Skee, Kniv og Gaffel.»

De seer hvorledes denne lille Haand følte sig skabt til Scepteret. Og hun var stolt som en Dronning. Da efter saa mange Aars Forfølgelser, Fangenskab og Forvisning tjenstvillige Aander nærmede sig hende og underhaanden lod hende vide, at et nok saa svagt Omslag i Anskuelse eller Overbevisning vilde skaffe hende Tilladelse til at vende tilbage til Frankrig, og da man i bestemtere Form sagde: «Skriv blot, sig blot et lille Ord om Kongen af Rom, og alle Hovedstæder ville blive aabnede for Dem,» svarede hun: «Jeg ønsker ham en god Amme.»

Og dog var hun dengang nærved at bukke under. Ikke nok med, at hun havde Sorgen over selv at være forviist eller over at være forraadt af saamange fordums Venner, hun havde den Kval at see enhver af hendes virkelige Venner, der vovede at besøge hende, straffet derfor med Landsforvisning og saaledes den, at see sig selv, en Exilets Orest, som hun kalder sig, udbrede Ulykke som en Smitte. Visselig maa da Borgfruen paa Coppet kaldes ligesaa ædel i sine Bestræbelser som Philosophen i Ferney; hun var mindre lykkelig og

mægtig i sine Bestræbelser, men ved sit Kjøn og sine Lidelser næsten endnu mere interessant. Han formaaede at udrette Meget for Andre, hun havde sin Nød med at værge for sig selv.

XIII.

Mme de Staël begynder sin Forfattervirksomhed med en Række enthousiastiske Breve over Jean-Jacques, skrevne med den samme datterlige Lidenskab for Rousseau, som hun hele sit Liv igjennem nærede for sin Fader. De seer, hvorledes hun selv fører sin aandelige Herkomst tilbage til den samme store Mand, hvis Indflydelse vi have eftersporet paa saamange store Aander. Kort efter fremstiller hun i sin Bog, «Essay sur les fictions», sin Poetik. Denne Poetik har følgende Løsen: Ingen Mythologi, ingen Allegori, intet phantastisk eller overnaturligt Feeri, nei, hvad der bør raade i Poesien er den rene Natur. I dette Skrift roser hun Constant. Her synes hun endnu ikke ret at gjøre sig Rede for den store Modsætning imellem Poesien som Psychologi og Poesien som Phantasi, eller for de forskjellige Racers forskjellige Opfattelse af Poesien, over hvilken hun senere blev saa klar, at man kan betegne Forstaaelsen af denne Forskjel som en af hendes Forfatterskabs betydeligste Tanker; thi det er en af dem, som mest af Alt bidrog til at gjøre Franskmændenes nationale Poetik relativ for Na-

tionen. Franskmændene ere nemlig vante til at sætte Poesiens Væsen i den paa Iagttagelse grundede dybe Kundskab til Menneskehjertet, den, der aabenbarer sig i Værker som Molière's «Misanthrope» og «Tartuffe». Og som Franskmændene grunde Poesien paa Iagttagelsen, grunde Tydskerne den paa Følelsens Inderlighed og Englænderne den paa en uregelmæssig, springende, mellem Rædsler og sædelige Idealer omtumlet Phantasi, der ikke har mere tilovers for Naturen end for det Overnaturlige, men som aldrig bruger dette sidste uden som dybsindigt Symbol.

En Poesi som den, der udstraaler fra Italiens Natur og Folk, falder helt udenfor disse Opfattelser. Det er i Corinna, Improvisatricen, at Mme de Staël vil incarnere den egentlig poetiske Poesi i Modsætning til den psychologiske, ɔ: Poesien, som Ariosto forstaaer den, i Modsætning til Shakspeare's, Molière's og Goethe's. Ufrivilligt kommer hun imidlertid ligefuldt til at gjøre Corinna halv nordisk. Hvo der ikke har kjæmpet den møisomme Kamp for at forstaae en helt fremmed Races Synsmaade, veed ei hvor vanskeligt det er i dette Punkt at løsrive sig fra de medfødte Stammefordomme. Det er dertil nødvendigt at indaande samme Luft, at leve en Tid lang i de samme Naturomgivelser som den fremmede Race. Uden de Reiser, hvortil Mme de Staël ved sin Landsforvisning blev tvungen, vilde det have væ-

ret hende umuligt saaledes at udvide sin Intelligents.

Jeg troer i al Beskedenhed at kunne tale med derom af Erfaring. Jeg tør sige, at det først under ensomme Spadseretoure i Omegnen af Sorrent lykkedes mig, at faae Shakspeare paa en saadan Afstand, at jeg kunde overskue ham og virkeligt forstaae ham og derigjennem hans Modsætning. Jeg mindes en enkelt, i denne Henseende for mig betydningsfuld Dag. Jeg havde tilbragt tre Dage i Pompeii. Af Templerne der interesserede Isistemplet mig mest. Her, tænkte jeg, stod det Hoved af Guden, der nu er flyttet til Museo nationale, hvis Læber ere aabne og i hvis Nakke der findes et Hul. Jeg gik ned i den underjordiske Gang bag Alteret, hvorfra Præsterne gjennem et i Hovedet anbragt Rør lod Gudinden give Orakelsvar. Den Betragtning paakom mig, at det trods al deres Snedighed og trods Mængdens Overtro, maa have været saare vanskeligt at give Templet en mystisk Charakter i dette Clima. Thi Templet er et lille smukt Hus, der lyser i en klar Sol: ingen Afgrunde, intet Mørke, ingen Rædsel. Selv om Natten har Templet staaet klart i Maane- eller Stjerneskin. Selve Climaet forhindrer Opstaaen af Mystik og Romantik. Jeg kom til Sorrent; Veien gaaer langs Havet, hugget ind i Bjergets Side, snart bugter den sig ud i Havet, snart tilbage, og da danner Bugten for-

neden en mægtig Kløft, fyldt af Oliventræer. Egnen er paa engang stor og smilende, vild og fredelig. De nøgne Klippesider tabe deres Strenghed, belyste af en saa blændende Sol, og i alle Kløfter skinne snart Orangetræernes glandsgrønne Blade, snart Oliventræernes fine fløielsgraa Løv rundt om hvide Huse, Villaer og Smaabyer. Paa den anden Side ligge saa de hvide Byer, som strøede med en Sukkerskee op ad Bjergenes skovbevoxede Sider, lige til den allerøverste Rand. Havet var indigoblaat, nogle Steder staalblaat, Himlen uden en Sky. Og overfor, i Havet, laa den henrivende skjønne Klippeø Capri. Intetsteds sees et saadant Sammenspil af Linier og Farver. Andensteds kan man udsætte Noget, selv paa det Skjønneste: Vesuvs Linier f. Ex., stige lidt for blødt, lidt for indsunket i Veiret. Men Capri! Som en Rhythmes Musik er der i den takkede Klippes Conturer. Hvilken Balance i alle Linier! Hvor er Alt paa engang stolt og fint, kjækt og yndefuldt! Dette er den græske Skjønhed. Intet Gigantisk, intet Imponerende for Hoben, men den fuldendte Harmoni i det skarpt Begrændsede. Fra Capri seer man Sirenernes Øer, forbi hvilke Odysseus seilede. Saaledes saa Homers Ithaka ud, kun var der maaskee mindre skjønt; thi det af Grækere befolkede Neapel er det eneste levende Vidnesbyrd om Grækenlands Oldtidsclima; Grækenlands egen Natur er nu kun et Lig af hvad den var. Det be-

gyndte at blive mørkt, Venus lyste stærkt og Bjergenes kraftige Sider og Kløfter begyndte at antage den phantastiske Charakter, som det hører Mørket til at give. Men Charakteren blev ikke hvad vi Nordboer kalde romantisk. Igjennem det fine Olivenløv blinkede endnu Havet, delt af Blade og Grene, med sin stærke blaa Farve. Da følte jeg, at der er en Verden, den, som Neapels Golf repræsenterer, som Shakspeare ikke kjender, fordi den er stor uden Rædsel og deilig uden romantiske Taager og uden Alfespøgeri. Jeg forstod først nu ret Malere som Claude Lorrain og Poussin, forstod at deres classiske Kunst svarer til en classisk Natur og forstod ved Modsætningen endnu dybere et Værk som Rembrandts Radering «De tre Træer», der staae som besjælede Væsener, som nordiske Personligheder i den stride Regn paa den sumpede Mark. Jeg forstod, hvor naturligt det er, at et Land som dette ikke har frembragt en Shakspeare eller trængt til en Shakspeare, fordi Naturen selv her har paataget sig det Hverv, som Digterne maae udfylde i Norden. Poesi af den dybe, psychologiske Art er som kunstig Varme en Livsfornødenhed hvor Naturen er umild. Hernede har Poesien, ligefra Homer til Ariosto, kunnet nøies med at være et Speil, klart, simpelt og uden Fordobling for den klare Natur. Den har ikke stræbt ned i Menneskehjertets Afgrunde. Den har ikke stræbt i Dybder og Huler at finde

de Ædelstene, som Aladdin søgte, som Shakspeare fandt, men som Solguden her med fulde Hænder kaster ud over Jordens Overflade.

«Corinna eller Italien» er Mme de Staëls ypperste poetiske Værk. I denne paradisiske Natur oplodes hendes Øie for Naturen. Hun foretrak ikke mere sin Rendesten i Paris for Nemisøen. Og her i dette Land, hvor paa saamangt et Sted, f. Ex. paa Forum, en Kvadratalen har en større Historie end hele det russiske Rige, her oplodes hendes moderne, revolutionære og melancholske Sind for Historien, for Antiken med dens simple og strenge Ro. Her endelig i Rom, der er som Europas Karavanserai, gik de forskjellige Nationers Eiendommeligheder og Ensidigheder fuldstændig op for hende. Igjennem hende blev hendes Nation sig for første Gang bevidst med sin Særegenhed og sin Begrændsning. Thi i hendes Bog møde England, Frankrig og Italien hinanden og forstaaes — ikke indbyrdes, men af Forfatterinden og af hendes Heltinde Corinna, der er halvt Englænderinde og halvt italiensk. Corinna er i Digtekunstens Verden ligesom et Forbillede for hvad Elisabeth Browning blev i den virkelige Verden. Da jeg en Dag i Florents standsede foran et Hus, hvorpaa der staaer den Indskrift paa Italiensk: «Her boede Elisabeth Barrett Browning, som med sine Digte knyttede et gyldent Baand mellem

England og Italien» da bragte Forfatterinden af «Aurora Leigh» mig til at tænke paa Corinna.

Corinnas Liv gaaer hen under den dobbelte Inspiration af Geniet og af Kjærligheden. Men fra det Øieblik af, da Lidenskaben griber hende med sin Glenteklo, nytter Geniet hende Intet, og hun bliver Lidenskabens værgeløse Bytte. Hun elsker en ung Englænder, Oswald Lord Nelvil, en gjennemført Type paa alle Nordens Fordomme og Dyder. Han elsker hende igjen. Men han finder ikke i Corinna den svage, frygtsomme Kvinde, der tvivler om Alt undtagen om sine Pligter og sine Følelser, som han i England, hvor de huslige Dyder udgjøre Kvindernes Hæder og Lykke, fordrede af sin Brud. Han siger som Thomas Walpole: «Hvad skulde man gjøre med saadan En i et Hus!» Forøvrigt har han alle Dyder, den mest glimrende Uforfærdethed og den ømmeste Hengivenhed. Rom bliver denne Kjærlighedshistories Ramme. Dens Marmor, dens Horizonter svare til disse dybe Følelser og store Tanker. Beskrivelsen af Rom frembyder sig som af sig selv, thi for at holde sin Elskede tilbage, for at udsætte hans Bortreise, gjør Corinna sig til hans Veiviser gjennem alle Vidunderne i den evige Stad. Og herved vinder Fortællingen en ny Storhed, thi disse to Elskendes Navne, der, som Sainte-Beuve har sagt, ikke som andre Elskendes indridses i

Træernes Bark, men indskrives paa de evige Ruiners Vægge, knytte sig til Historien og blive en levende Del af dens Udødelighed.

XIV.

Rom er det eneste Sted paa Jordkloden, paa hvilket Verdenshistorien fremtræder ligesom synligt, idet de paa hinanden følgende Epocher have afsat deres Monumenter lagvis over hinanden. Man seer undertiden en enkelt Bygning, f. Ex. et af Husene i Nærheden af Vestatemplet, i hvilken Grundvolden og de forskjellige Stokværk tilhøre fire forskjellige Tidsaldre, den romerske Oldtid, den romerske Keisertid, Renaissancen og vor egen Tid. Den egentlige antike Tidsalder er den, i hvilken Corinna først indfører sin Ven, kun maa det bemærkes, at hun seer paa Ruinerne, han paa hende. Men paa dette Punkt er Bogens Betydning den, at indføre en ny Betragtning af Antiken i den franske Litteratur.

Af de to classiske Hovedfolk var det egentlig kun Romerne, som vare blevne forstaaede i Frankrig. Der flyder romersk Blod i Franskmændenes Aarer. Der gaaer et sandt romersk Pust igjennem Corneille's Tragoedier. Det var da intet Under, at den store Revolution optog romerske Sædvaner, Benævnelser og Costumer. Mme Roland danner sin Aand ved Læsningen af Tacitus. Det er Ord, som Corneille har lagt i

Munden paa en af sine Helte, der vare de sidste, som Charlotte Corday skrev. De sidste Linier i hendes sidste Brev til sin Fader, der er udstillet paa Archivet i Paris, lyde saaledes: «Tilgiv mig, min kjære Fader, at have bestemt over min Skjæbne uden Din Tilladelse, jeg har hævnet mangt et uskyldigt Offer, husk dette Vers af Corneille: «Le crime fait la honte, et non pas l'échafaud.» Det er imorgen Kl. 8, at jeg faaer min Dom.» Og hvad Kunsten angaaer, da gjenfrembragte Revolutionstidens store Kunstner David det gamle Rom i sin Kunst: Brutus, Manlius ere hans Helte.

Men paa Forstaaelse af Grækerne havde det altid skortet; Franskmændene selv svævede vel endnu i den Indbildning, at deres classiske Litteratur fortsatte den græske og overgik den; men siden Lessing skrev sin «Hamburgische Dramaturgie» var det ikke mere nogen Hemmelighed for det øvrige Europa, at Racine's Grækere lignede Ingenting undtagen Franskmænd, at Racines galante og ridderlige Achilles, der titulerer Iphigenia Madame og beklager sig over de Saar, hendes smukke Øine have slaget, havde større Lighed med den unge Prinds af Condé end med sin helleniske Navne; man havde endt med i hin Agamemnon's evige Familie at opdage en Mængde forklædte Marquis'er og Marquiser, og det nyttede ikke Noget, at man paa Théâtre français skiftede Costume og siden Talma's Tid lod Grækerne op-

træde i antike Dragter istedenfor med Paryk, Pudder og Paradekaarde; fra det Øieblik af, da Kritiken vaagnede i Tydskland, blev den franske Opfattelse af Antiken èn Gjenstand for den europæiske Spot.

Det er Mme de Staël, som har Æren for i sin Bog «Om Tydskland» at have fortalt Frankrig om den dristige Spotter Lessing, der havde vovet at forsøge sit Vid paa selve den store Spottefugl, hans egen Lærer og Mester, Voltaire, et Vid, hvis Braad en personlig Krænkelse, som det kan sees af Strauss's Skrift om Voltaire, gjorde endnu hvassere end sædvanligt. I «Corinna» baner hun Veien herfor, idet hun, endnu uden al Polemik, meddeler Franskmændene de Resultater, som det nye Studium af Antiken havde hidført i Tydskland.

Ogsaa i dette Land havde en rent fransk Opfattelse gjort sig gjældende, den Anskuelse af Hellenismen, som lægger sig for Dagen i Wieland's fine og letfærdige Romaner, «Agathon» og «Aristippos». Men den nye Tid oprandt. Det var en fattig tydsk Skolelærer, Winkelmann, som, ledet udelukkende af den reneste og mest originale Begeistring, efter Trængsler og Gjenvordigheder uden Tal skaffede sig frem til Rom, for at kunne studere Antiken, som fremdeles mod sin Overbevisning og trods sine Venners Uvillie antog den katholske Religion for at kunne blive der, og der endelig faldt som Offer for sin Kjærlighed til Kunsten,

idet han paa en gruelig Maade blev myrdet af en Skurk, der vilde bemægtige sig hans Samling af kostbare Medailler og ædle Stene. Ham var det, som i en lang Række af Skrifter, ligefra Sendebrevet til den tydske Adel indtil sin store Kunsthistorie, aabnede sine Landsmænds Øine for den græske Harmoni. Hans hele Forfattervirksomhed er en stor Hymne til den gjenfundne, gjenopdagede Antik. Ved hans talrige Feilgreb vil jeg ikke dvæle; de, som kjende hans Skrifter, vide, at Apollo fra Belvedere og den mediceiske Venus i Forening med Laokoons - Gruppen nødvendigvis maatte komme til at staae for ham som Culminationen af den græske Kunst, eftersom intet Kunstværk af den store Stil endnu var opdaget paa den Tid. Hele den germaniske, antikiserende Kunst falder jo nemlig inden Opdagelsen af Venus fra Milo. Selv Thorvaldsen saa den først som gammel. Men trods denne Grundmangel og en Mangfoldighed af historiske Unøiagtigheder staaer Winkelmann som den, fra hvem det store Pust udgik, som besjælede Lessing, Schiller og Goethe. Lessing følger efter ham med sin Kritik. Udrustet med en kritisk Sands, der søger sin Lige, drager dette beundringsværdigt anlagte Menneske de første Grundrids til en Videnskab om Kunst og Poesi paa Basis af den winkelmannske Kunstanskuelse. Enhver, der er hjemme i Goethe's Levnet, veed, hvilken uhyre Indflydelse disse to

Tvillingaander, Winkelmann og Lessing, havde paa hans kunstneriske Opdragelse. De erindrer maaske den ubeskrivelige Begeistring, som fylder hans og hans Jevnaldrendes Hjerter, da Lessing's Laokoon kom ud. Husker De Udbruddet: «Wir hielten uns aller Übel erlöst», og for første Gang bryder den nye Opfattelse af Antiken, storartet og genial som den er, ud i Goethe's lille sprudlende Mesterværk: «Götter, Helden und Wieland». Jeg citerer exempelvis nogle Repliker; Wielands Skygge staaer med Nathuen paa og er lige bleven slaaet aldeles flad i Discussionen med Admet og Alceste, da Hercules træder op.

H. Hvor er Wieland?

Der staaer han.

H. Han, naa, han er lille nok, saadan havde jeg netop forestillet mig ham. Er I den Mand, som altid fører Hercules i Munden?

W. (vigende tilbage). Jeg har Intet at gjøre med Jer, Colos.

H. Hvad nu, bliv kun!

W. Jeg formodede at Hercules var en statelig Mand af Middelstørrelse.

H. Af Middelstørrelse jeg?

W. Naar I er Hercules, saa er det ikke Jer, jeg har ment.

H. Det er mit Navn, og deraf er jeg stolt. Jeg veed vel, at naar et Tossehoved ikke kan finde sig nogen passende Bjørn eller Grif til at holde Skjoldet paa sit Skilt, saa tager han en Hercules dertil. Jeg seer nok, at min Guddom aldrig har vist sig for Dig i Drømme.

W. Jeg tilstaaer, det er den første Drøm af den Art, som jeg har.

H. Saa gaae i Dig selv og bed Guderne tilgive Dig Dine Noter til Homer, hvor vi forekomme Dig for store. Det troer jeg, for store.

W. I Sandhed, I ere uhyre store. Jeg havde aldrig imagineret mig saadant Noget.

H. Hvad kan jeg for, at Han har saadan en trangbrystig Imagination. Hvad er det da for en Hercules, om hvilken Han snakker saameget, og hvad kjæmper han for? For Dyden? Hvorledes lyder Devisen? Har Du seet Dyden, Wieland? Jeg har dog seet mig saa temmelig om i Verden, og mig er aldrig saadant Noget mødt.

W. Dyden, for hvilken min Hercules gjør Alt, vover Alt, den kjender I ikke?

H. Dyd! Jeg har for første Gang hørt det Ord hernede af et Par flaue Karle, der ikke kunde forklare mig det.

W. Dertil er jeg ligesaa lidt istand, dog lad os ikke spilde Ord derpaa. Jeg vilde ønske I havde læst mine Digte, saa vilde I finde, at jeg i Grunden selv ikke bryder mig videre om Dyden. Den er en tvetydig Ting.

H. En Uting er den som al Phantasi, der ikke kan bestaae med Verdens Gang. Jeres Dyd forekommer mig som en Centaur. Saalænge den traver omkring for Jeres Indbildning, hvor herlig er den da ikke, hvor kraftig, og naar Billedhuggeren udfører Jer den, hvilken overmenneskelig Form viser sig da ikke! — Men anatomer den og I finder 4 Lunger, 2 Hjerter og 2 Maver; den døer i Fødselen som et andet Misfoster, eller, rettere sagt, den er aldrig bleven til andensteds end i Jeres Hjerner*).

*) Man kan ikke negte, at denne naturvidenskabelige Lignelse er i høi Grad uheldig i Hercules's Mund. Resten løskjøber den.

W. Men Dyd maa dog være Noget, den maa dog være nogensteds.

H. Ved min Faders evige Skjæg, hvem har tvivlet derpaa! Hos os boede den i Halvguder og Helte. Mener Du vi levede som Fæ? Vi havde de braveste Karle imellem os.

W. Hvad kalder I brave Karle?

H. En som meddeler Andre hvad han har. Og den Rigeste var den Braveste. Havde han Overflødighed paa Muskelstyrke, saa pryglede han en Anden igjennem, og det forstaaer sig, en ægte Mand giver sig ikke af med de Svagere, kun med sine Lige eller de Stærkere. Og havde han Overflod paa Saft og Kraft, saa skaffede han Kvinderne ligesaamange Børn de maatte ønske, saaledes som jeg selv, der paa en eneste Nat blev Fader til 50 Drengebørn. Og havde Himlen givet en Tredie Gods og Guld fremfor Tusinder, saa aabnede han sine Døre og bød Tusinde velkommen og lod dem nyde med sig.

W. Det Meste deraf bliver i vore Dage regnet for Last.

H. Last, det er atter et deiligt Ord! Netop derved bliver Alting saa halvt hos Jer, at I forestille Jer Dyd og Last som to Extremer, mellem hvilke I vakle, istedenfor at tænke Jer Mellemtilstanden som den positive og den bedste, som Jeres Bønder, Jeres Karle og Piger endnu bestandig gjøre.

W. Lod I Jer mærke med saadanne Meninger i mit Aarhundrede, saa vilde man stene Jer. Hvor rædsomt har De ikke forkjætret mig for mine smaa Angreb paa Dyd og Religion.

H. Hvad er der at angribe? Med Heste, Menneskeædere og Drager, med dem har jeg sloges efter Evne, men aldrig med Skyer, de maatte saa have hvad Skikkelse de vilde. Dem overlader en dygtig Mand det til Vindene, som har ført dem sammen, at feie fra hinanden.

W. I er et Umenneske, en Gudsbespotter.

H. Ingenting kan Du forstaae. Din Hercules staaer som en glathaget Pjalt mellem Dyden og Lasten. Havde de to Fruentimmer mødt mig paa Veien, seer Du, saa — den ene under den ene Arm, den anden under den anden — og Marche! afsted havde jeg trukket med dem begge to*).

Her har De fra Goethe's første Kraftperiode den nye Opfattelse af Antiken stillet op som Modsætning til Wieland's forfranskede, og De har paa samme Tid hans poetiske Troesbekjendelse, der af de Samtidige blev kaldt den store Hedning. Det er Spinozas Philosophi sat frem som dristig Spøg. Man kan dog ingenlunde sige, at Goethe blev staaende ved denne djærve naturalistiske Opfattelse af Antiken. Da han først havde ladet sin ungdommelige Lidenskab rase ud i «Werther», i «Götz» og i sin begeistrede Afhandling om den gothiske Bygningskunst, vendte han selv med en heftig Reaction Gothiken og Lidenskabeligheden Ryggen, og idet han nu vender tilbage til Grækerne, er det deres Ro og deres Klarhed, Grækenlands simple og sunde Fornuft, der begeistrer ham.

---

*) Sammenlign Schillers Epigram:

Meine Antipathie.

Herzlich ist mir das Laster zuwider, dobbelt zuwider
Ist's mir, weil es so viel schwatzen von Tugend gemacht.
„Wie, du hassest die Tugend?“ — Ich wollte wir übten sie alle,
Und so spräche, will's Gott, ferner kein Mensch mehr davon.

Med en stigende Uvillie mod Christendommen, der især giver sig Luft i de venetianske Epigrammer, forener sig en saa yderligt gaaende Uvillie mod Gothiken og den hele christelige Kunst, at Goethe f. Ex. paa et Sted som Assisi, der er saa rigt paa de skjønneste christelige Minder, ikke var at bevæge til at besøge en eneste Kirke eller et eneste Kloster, men udelukkende fordybede sig i Beskuelsen af de faa og lidet betydende antike Ruiner. I denne Sindstilstand var det, at han skrev sin «Iphigenia», det Værk, der kan betragtes som Typen for hele den germanisk-gothiske Stammes Reproduction af Antiken. I dette Værk, der spiller saa mægtig en Rolle i dette Aarhundredes Kunstanskuelske, at det baade for den tydske Æsthetik under Hegel og for den franske Æsthetik under Taine staaer som en Art Mønsterkunstværk, i Rang med hvilket Hegel kun sætter Sophokles's «Antigone», i dette Værk gjenfinder De den samme Aand som i alle Schiller's helleniserende Digte, «Die Götter Griechenlands», «Die Künstler», «Die Ideale», «Das Ideal und das Leben». De husker Linien:

„Auch ich war in Arcadien geboren“.

og denne Betegnelse af Gudernes Liv:

Ewig klar und spiegelrein und eben
Flieszt das zephyrleichte Leben
Im Olymp den Seeligen dahin.

Det er denne aldeles ensidige Opfattelse af Antiken, som udvikler sig af den i «Götter, Helden und Wieland», og det er endelig denne Aand, som De gjenfinder i Thorvaldsens hele Værk. Thi her er den Gruppe af Aander og Ideer, i hvilken Thorvaldsen hører ind. I nogle af hans ældste Basreliefs, «Achilles og Briseïs» f. Ex., findes et lignende djærvere Forhold til Antiken, som det hvormed Goethe begyndte. Men i alle de senere Værker findes ogsaa det samme Ideal af fredelig og dæmpet Harmoni, som afløste den kraftige Tendents.

Jeg behøver ikke vidtløftigere at skildre Dem hele denne nye, den germaniske Races Opfattelse af Antiken, som for første Gang indføres i Frankrig ved Corinna, thi det er denne Opfattelse, som De, mine Tilhørere, allesammen have, forsaavidt De have nogen, det er den, De have indsuget gjennem Samtaler gjennem Aviser, gjennem Læsning af tydsk og dansk Poesi og gjennem Deres Besøg i Thorvaldsens Museum. Det er den Opfattelse, som hertillands gjelder ikke blot for den danske og den tydske, men for den absolute, det vil sige for den sande.

Men den Anskuelse, som jeg her vilde vove for første Gang at udtale, det er den, at Winkelmann's, Goethe's og Thorvaldsen's Grækenland er næsten ligesaa falsk som Racine's og Barthélemy's i «Den unge Anacharsis». Thi medens Racine's Stil er for forfinet, for salon- og hofmandsagtig til at være

græsk, er Goethe's og Thorvaldsen's, som falder sammen med Winkelmann's Kunstanskuelse, tiltrods for disse to store Mænds hele Samtiden overstraalende Genialitet, for udrenset, for vandklar og for kold til at være græsk. Den Tid vil komme, troer jeg, da man ikke vil finde Goethe's Iphigenia synderlig mere græsk end Racine's Iphigenia, da man vil opdage, at den tydske Iphigenias sædelige Værdighed er ligesaa tydsk, som den franske Iphigenias gracieuse Finhed er fransk. Og saa staaer da kun det Spørgsmaal tilbage, om man er mest græsk, naar man er tydsk eller naar man er fransk. Jeg veed vel, at det vil forekomme en Del af Dem som et himmelraabende Paradox at helde til den sidste Mening, jeg veed vel, at jeg løber Panden mod en Mur af germaniske og gothiske Fordomme, jeg kjender den fastslaaede Overbevisning, at af de to europæiske Culturstrømme er den Ene latinsk, fransk, spansk, den Anden græsk, tydsk, nordisk, og jeg veed, at man lader sig bestikke af, at den tydske Poesi med Goethe i Spidsen er antikiserende og tildels græsk, at Tydskerne have havt Winkelmann, der opdagede Antiken, og at de tydske Philologer have forklaret os Grækenland, medens Frankrig derimod har havt Racine, som gjorde de græske Heroer til Hofmænd, og Voltaire, der betragtede Aristophanes som en Gjøgler.

Men dog har jeg, naar jeg i Anledning af

de to Iphigenier stillede mig selv det Spørgsmaal: Hvo ligner Grækerne mest: Franske eller Tydske? — dog har jeg svart mig selv: de Franske.

Man ligner et Folk, ikke naar man efterligner det, men naar man bærer sig ad som det. Jeg indrømmer Vanskeligheden ved at drage Analogier mellem moderne og antike Folkeslag. Men dog forekommer det mig, at Forholdet mellem de moderne Englændere og Franskmænd svagt minder om det mellem de antike Ægyptere og Grækere. England og Ægypten have samme Art af stivt og roligt Fremskridt, thi det er en fuldstændig Taabelighed at troe, som det ofte siges, at Ægypten stod stille; Franskmændenes Letbevægelighed derimod, ja endog deres indre hadefulde og oprivende Kampe minde om Grækerne, der altid laae i indbyrdes Feide. Og sammenligne vi Franskmænd med Tydskere, da finde vi, at Frankrig har en Folkeaand, der, som Grækernes, aldrig er plump (lourd), vi finde en udpræget Forkjærlighed for Form og Farve, og paa den ene Side for Lethed og Elegance, paa den anden Side for Passion og Lidenskab. Det er langtfra at jeg vil sætte Franskmændene i Rang med Grækerne. Afstanden er saa stor, at jeg for min Part næsten er tilbøielig til at betegne den som ikke til at maale. Jeg hævder kun Franskmændene en Æresplads i Grækernes Nærhed, naar man vil paastaae, at Tyd-

skerne staae dem nærmere. Frankrig er intet Hellas, det veed jeg, men at sammenligne Tydskland, denne tilrøgede, øldrikkende gamle Jomfru med det yndefulde, klare og formfuldkomne Hellas, hvilken Absurditet! Tydskland, som kun har formaaet at tilegne sig een af de græske Guder, Pallas Athene, og som har givet hende Briller paa Næsen, Tydskland, som aldrig har frembragt noget Kunstværk, undtagen i Musiken, thi selv «Faust» er intet Kunstværk, men et Agglomerat af uensartede Ting! Tydskerne ynde Begrændsning og Maal i alle praktiske Foretagender, derimod ynde de hverken at begrændse Tanken eller Phantasien. Derfor triumphere de, hvor den plastiske Form forsvinder: i Metaphysik, i lyrisk Poesi og i Musik, men derfor have de ogsaa Hypotheser i Videnskaben, Formløshed i Kunsten, intet Drama i deres Litteratur og ingen Farver i deres Malerkunst. Frankrig derimod, som praktisk aldrig forstaaer at begrændse sig, har den helleniske Kjærlighed til Form og Grændse i alt Aandeligt. Franskmændene ligne Grækerne, idet de bære sig ad som de gjorde. Man ligner aldrig i ringere Grad en original Natur, end naar man efterligner den. Den germaniske Stamme frembyder det enestaaende Exempel paa en poetisk Litteratur, der er udsprungen af Kritik og Æsthetik; vor egen Litteratur har ganske samme Charaktermærke. Vi havde Metriker før vi havde Digte. Vi fik

en kritisk Poesi af Holberg, før vi fik en poetisk af Oehlenschläger, vi fik en negativ Tragoedie af Wessel, før vi fik en virkelig tragisk Litteratur, og vi fik det kritisk og philosophisk bevist, at Vaudevillen var omtrent den høieste Kunstform, samtidig med at vi fik de to, tre første Vaudeviller. Af denne den germaniske Races Tilbøielighed til at forstaae, før den frembringer, forklares det let, at Tydskerne forstode Grækerne langt bedre end de Franske og efterlignede dem i Kraft af denne Forstaaelse, uden derfor at komme til at ligne dem.

Og — i Parenthes — ligesom Tydskernes Reproduction af Antiken er tydsk, saaledes er den danske Gjenfødelse af Antiken dansk, og ikke græsk ɔ: for dansk til at være egentlig græsk, og for græsk til at være ægte dansk og virkeligt moderne; man føler det aldrig stærkere, end naar man seer et Arbeide af Thorvaldsen hænge ved Siden af et antikt Basrelief, naar man f. Ex. i Charlottenborgs Figursal sammenligner Medaillonerne fra Christiansborg Slot med Parthenons-Metoperne, eller naar man, som i Museet i Neapel, seer et Basrelief fra den friskeste græske Tid anbragt ved Siden af Thorvaldsens skiønneste Basrelief, hans «Nat».

Stiller man sig da foran «Natten» og stræber man et Øieblik, som jeg har gjort det, at glemme femten Aars begeistrede, men ogsaa næsten blinde

Sværmeri for Thorvaldsen, da vil det maaskee gaae En og Anden som det er gaaet mig, at han har maattet tilstaae sig selv, at denne Kvindefigur, hvis milde Ynde er saa tiltalende, ingenlunde kan siges helt at svare til sit Navn. Den Stil, hvori den er holdt, er et Product af en Utilbøielighed til at være sig selv, det vil sige moderne, og en Bestræbelse for at være det Umulige, det vil sige antik, og Resultatet er blevet en Slags forfinet og spinklere Atticisme, gjennem hvilken Kunstnerens Nationalcharakter svagt og ubevidst bryder frem. Thorvaldsens «Nat» er kun Natten, hvori der soves; den burde hedde Søvnen, ikke Natten, Nattestilheden, ikke Natten. Thi Natten, som en Græker vilde tænke sig den, Natten, hvori der elskes, og Natten, hvori der myrdes, Natten, som skjuler alle Vellyster og alle Forbrydelser under sin Kaabe, denne Nat er det ikke. Det er Natten, den milde Sommernat, paa Landet. Og denne idylliske Aand, denne milde og fredelige Stemning er det, som i dette Product af den fællesgermaniske Renaissance af Antiken nærmest udgjør det eiendommeligt Danske. Den særegne landlige Skjønhed, der er udbredt over denne Figur, er ligesaa dansk som den strenge Værdighed og Sædelighed hos Goethes «Iphigenia» er tydsk. Thorvaldsens Kunst er ligesom Goethes her Udtryk for en Reaction mod den fransk-italienske Barokstil, men for en trods al dens Berettigelse ensidig

og ikke frugtbar Reaction. Thi selv hvor Roccoco-Stilen er mest absurd, har den dog det Fortrin, at den fremfor Alt ikke vil gjentage det Gamle, det Antike, ikke gjøre det om, som een Gang er gjort, men at den, ofte grimt og forvredent, men altid heftigt, personligt, ildfuldt, vil hitte paa noget Nyt, hitte paa Noget selv, frembringe noget Originalt. Derfor er Bernini, trods alle sine Synder mod Sandhed og Skjønhed, dog i sine bedste Værker, som «Den hellige Therese» i «Santa Maria della Vittoria» i Rom og i sin «San Benedetto» i Subiaco, saa stor, at man begriber den Begeistring, han vakte, og at han langt overstraaler mangen moderne antikiserende Billedhugger, der aldrig frembringer noget Forvredent, men heller aldrig noget Originalt.

Thorvaldsen afbrød med en voldsom Tilbagevenden til det Antike Konstens hele Udvikling siden Grækernes Tid. Det er umuligt at see paa hans Kunst, at der nogensinde har levet en Billedhugger, som hed Michel Angelo. Men hvad Thorvaldsen følte sig beslægtet med i Antiken var det Samme, der tiltrak den ældre Goethe i den græske Kunstform: dens blide Ro og stille Høihed.

De veed nu, hvilken Opfattelse af Græciteten det var, som kom til Orde i Frankrig gjennem Mme de Staëls «Corinna». Det var naturligt og nødvendigt, at den kom frem efter den franske Forvridning af det antike Regelsystem; men hvad

jeg har forsøgt paa at godtgjøre Dem, det er, at heller ikke denne nye Opfattelse af Antiken er mere end relativ, at den ikke er absolut.

De store Nationer komme forholdsvis let til Selvforstaaelse; thi de erfare af de fremmede Folkeslag den uhildede Dom, som det er saa vanskeligt at fælde over sit Eget. De Fremmede ere, som Mme de Staël siger, «la postérité contemporaine», det vil sige: Eftertiden allerede som Samtid. Men i en lille Nation som vor er det endnu mange Gange mere nødvendigt end ellers for Kritikeren selv at kunne see paa det, med hvilket han er opfødt, uden medfødte Fordomme, paa samme Tid, som han bevarer det fortrolige Kjendskab til Gjenstanden, som ingen fremmed Dommer ret let kan erhverve.

XV.

Mme de Staëls Forfattervirksomhed kan bestandig sees fra to Sider. Den falder ligesom i to Dele, en mandlig og en kvindelig Virksomhed, den philosophiske og den digteriske, Ideerne og Følelserne. En særegen Inderlighed i Følelsens Behandling røber overalt, at Forfatteren er en Kvinde. Naar engang det Øieblik kommer, da man forsøger paa at skrive Kvindens Psychologi, og naar man vil forsøge paa at bestemme den kvindelige Phantasies og den kvindelige Aands Eiendommelighed til Forskjel fra den mandlige —

og saa langt staaer Psychologien tilbage, at der endnu ikke er gjort det ringeste Forsøg derpaa — ville Mme de Staël's Skrifter blive en af de værdifuldeste Kilder. Det Kvindelige røber sig maaskee først i Maaden, hvorpaa den mandlige Hovedfigur er tegnet. Til enhver af hans fremtrædende Egenskaber anfører Forfatterinden dens Aarsager; hans ædle Charakter forklares ved hans Opdragelse, hans aristokratiske Herkomst og hans Stolthed, hans Tungsind forklares ved Englænderens «Spleen» og ved hans ulykkelige Forhold til en Fader, hvem han tilbeder, som Mme de Staël tilbad sin, og til hvis Skygge han staaer i det samme Afhængighedsforhold som Søren Kierkegaard stod i til sin afdøde Faders: kun Eet lader Forfatterinden henstaae uforklaret, og det er hans physiske Mod. At udsætte sit Liv er ham i den Grad let og elementært, som for os Andre at skrive orthographisk. Det er et curiøst og gjennemgaaende Træk, at kvindelige Romanforfattere næsten ufravigeligt udruste deres Helte med det forvovneste Mod, et Mod, der aldrig er tilkjæmpet, men staaer ligesom abstract udenfor Personligheden, paa samme Tid som det er en af talrige store Forfattere bemærket Kjendsgjerning, at det i de moderne Samfund især er Kvinderne, som forhindre Mændene fra at vove, og som Kvinderne ligesaa gjennemgaaende vise de feigeste offentlige Personligheder (de Præster, der salvere deres Liv

under Epidemier, de Krigshelte, der angribe Fjenden paa Papiret) den største, undertiden mest hysteriske Beundring og Hyldest. Forklaringen synes at være den, at Mandsmodet er den Egenskab, der som den høieste Potents af det Mandlige bliver et Slags Ideal for Kvinden, men et Ideal, som hun ei forstaaer, som hun ikke kjender igjen i Virkeligheden, og som hun derfor skildrer helst og daarligst.

Hvad jeg her har sagt gjælder om Oswalds heltemodige Adfærd under Branden i Ancona, hvor han under de rædselsfuldeste Omstændigheder bliver hele Byens Frelser. Han alene forsøger med sine Englændere koldblodigt dens Slukning og iværksætter denne. Han befrier de i Ghettoen indespærrede Jøder, som Befolkningen i sin Fanatisme vil lade brænde som Sonofre. Han vover sig ind i det brændende Galehus, ind i Værelset, hvor de mest rasende Fanger opholde sig, behersker og befrier de af Luer omspændte Vanvittige, løser deres Lænker og lader end ikke en Eneste af de Modstræbende tilbage. Den hele Scene er fortalt med en i Sandhed grandios Phantasi. Men, som sagt, det er i det Psychologiske, at der spores nogen Svaghed. Da det imidlertid gjælder om at skildre Indtrykkene af denne Handling paa Corinnas kvindelige Hjerte, tager Mme de Staël sin fulde Opreisning. Oswald havde ved en Bortreise over Hals og Hoved undflyet al Taksigelse, men da han paa

Tilbageveien atter kommer til Ancona med Corinna, bliver han gjenkjendt, og Corinna vækkes om Morgenen ved Skrigene: «Leve Lord Nelvil, leve vor Velgjører!» Hun begiver sig ud paa Pladsen, og hun, Digterinden, hvis Navn er berømt Italien over, er hurtig kjendt og modtaget med Henrykkelse af den forsamlede Mængde. Mængden anraaber hende om at være dens Ordfører og at tolke dens Taknemmelighedsfølelse for Oswald. Hvor forbauset bliver han ikke, da han træder ud paa Pladsen og seer Corinna i Spidsen for Folkehoben. «Hun takkede Lord Nelvil i Folkets Navn og gjorde det med saamegen Ynde og Adel, at alle Anconas Indbyggere vare henrykte derover. Og, tilføier Forfatterinden med kvindelig Finhed, hun sagde vi, idet hun talte om dem. «De har frelst os, vi skylde Dem Livet.» Dette vi er en Perle. Og, hedder det videre, da hun nærmede sig for i deres Navn at tilbyde Lord Nelvil den Krands af Ege- og Laurbærblade, som de havde flettet til ham, greb en ubeskrivelig Bevægelse hende, hun følte sig ligesom frygtsom, idet hun nærmede sig Oswald. I dette Øieblik kastede den hele Befolkning, der i Italien er saa letbevægelig og saa enthousiastisk, sig paa Knæ foran ham, og ufrivillig sank Corinna paa Knæ idet hun tilbød ham Krandsen. Det er i Skildringen af de kvindelige Følelser, at Mme de Staël har sin Styrke, Følel-

serne hos et kvindeligt Geni, der lider Geniets hele Martyrium.

Af Alt rører den huslige Lykke og den kvindelige Renhed hende dybest. Hvor dybt føler hun ikke, da hun læser denne Indskrift paa en romersk Hustrus Sarkophag: «Ingen Plet har besudlet mit Liv fra Brylluppet af indtil Baalet, jeg har levet ren mellem Brudefaklen og Baalets Fakkel.» Men denne Hymens Lykke var ikke hende forundt, Corinna saa lidet som Mignon, disse to Længselens Børn, der hver for sig i den franske og i den tydske Litteratur personificere Italien. Corinna er den sidste Ætling af hine Italiens ædle og ensomme Sibyller, om hvilke Traditionen overalt fortæller saa meget. Hun skabtes til at lide, hun, som selv siger at vor arme menneskelige Natur ikke kjender det Uendelige ad anden Vei end igjennem Lidelsen. Men før hun gaaer under som det sidste Offer paa den antike Arena, smykkes hun som Ofret og føres i Triumph.

Da vi lære hende at kjende, træffe vi hende under Optoget til Capitol, simpelt, men malerisk klædt, med antike Cameer i Haaret, med det fine røde Shawl slynget turbanlignende om sit Hoved, som paa Gérards bekjendte smukke Portræt af Mme de Staël. Det er det Costume, som svarer til Corinna; hun, de farverige Egnes Barn, har endnu ikke tabt Farvesandsen, har endog i det stive, regelrette England bevaret friske Sandser

og Kjærligheden til hin Treenighed af skjønne Ting: Guld, Purpur og Marmor.

Og som alle Periodens andre store Typer ville vi hidsætte hende i de Omgivelser, der svare til hende og hvori hun hører hjemme som René i Urskovene, Obermann paa Høialperne og Saint-Preux ved Genfersøen. Corinnas Skikkelse er bevaret for Efterverdenen i det bekjendte Maleri, af hvilket Kobbere sees overalt: Corinna, som improviserer paa Cap Misene.

Hendes vulkanske og straalende Natur hører hjemme i denne straalende og vulkanske Egn. Neapels Golf synes at være eet stort, sunket Krater, omringet af smilende Byer og skovbeklædte Bjerge; omsluttende sit Hav, der er endnu langt mere blaat end Himlen, ligner den et smaragdgrønt Bæger, fyldt med en Vin som skummer og hvis Rande og Sider smykkes med Vinløv og Ranker. Inderst inde ved Landet straaler Havet dybt azurblaat, længere ude er det vinfarvet, som allerede Homer kaldte det, og over dette lyser en Himmel, der ikke, som det almindelig troes, er mere blaa end vor, men som snarere er mere bleg, kun at dens Blaat har som et Underlag af hvid Ild, der lyser hvidligt og blaaligt glødende. I denne Egn satte de Gamle Helvede. I Avernersøens Grotte var Nedgangen dertil, dette kaldte de Helvede, dette Paradis. De have ment, at den vulkanske Oprindelse og Omgivelse viste, at Tartaros var

nær. Overalt de vulkanske Former. Et stort Bjerg har en Side som om det var skaaret igjennem med en Kniv. Det halve Bjerg er faldet ned i Jordskjælv. Cap Misene, Landets yderste Pynt, der paa den ene Side lukker Golfen med Nisidas lille Klippeø foran sig, Procida og Ischia bag sig, bestod eengang ikke som nu af to adskilte Høider, men var Et. Vesuvs to Kratere fremkom ved det Udbrud, der slugte Pompeii. Overalt Frugtbarhed og Ild. Faa Skridt fra Solfataras Svovldampe, der stige op mellem Lavagruset, ligge Marker, som helt bestaae af tindrende røde Valmuer, andre med store blaa Blomster, stærkt duftende lodne Mynter, Urter, der naae En til midt paa Livet, en Rigdom, en Mylr, en Frugtbarhed og Yppighed, som om denne bugnende Fylde kunde skyde op igjen paa en eneste Nat, hvis man fældede det Hele. Og hertil kommer den overvældende Vellugt: et Krydr, som aldrig mærkes i Norden, en uhyre Symphoni af Millioner forskjellige Planters Duft.

Det er hen ad Aften, at Corinnas Selskab drager ud paa Cap Misene. Man seer derfra ind over den store By, man hører ligesom i den dumpe Larm dens Hjertebanken. Overalt for Ens Øie flamme efter Solnedgang Lys, i alle Veienes Spor ligge de; tvers over Veien langs op ad Bjergsiderne springe og flyve de klare Flammer i Luften, mange større end Sølvdalere eller Specier;

de, som flyve høiere oppe, ligne ganske løsrevne og bevægelige Stjerner. Alle disse Flammer, der bevæge sig i lange Spring og slukkes et Secund efter hvert Spring, ere Sydens lysende Insekter. I Mørket hensætte disse Tusinder af Flammer En i «Tusind og een Nat». Overfor lyser, seet fra Cap Misene, den høirøde Lavastrøm ned ad Vesuvs mørke Side.

Her er det, at man bringer Corinna hendes Lyre, og hun besynger først Pragten af denne Natur, Storheden af de Minder, der knytte sig til den, til Cumæ, hvor Sibyllen boede, til Gaeta, som ligger bagved, hvor Cicero udaandede for Tyrannens Dolk, til Capri og Bajæ, som bevare Mindet om Tibers og Neros Rædselsgjerninger, til Nisida, hvor Brutus og Portia sagde hinanden det sidste Farvel, til Sorrent, hvor Tasso, undsluppen fra Galehuset, ussel, forfulgt, med uredt Skjæg og sønderrevne Klæder bankede paa sin Søsters Dør, der end ikke strax kunde kjende ham igjen, og som saa ikke kunde tale for Taarer. Her er det, hun ender med en Elegi om al Jordelivets Kval og al Jordelivets Lykke.

Og vil De høre, hvorledes Corinna taler, naar hun er inspireret, midt i denne Natur, hvor Skjønheden er bygget paa Undergangen, hvor Lykken aabenbarer sig som en flyvende, hurtigt slukket Flamme, og hvor Vulcanen bestandig truer Frugtbarheden.

Hun siger: «Jesus tillod en svag og maaskee angrende Kvinde at bade hans Fødder med de kostbareste Salver; han stødte dem tilbage, der raadede hende til at opbevare denne Vellugt til en nyttigere Brug. «Lad hende kun gjøre det, sagde han, thi jeg er kun kort Tid sammen med Jer.» Ak! Alt hvad der er godt og sublimt paa denne Jord er kun kort Tid sammen med os. Alderen, Svagheden, Døden udtørrer snart den Dugdraabe, som falder ned fra Himlen og som hviler paa Blomster. Lad os da blande Alt, Elskov, Religion, Geni og Solen og Vellugten og Musik og Poesi; der gives ingen anden Atheisme end Kulde, Egoisme og Lavhed. Det hedder: «Naar To eller Tre ere forsamlede i mit Navn, saa vil jeg være midt iblandt Eder.» Og hvad er det, o min Gud, at være forsamlede i dit Navn, hvis det ikke er at nyde din skjønne Naturs ophøiede Gaver og ære Dig derfor og takke Dig for Livet og fremfor Alt at takke Dig, naar et Hjerte, der ligeledes er skabt af Dig, møder og svarer vort.»

Saaledes taler hun under sin dobbelte Inspiration paa Høiden af sit Liv, forsøgende paa at flette Geniet og Kjærlighedens Lykke sammen. Men kun et Øieblik lykkes det hende at vikle Myrthen og Laurbærgrenen ind i hinanden, de springe tilbage, rive sig fra hinanden, og Corinna forvandles fra den begeistrede Sibylle til endnu

en af de mange fortvivlede og sønderbrudte Aander, gjennem hvilke Aarhundredets Genius protesterer mod det Samfund, der, som hine tilsyneladende sikre Byer, er undergravet af vulkanske Flammer, Flammer, som aldrig beroliges, men som give sig Luft i den ene Revolution eller Eruption efter den anden hele vort urolige og ulykkelige Aarhundrede igjennem.

XVI.

Man kunde kalde Corinna et Digt om Nationalfordomme. Oswald repræsenterer alle Englands, Greven af Erfeuil alle Frankrigs, og det er mod Fordommene hos disse to, paa hin Tid Europa's stærkeste og mest selvtillidsfulde Nationer, at Corinna kjæmper af hele sin Sjæl og med sin poetiske Aands Begeistring. Denne Kamp er ikke koldblodig, thi Corinna's hele Lykke afhænger af, hvorvidt det vil lykkes hende at bringe Oswald til at opgive sine medfødte Fordomme saa vidt, at han kan blive lykkelig med en Kvinde som hende, hvis Liv paa ethvert Punkt staaer i Strid med hvad der i England betragtes som det eneste Tilbørlige for en Kvinde. Men idet Corinna saaledes søger at udvide Oswald's Blik og smidiggjøre hans stive og i de tilvante Fuger bestandig tilbagespringende Aand, iværksætter hun samtidig Læserens Opdragelse. Paa Følelsernes Omraade fortsætter hun den samme Gjerning som vi have

seet hende ifærd med paa Ideernes. Hun skizzerer de første Grundrids til en Racepsychologi, endog for de intimeste Følelsers Vedkommende. Hendes Landsmænd forsøgte dengang, omtrent som Tydskerne nutildags, i forfængelig Overbevisning om, at de alene repræsenterede Civilisationen, at udslette alle andre Landes Nationalfarve. Dybest inde er det derfor hendes Agt at vise dem, at deres Maade at tage Følelserne paa kun er en een blandt mange ligeberettigede og stundom mere berettigede.

Greven af Erfeuil er en mesterlig udført Type paa alle franske Dyder i Forening med den hele nationale Letsindighed og Tomhed. Men da Mme de Staël selv er Protestant og da den protestantiske Aandsretning overhovedet næsten til alle Tider har vist sig uendelig meget mere hovmodig og ufordragelig end de katholske Landes, da endelig Bogens Helt er en stiv høikirkelig Englænder, er Bogens egentlige Braad vendt imod den hele tykke protestantiske Bornerthed.

Lad os tage en enkelt Følelse, f. Ex. Elskov. Den nordiske Opfattelse af den skildres i Oswalds Person. Intet ligner hans første Befippelse, da han seer Corinna uden nogetsomhelst Hensyn til hendes Kjøn, i Italien blive elsket og beundret som Geni. Den Art offentlige Existents for en Kvinde forekommer ham i høi Grad stødende (shocking). Han er vant til at be-

tragte Kvinden som en Art Husdyr, og kan i Begyndelsen slet ikke forsone sig med den Tanke, at man kunde være tilbøielig til at tilgive en Kvinde den Forbrydelse at have Geni. Han føler sig ligesom ydmyget og irriteret derved, hans Hovmod begriber, at den egentlige absolute Tilbedelse af Manden, der for en ret Englænder staaer som Hustruens høieste Dyd, og som sikrer den ægteskabelige Tryghed, vanskelig vil kunne ventes af saa fri en Aand. Og da hun endelig elsker ham og med en Lidenskab, i Sammenligning med hvilken Alt blegner, hvad han har seet eller hørt om, og som er saa uegennyttig, at den bringer hende til at sætte Alting paa Spil for hans Skyld uden at fordre det Mindste, saa glemmer han hende, hendes Geni, hendes Sjæleadel og hendes aandelige Storhed, ligesaa snart han atter staaer paa engelsk Grund, paany indaander engelske Taager og Fordomme og træffer et ungt uskyldigt Pigebarn paa 16 Aar, der er som skabt til Hustru efter den engelske Recept, tillukket, uvidende, uskyldig, taus, den incarnerede Familiepligt med blonde Haar og blaa Øine.

Det er paa et andet Punkt, at hun rammer den franske Opfattelse af Elskoven. Hun efterviser, hvorledes alle gode Følelser i Frankrig inficeres af een Last, den af Forfængelighed udsprungne Frygt for Samfundet. Den franske Elskov er, mener hun, næsten lutter Forfængelighed.

Alle Følelser og det hele Liv regjeres af Viddet, af Lysten til at tage sig ud og af den Frygt, som kan charakteriseres ved de Ord: «Hvad vil man sige til det?» I den Henseende samstemmer Mme de Staël fuldstændig med en nær efter hende følgende Forfatter, den skarpsindige og originale Henry Beyle, der pleier at betegne Franskmændene som de livligt Forfængelige (Les vainvifs) og som paastaaer, at alle deres Handlinger dicteres af Betragtningen Qu'en dira-t-on, det vil sige, af Frygten for det Latterlige.

Det franske Folk er ligesom det danske vant til at være meget stolt af sin udviklede Sands for det Komiske, saa stolt, at det navnlig er formedelst den, at Frankmændene beskedent betegne sig selv som Verdens mest spirituelle Nation. Corinna paastaaer, at det er denne Sands og den tilsvarende Frygt for det Latterlige, som i Frankrig dræber al Originalitet i Sæder, i Costumer, i Sprog, som berøver Phantasien al Frihed og Følelsen ethvert naturligt Udbrud. Al medfødt Følelse og Aand forvandler sig til Epigrammer istedenfor til Poesi i de Lande, hvor Frygten for at blive Gjenstand for Viddet eller Spotten bringer Enhver til selv først at gribe dette Vaaben. «Skal man, indvender hun mod Erfeuil, da bestandig leve for hvad Samfundet siger om En? Det, man tænker og det man føler skal da aldrig være Ens Ledestjerne? Hvis det var saaledes, hvis vi

stadigt og bestandigt burde efterligne hinanden indbyrdes, hvorfor er der da blevet en Sjæl og en Aand til Hver? Forsynet kunde da have sparet sig denne Luxus.»

Hun glæder sig da nu ved at beskjæmme det nordiske Puritanerhovmod og den franske Forfængelighed og Frygt for det Latterlige med den ligefremme Naturlighed, som det italienske Folk selv i sin Fornedrelse har bevaret. «Hvorledes, siger Oswald til Corinna, da han taler om England, har De kunnet forlade hin Kydskhedens og Sædelighedens Helligdom og gjøre dette sunkne Land til Deres Adoptivfædreland?» Corinna svarer: «I dette Land ere vi beskedne, hverken stolte af os selv, som Englænderne, eller fornøiede med os selv som Franskmændene.» Hun tegner med fine og sande Træk den rørende Naivetet, hvormed Følelsen i Italien giver sig tilkjende: Ingen stiv Reserverethed som i England, intet Coquetteri som i Frankrig. Kvinden vil her kun behage den, hun elsker, og bryder sig ikke om, at hele Verden faaer det at vide. Een af hendes Venner kommer efter nogen Tids Fraværelse tilbage til Rom og lader sig melde hos en fornem Dame. Tjeneren kommer ud og svarer: «Prindsessen modtager ikke i denne Tid, hun er i daarligt Humeur, hun er inamorata,» paa Dansk: hun er forelsket. Hun viser hvor skaansomt, hvor ædelt Kvinden bedømmes i Italien og hvorledes hun selv i Ga-

lanteriet bevarer en vis Uskyld. En fattig Pige dicterer paa offentlig Gade et Kjærlighedsbrev til sin Elsker, og Skriveren nedskriver det med største Alvorlighed, dog aldrig uden af sit Eget at tilføie alle de officielle Formler, som det er hans Profession at kjende. Den stakkels Soldat eller Arbeider modtager saaledes et Brev, i hvilket mange ømme Forsikringer befinde sig i en Ramme af «Høistærede Samtidige!» og «Deres med Agtelse ærbødige» o. s. v. Corinna's Skildring er her fuldkommen sand. Jeg har ved et Tilfælde selv seet den Slags Breve. Og paa den anden Side er Lærdom hos Kvinden i Italien intet usædvanligt. En Franskmand, der kalder en kundskabsrig Kvinde en Pedant, faaer i Bogen Svaret: «Hvad ondt er der i, at en Kvinde kan Græsk?»

Corinna mangler da heller ikke Blik for, at den officielle Hævden af Pligt og Moral i Norden er baseret paa den største Raahed med Hensyn til alle de Tilfælde, i hvilke Samfundsloven eengang er brudt. Hun viser, hvorledes Manden i England intet Løfte og intet Forhold respecterer, uden det som statsretligt er ført til Protokols, og hvorledes der i det strenge England til Helligheden af Ægteskabet, til det ulastelige Liv i Hjemmet svarer den skamløseste og mest bestialske Prostitution, som den personlige Djævel svarer til den personlige Gud. I Modsætning hertil siger hun med kvindelig Forsigtighed og

Blufærdighed, men dog med Bestemthed, som saa: «De huslige Dyder udgjøre i England Kvindernes Hæder og Lykke, men hvis der er Lande, i hvilke Kjærlighed træffes udenfor Ægteskabets hellige Baand, saa er blandt disse Lande det, hvor der tages mest Hensyn til Kvindens Lykke: Italien. Mændene have der dannet sig en Moral for de Forhold, der falde udenfor Moralen, et Hjertets Tribunal. Det er dette Tribunal, som fik Domskraft ved Middelalderens Kjærlighedshoffer, det er dette, som slaaer Byron saa stærkt, da han i Italien træffer et det engelske aldeles modsat, men iøvrigt fuldstændigt Moralsystem. Og som altid forsøger hun ogsaa her at føre disse mildere Sæder tilbage til Landets milde climatiske Forhold. Hun vover at sige: «Hjertets Forvildelser indgyde her meer end andensteds en overbærende Medlidenhed. Har Jesus ikke sagt til Magdalene: «Meget vil blive tilgivet hende, fordi hun har elsket Meget?» Disse Ord ere blevne udtalte under en ligesaa smuk Himmel som vor, denne samme Himmel anraaber for os om Guddommens Barmhjertighed.»

Selv Protestant lærer hun da sine Troesfæller at forstaae den italienske Katholicisme: «Da Katholicismen her ikke har havt nogen anden Religion at kjæmpe med, har den faaet en Charakter af Blidhed og Overbærenhed som intet andet Sted, medens derimod Protestantismen i England for at tilintetgjøre Katholicismen der, har maattet be-

væbne sig med den største Strenghed i Principer og i Moral. Vor Religion formaaer ligesom den antike at besjæle Kunstnerne, at inspirere Poeterne og udgjør saa at sige en Del af alle vort Livs Nydelser, medens Eders, idet den indordnede sig i et Land, i hvilket Forstanden spiller en meget større Rolle end Indbildningskraften, har antaget en Charakter af moralsk Strenghed, som den for bestandig vil beholde. Vor taler i Kjærlighedens Navn, Eders i Pligtens Navn. Skjøndt vore Dogmer ere absolute, ere vore Principer liberale, og vore absolute Dogmer lempe sig efter Livets Omstændigheder, medens Eders religieuse Frihed uden nogensomhelst Undtagelse sætter sine Love i Respect.» Hun viser, hvorledes man derfor i de protestantiske Lande bestandig nærer en Frygt for Geniet, for Aandens Overlegenhed. «Man gjør det med Urette, siger hun, thi denne Overlegenhed er efter sit Væsen yderst moralsk. At forstaae Alt gjør meget overbærende, og at føle dybt indgyder en stor Godhed.»

«Hvorfor er Geniet en Ulykke? Hvorfor har det forhindret mig i at blive elsket? Vil han hos en anden Kvinde finde mere Aand, mere Sjæl, mere Ømhed end hos mig? Nei, han vil finde mindre, og han vil være tilfreds, thi han vil finde sig i Overensstemmelse med Samfundet. Hvilke unaturlige Glæder, hvilke unaturlige Kvaler det skjænker! Overfor Solen og Stjernehimlen føler

man kun Trangen til at elske hinanden og føle sig hinanden værdig, men Samfundet, Samfundet, hvor gjør det Hjertet haardt og Aanden letsindig, hvor bringer det En til at leve blot for hvad man vil sige om os! Hvis Menneskene en Dag mødte hverandre, hver for sig befriede fra det Tryk, som Alle udøve paa hver Enkelt, hvilken ren Luft vilde da trænge ind i Sjælen, hvormange nye Ideer, hvormange sande Følelser vilde da ikke forfriske! — Modtag da min sidste Hilsen, o mit Fødeland! udbryder Corinna i sin Svanesang til Ære for Rom — og man føler den Landsforvistes Bitterhed og Selvfølelsen overfor Napoleon i disse Ord: «Du har tilladt mig Hæderen, Du frisindede Nation, der ikke forviser Kvinderne fra dit Tempel, Du, som ikke ofrer det udødelige Talent paa en forbigaaende Skinsyges Alter, Du, som altid har Bifaldsraab for Geniet, naar Du seer det stige, Geniet, denne Seierherre uden Overvundne, denne Erobrer uden Bytte, der øser af Evigheden for at berige Tiden!»

Det er paa Basis af dette Grundrids af Modsætninger mellem et katholsk og et protestantisk Følelsesliv, at Modsætningen mellem den dobbelte Kunstanskuelse hæver sig. Og paa dette Punkt er Bogens Betydning den, at føre et energisk Slag imod den hele protestantiske Hovmod og den kunstneriske Uforstand, som betegner Oswald, i hvem

hver Blodsdraabe er gjennemtrængt af engelsk Nationalbornerthed.

Midt i dette plastiske og musikalske Folk, der er saa godmodigt, saa barnligt, saa ubekymret om sin Værdighed og saa umoralsk i Ordets engelske Forstand, føler han, som er vant til at sætte Livets Betydning i Opfyldelsen af et vist Øbegreb af Pligter og Værdighedsregler, sig fuldstændig deplaceret. Han mangler al artistisk Sands; han anlægger snart en litterair, snart en moralsk, snart en religieus Maalestok paa Kunsten, stødes overalt og kan Ingenting forstaae. Han opdager nogle Basreliefer paa Peterskirkens Døre. Hvad ligner hans Forundring, da han seer, at de forestille Ovids Metamorphoser! Det er jo det rene Hedenskab. Corinna fører ham hen i Colosseum, og hans eneste Indtryk er, ligesom Oehlenschlägers, Følelsen af at staae paa et uhyre Rettersted og den moralske Indignation over de Ugjerninger, som her udøvedes mod de Christne. Han træder ind i det sixtinske Capel, og, ukyndig som han er i Kunstens Historie, bliver han i høi Grad oprørt ved at see, at Michel Angelo har understaaet sig i at male Gudfader selv i Person med et bestemt begrændset menneskeligt Legeme, som var det en Jupiter eller en Zeus. Han forarges ligeledes ved i Michel Angelo's Propheter og Sibyller Intet at finde af den ydmyge

christelige Aand, som han venter at træffe i et christent Capel.

Ethvert af disse forskjellige Punkter er afluret Livet. Italien er, ligesom de sydlandske Partier af Europa overhovedet, et Sted, som forudsætter en artistisk, eller, som vi Danske pleie at sige, æsthetisk Disposition hos den Besøgende. Man pleier at inddele det menneskelige Liv i tre forskjellige Sphærer, den praktiske, den theoretiske og den æsthetiske. Den praktiske Betragtning af Skoven er den, om Egnen er sund, eller den forstmæssige, som anslaaer den i Brænde, den theoretiske er Botanikerens, som studerer Vegetationens Charakter videnskabeligt, den æsthetiske eller artistiske endelig er den, som blot har Øie for hvorledes Skoven tager sig ud. Det er denne sidste Sands, som mangler Oswald. Han har ingen Øine, hans Forstand og hans Moral have berøvet hans Sandser deres Friskhed. Derfor formaaer han ikke at glemme Indholdet over Formen, derfor vækker Colosseums Arena ingen anden Betragtning hos ham end den praktisk-moralske Erindring om alt det Blod, som her med Urette blev udgydt. I Corinna's Hævden af den modsatte Betragtningsmaade vil De føle Indflydelsen fra Tydskland, Paavirkningen fra hendes Omgangsvenner, Brødrene Schlegel, det første Pust af den vaagnende romantiske Aand i Tydskland. Thi hvad Romantiken, hvor forskjelligt den end

opfattes i de forskjellige Lande, bestandig hævder er, at det Skjønne er sit eget Formaal eller, som det i Tydskland hed, «Selbstzweck», en Tanke man henter fra Kants «Kritik der Urtheilskraft», en Bestemmelse ved Skjønheden, der nu bliver sat som Opgave for Kunsten. Paa Fransk udtryktes dette i Formlen «l'art pour l'art», og paa Dansk seer De denne Anskuelse første Gang fremtræde i Oehlenschlägers Digte, f. Ex. i «Poesien forsvarer sig» eller i Digtet «Morgenvandring» i «Langelandsreisen».

Men det er ikke blot Kunsten, det er Befolkningen og Livet i Italien, som for at forstaaes og vurderes maa sees med artistiske Øine. Intet er almindeligere end i Syden at træffe Englændere eller Tydskere eller Franskmænd, som ud fra deres nationale Synspunkt finde Alt at laste. Tydskerne finde, at Kvinderne mangle den skye Blufærdighed, det Jomfruelige, som de ere vante til at betragte som Skjønhedsideal. Englænderne stødes ved Manglen paa Renlighed og Orden, Franskmændene ved at Conversationen er saa ringe og Prosaen saa slet.

Corinna viser, at Kvindens Skjønhed, som i Italien ikke er af en moralsk, men af en plastisk og malerisk Art, fordrer et Øie, som er modtageligt for Farve og Form og ikke svækket ved Læsning af Sort paa Hvidt. Hun stiller den italienske Improvisation i Modsætning til den franske Conversation og finder i denne et Æqvivalent.

Et forstandigt Folk, som Englænderne, dyrker Forretningslivet og det praktiske Liv, en følelsesfuld Nation som den tydske dyrker Musik, et spirituelt Folkefærd som det franske converserer, det vil sige, faaer sine Indfald gjennem Samtaler og Samlivet med Andre, et phantasifuldt Folk som Italienerne endelig improviserer, det vil sige, stiger naturligt fra de sædvanlige Følelser til Poesi. Corinna siger: «Jeg føler mig som Digter, saasnart min Aand hæver sig, saasnart den i endnu høiere Grad end ellers foragter Egenkjærlighed og Lavhed, endelig saasnart jeg føler, at en skjøn Handling nu vilde være mig let; da er det at mine Vers ere bedst. Jeg er Digter, naar jeg beundrer, naar jeg foragter, naar jeg hader, ikke af personlige Grunde, men paa hele Menneskehedens Vegne.» Og hun nøies ikke med at forsvare den lette Nattergalesang, som er hvad Italienerne forstaae ved lyrisk Poesi. Hun forklarer den overdrevne Vægt, som den italienske Prosa lægger paa Formen og den hele rhetoriske Prang. Dels elsker man overhovedet Formen i Syden, dels var det naturligt, at da man skrev under et geistligt Regimente, som forbød enhver alvorlig Behandling af noget Emne, da man altsaa var vis paa ikke at kunne opnaae nogen Indflydelse paa Tingenes Gang igjennem sine Skrifter, saa skrev man for at vise sin Færdighed i at skrive, for at glimre med sine skjønne Perioder, og Veien blev Maalet.

Det andet Punkt hvorover Oswald stødtes var Michel Angelo's Fremstilling af Guddommen og Propheterne i det sixtinske Capel.

Han finder ikke i Jehovas mægtige Mandsskikkelse den usynlige, rent aandelige Magt, til hvilken den nordiske Protestantisme har forvandlet de gamle Asiaters lidenskabelige Nationalgud, og hvor findes vel i alle disse stolte Mands- og Kvindeskikkelser, hvormed Michel Angelo har fyldt Loftet i sin «prometheusagtige» Lyst til at forme Mennesker, hvor findes i disse trodsige, begeistrede, fortvivlede og kjæmpende Skikkelser den Ydmyghed, det Sagtmod, han ventede at træffe! Corinna giver her sine Landsmænd en Lære, der saamange Aar efter kan gjøres Behov ogsaa udenfor Frankrig, især udenfor Frankrig, især i Lande som vort, i hvilket der er ført saamegen barnagtig Tale om christelig Kunst og christelig Æsthetik.

Det lidenskabelige og voldsomme Angreb, som af S. Kierkegaard i hans sidste Periode blev gjort paa den saakaldte christelige Kunst, var naturligt for en Mand, der, som Kierkegaard, var blottet for al kunstnerisk Dannelse; han underskyder bestandig Renaissancetidens Malere sin protestantiske, ja sin individuelle Opfattelse af Religionen og forarges saa over, at de med denne Opfattelse i Baggrunden af deres Bevidsthed kunne male som de gjøre. Han veed ligesom Oswald ikke

at Renaissancetidens Malere staae i et andet Forhold til deres Emner end vore Dages, at medens vor Tids Maler søger at trænge ind i sit Emne og studere det som Archæolog, som Psycholog eller som Ethnograph, tog Maleren fra Renaissancetiden sit Emne som det forelaa og gjorde ud af det hvad han havde Lyst til, det vil sige, hvad der stemmede med hans selvstændige og originale Individualitet. Heri ligger Forklaringen af hvad der hos de gamle Mestere undrer og støder den nordiske Beskuer saa stærkt. Thi ganske som et lille Indbegreb af Emner hentede fra Iliaden og Odysseen forsynede hele den græske Billedhuggerkunst, Malerkunst og theatralske Kunst med Sujetter (det er altid den samme Historie om Helena og Paris, om Atreus og Thyestes eller om Iphigenia og Orestes), saaledes er det ogsaa en Snees af det gamle og det nye Testamente uddragne Sujetter (Syndefaldet, Loth og hans Døtre, Christi Fødsel, Flugten til Ægypten, Lidelseshistorien), som igjennem trehundrede Aar sætte alle Italiens Meisler og Pensler i Bevægelse. Kun disse Sujetter bestilles, kun i disse Sujetter er i den egentlig strenge Tid Studiet af det Nøgne tilladt. Og medens nu Udviklingen foregaaer, forblive Emnerne de samme. Den gamle Tids fromme og naive Tro afløses af Renaissancetidens begeistrede Humanisme og frodigt opblomstrende Hedenskab; men endnu bestandigt er det Madonna og Magdalena,

som man maler, kun med den Forskjel, at den byzantinske Tidsalders stive Himmeldronning forvandles til en idealiseret Bondepige fra Albano, eller at Andrea del Verrocchio's rædselsfuldt udtærede, pjaltede, hulkende og skindmagre Magdalena forvandles til Correggio's yppige og sunde, smilende og forføreriske Pigebarn, hvis foregivne Anger synes endnu et Coquetteri, eller endelig, at alle hine korsfæstede og stenede Martyrer og Apostle, der see ud som om de havde været levende begravede eller vare blevne kogte i Olie, forvandles til Figurer som San Sebastian hos Giorgione eller Tizian, den smukke, af Sundhed og Skjønhed straalende Page eller Cicisbeo, hvis blændende Hudfarve end mere fremhæves ved et Par Blodsdraaber, der dryppe ned fra en mellem Ribbenene zirligt anbragt Pilespids.

Oswald maa da af Corinna lære, at hele hint Chor af unge Heroer, der sidde rundt om Michel Angelo's store Malerier i Loftet (En, som ligner den græske Achilles med Hænderne foldede over sit Knæ, En, der bøier sig som for at undgaae et Slag, En, der løfter sin Arm som for at parere, En, der med Vælde drager i det gjennem Bronceskjoldet førte Skjærf, Flere, der med Anspændelse af alle Kræfter spænde Hænder og Fødder imod deres Rammer, vride sig og sparke mod Loftets Architektur), han maa lære, at alle disse Figurer, der, skjønne som de homeriske Helte,

med Skjønheden forene en vildere Energi og en mere mandig Villie, ere ligesom Michel Angelo's menneskeblevne Tanker. Thi Michel Angelo decorerer ikke med Ornamenter eller med Blomster, men med Menneskelegemer, og enhver af hans Tanker antager Form af en lidende Heros, som de antike Kunstneres Tanke Formen af en lykkelig Gud. En lidende Heros er vel saa meget værd som en salig Gud. Oswald maa lære at beundre hin Liberalitet hos den italienske Katholicisme, der under Renaissancen tillod enhver Kunstneraand at udfolde sig med den fuldeste Frihed, med den mest uhindrede Originalitet, selv om Kunstneren i sine Værker fremstillede et aldeles individuelt Menneskeideal, eller brugte de christelige og jødiske Sujetter som Former, som Paaskud til at fremstille sin egen, sin rent personlige Religion. For hin Tids Kunstnere var Kunsten Religion, og Linier og Farver de Former, hvorunder de tilbad.

Og saaledes komme vi da til det tredie Punkt, som stødte Oswald, da han saae Ovids Metamorphoser afbildede paa Peterskirkens Døre, Forargelsen over den katholske Kirkes Sammenblanding af Christeligt og Hedensk. Dette Træk er gjennemgaaende. Overalt er det hedenske Materiale benyttet og beholdt. Alle de gamle Basiliker og Kirker ere byggede af lutter antike Tempelsøiler, et simpelt Kors christner overfladisk Obeliskerne, Colosseum og Pantheon. En gammel, daarlig Statue af Jupi-

ter Stator faaer et Par Nøgler i Haanden, bliver Sanct Peder og faaer sin Taa kysset af, Menander's og Posidippos's fundne Statuer tilbedes Middelalderen igjennem som Helgene. Det er dette undertiden naive, men altid liberale Forhold til det Hedenske og til det Humane, som Katholicismen skylder den kunstneriske Glands, hvormed den evigt vil straale i Verdenshistorien, en Glands, som Protestantismens kunstneriske Bedrifter ikke ville fordunkle.

Man kan betragte Neapel som Italiens Natur, Rom som Italiens Oldtid og Toscana som Italiens Renaissance. I Toscana var det, at Mennesket gjenfødtes efter sit Syndefald, Naturfornegtelsen. Her dannedes de første italienske Republiker. Her vilde Mennesket paany, og Husene skjøde sammen og dannede en lille, stolt, ubetvingeligt frisindet Stat, en By og dens Omegn. Saa stege Taarnene og Spirene i Veiret, ranke som en fri Mands Holdning, Paladserne begyndtes og befæstedes, Kirkerne fuldendtes, og Kirken var en Nationalskat, et Vidnesbyrd om Rigdom, Udholdenhed og Kunstsands, en uhyre Værdi i Kappestriden om Fortrinet mellem Stat og Stat, mellem Staten Siena og Staten Florents, endnu langt mere end en Bolig for «vor allerhelligste Frue». Man gjorde uendelig meget Mere til Ære for Siena end til Ære for den gode Gud.

En Kirke i Toscana er med sine Mosaiker

paa Guldgrund, som den i Orvieto, eller med sin Façade af hvidt, udhugget Marmor, der ligner en ung Skjønheds Kniplingsdragt, som Kirken i Siena, med sin attiske og elegante, zirlige og zarte Form og sin Rigdom af Kunstskatte i det Indre, endnu langt mere et Juvelskrin end en Kirke. Først sent lærer en Nordbo som Oswald at nyde en Kirke som et Kunstværk, først sent formaaer han at suge dens Skjønhed ind gjennem alle Porer, og naar Præsterne svinge Røgelsekarrene, eller naar en eller anden Operamelodi yppigt slynger sig imod Hvælvingerne, da at fryde sig som en ung Italienerinde, der intetsteds morer eller glæder sig som i Kirken.

Men da forstaaer han ogsaa, hvori det laa, at Italien under Renaissancetiden frembragte den store Kunst. Hin Tids Italien tager Christendommen, afklæder den dens Askese, dens Rædsel, dens hele jødisk-asiatiske Væsen, og omskaber den til en blomstersmykket, myrrhaduftende Mythologi, og som Rom engang forvandlede den græske Eros til Barnet Amor, saaledes forvandler nu anden Gang Italien den voxne østerlandske Gud til et Barn; det giver den rent aandelige Religion et sandseligt Legeme, spænder den for Kunsten og lader den trække alle de bildende Kunster i et Triumphtog gjennem Verden. Protestantismen derimod, som udgaaer fra nordlige Stammer, hos hvilke Forstanden er skarp og Sandserne sløve, som

derfor ikke heller har kunnet udvide sig til noget romansk eller sydgermanisk Folk — thi de romanske Folk gjøre uden Overgang Springet fra Katholicisme til Humanisme. — Protestantismen feier alle de skjønne Albanerinder, der holdt et smilende Barn mod Brystet, ned af sine Altre under det Paaskud, at de ere Madonnaer, kalker alle de brogede Billeder over og feirer de kalkede Vægges Triumph. Den viser sig magtesløs til at frembringe en original religieus Architektur, thi alle de store Kirker skrive sig selv i de protestantiske Lande fra den katholske Tid. Naar derfor, som det nutildags skeer i de romanske Lande, den katholske Tro svinder bort og ud af den katholske Kirke, naar Inquisition og Fanatisme blive til Sagn, naar det stygge Dyr i Sneglehuset døer, da staaer endnu Skallen, deilig snoet, tilbage. Der bliver dog staaende pragtfulde Kirker, Statuer, Malerier i hundredetusinde Tal; der bliver dog altid Michel Angelo's Capel og Raphael's sixtinske Madonna og Kirker som Peterskirken eller som Domerne i Milano eller i Pisa. Men hvis vi — med al Agtelse for hvad Protestantismen som Overgangsled i Menneskeaandens Historie har virket for hele det indre og sædelige Liv, med Ærefrygt for mange af dem blandt dens Monumenter, der ikke ere for det ydre Øie — om saa blot per impossibile satte den Mulighed, at der engang vederfaredes Prote-

stantismen den samme Skjæbne, som nu overgaaer Katholicismen i Italien, hvilke decorative eller architektoniske Seværdigheder restere da? Den mærkeligste vil være en Blækklat paa Wartburg, den styggeste Seværdighed Kirker, saa hæslige som Johanneskirken paa Nørrebro, der til den Tid maaskee vil være forskjønnet ved Alderens ærværdige Mos.

Lad mig, for nærmere at forklare Dem dette Katholicismens liberale Forhold til Kunsten, som er et af de Hovedpunkter, hvortil Corinna i sine Samtaler med Oswald bestandig vender tilbage, nævne Dem et bestemt Exempel. Jeg dvæler noget ved dette Punkt, fordi vi her staae ved det andet Hovedpunkt, ved hvilket Paavirkningen paa Mme de Staël fra hendes tydske Omgangskreds spores, og hvor vi atter fornemme Pustet, men denne Gang stærkere, af den sig nærmende romantiske Aand med dens Lede til Protestantismen, som phantasiløs og kunstløs, som tør og kold og med dens stedse stigende Kjærlighed til Katholicismen, hvis fortrolige Forhold til Kunsten og Phantasien er saa ganske efter dens Hjerte.

Jeg tager da som Exempel og Bevis paa min Paastand et enkelt katholsk Kunstværk: Marcuskirken i Venedig. Første Gang man seer den studser man et Øieblik udenfor over dens østerlandske Façade, dens lyse Kupler, dens underlige Buer, som hvile paa korte, sammenknippede,

over hinanden optaarnede Søiler af rødt og grønt Marmor, man kaster fra Pladsen af et Blik paa de ydre couleurte Mosaiker paa Guldgrund og træder saa ind. Det første Indtryk er: «Hvad er dog dette, det er jo lutter Guld, Guldkupler og Guldvægge.» De fine Guldmosaikstifter, hvoraf alle Billedernes Baggrund bestaaer, danne en eneste Guldflade. Falder en Solstraale ned, frembringer den lyse, tindrende Guldpletter paa den mørkere Guldgrund og hele Kirken flammer. Det af Ælde bølgeformige Gulv er sammensat i Mosaik af rødt, grønt, hvidt og sort Marmor. De rødlige Marmorsøiler have Capitæler af forgyldt Bronce. De smaa Buevinduer have hvidt og ikke broget Glas, thi broget Glas vilde ikke klæde til denne Pragt, det er godt for fattige Kirker. Søilerne afløses af uhyre, firkantede vel 6 Alen tykke Piller af grønligt Marmor, der bære Halvbuer i Guld, og hver Kuppel hviler paa fire slige gyldne Halvbuer. De mindre Søiler, der bære Altrene, Chorene o. s. v., ere af grønt og rødspættet Marmor, sommetider af Alabast, og da gjennemsigtige. Alt det lavere beliggende Marmor er for det Meste høirødt, f. Ex. alle de Sæder eller Bænke, der gaae rundt om Pillerne og langs ad Siderne. Den hele Kirke har, som naturligt er i denne By, i hvis Malerskole Formen saa ganske er Farven underkastet, en rent malerisk, ingen architektonisk Charakter. Som den staaer der med

sine forgyldte Ornamenter, sine deiligt indlagte Stole, sine fuldendt skjønne Broncer, sine gyldne Statuetter, Candelabre og Capitæler ligner San Marco en deilig, hvilende Haremsskjønhed, tungt belæsset med Guld, Perler og funklende Diamanter, med den rigeste Brocade, der dækker hendes mauriske Løibænk.

Men staaer mit Referat til Troende? Er det ikke mig, den profane Beskuer, der seer paa alt dette med profane Øine? Er Kunsten her ikke alligevel blot Middel? Har det Hele ikke af fromme Bygmestere faaet en ganske anden Indvielse end den rent kunstneriske? En Kritiker gjør sig selv disse Spørgsmaal, og jeg saae mig om efter et Svar i paalidelig Form, da jeg lige over Kirkens Hovedindgang opdagede en Indskrift, Kirkens eneste. Jeg læste den med Spænding; den er paa Latin. Der staaer: «Ubi diligenter inspexeris artemque ac laborem Francisci et Valerii Zucati venetorum fratrum agnoveris tum tandem judicato». Paa Dansk: «Naar Du opmærksomt har betragtet og overveiet al den Kunst og alt det Arbeide, som vi to venezianske Brødre, Franciscus og Valerius Zucatus her have udført, da først bedøm os, ikke før.»

Hvad vil dette sige? Det er en Advarsel fra Kunstnerne mod forhastet Kritik. Tænk Dem et Øieblik Indskriften over en protestantisk Kirke og sammenlign saa. Saa helt, saa fuldstændigt er en Kirke her opfattet som Kunstværk, at Ind-

skriften over dens Hovedindgang istedenfor at være en Opfordring til den Bedende, en Hilsen til den Troende, en Velsignelse eller et Skriftsted, er en Bøn til Betragteren om med værdige, med indviede Blikke, at beskue den hellige, af Religionen helligede Kunst.

XVII.

Det er da bestandig Katholicismens Parti, som Corinna, den kunstelskende Digterinde, tager overfor den protestantiske Oswald. Katholicismen lister sig ind i Hjerterne ad mange Veie. Den er saa snedig, at den Ingen støder bort, men frembyder Enhver netop den Side af dens Væsen, som kan tiltale ham. Det var dens Skjønhedsside, dens nære og varme Forhold til Phantasilivet og Kunsten, som i dette Aarhundredes Begyndelse efter Oplysningsperiodens Forstandsprosa gav den et ikke ventet Opsving. Derfor er det, som De have seet, ogsaa fortrinsvis paa Phantasiens og Kunstens Vegne, at Corinna lovpriser den italienske Katholicisme. Imidlertid har hun jo tilmed, som Citater af hendes Roman have lært Dem, overordentlig meget tilovers for denne Religions moralske Overbærenhed og Liberalitet, og hendes hele Stilling til den er forsonlig, ja mere end forsonlig, hun har, naar hun forsvarer den, Udtryk, som røbe Anerkjendelse og Beundring. De begriber, hvilken Opposition der heri ligger

skjult mod hele det 18de Aarhundredes Frankrig, der med Voltaire i Spidsen havde forfulgt og forhaanet Katholicismen, og som uden synderlig Kjærlighed til den protestantiske Orthodoxi, dog altid havde ytret en lydelig Forkjærlighed for Protestantismen med dens Uafhængighed af Pavemagten, dens gifte Præster og dens Uvillie mod Munkelivets Askese.

Denne Velville mod Religionen var i Frankrig noget Nyt. Den skrev sig ogsaa fra Tydskland af. De protestantiske Lande havde ingen Grund havt til den Overdrivelse, hvormed man i Frankrig angreb Religion og Kirke*). Man tilstod Tro og Overtro idetmindste en poetisk Gyldighed. Frederik den Store selv, som gjør sig til Voltaire's Apostel i Tydskland, viger tilbage for Holbachs Lære. I England hævede den skotske Philosophi sig imod den franske Sensualisme, der oprindeligt var kommet til Frankrig fra England, og i Tydskland stiller Kant sin Pligtlære mod Epicuræismen og vækker Fichte og Schiller.

Den amerikanske Frihedskrig og Revolutionens første Dage har ganske vist overalt sin Indflydelse. I Italien besynger Alfieri den amerikanske Frihed og Bastillens Fald, i England begeistres Coleridge og Southey, i Skotland Burns, Campbell, Montgommery, i Tydskland endelig hele Skaren af Klop-

*) Gervinus: „Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts“.

stocks Tilhængere og Fichte, der betegner sig selv som Elev af Rousseau. Ja i Aaret 1795 gaae to unge Mennesker, hvis Navne senere skulde blive verdensberømte, ud paa en ensom Mark og plante i naiv Begeistring over Revolutionen et Frihedstræ. Deres Navne vare Schelling og Hegel.

Men da nu i Frankrig de religieuse og politiske Overdrivelser fremtraadte, der vare at vente efter Litteraturens theoretiske Overspændthed hos Encyclopedisterne, faldt først i Italien Alfieri fra, han bliver Franskhader og benytter Voltaire's gamle Skjeldsord mod de Franske «Tigeraben».

I England og Skotland staaer snart den udpræget conservative Walter Scott i Midten og Spidsen af Litteraturen. I Tydskland trække Klopstock og Wieland sig tilbage i Afsky for Terrorismens Rædsler. Goethe opgiver sin Virksomhed som Statsmand, og medens Frankrig nu ombytter sin litterære Tidsalder med en politisk, trækker Tydskland sig tilbage til sine litterære Interesser.

Den hele Litteraturgruppe, hvis Udfoldelse og Dannelse vi have fulgt, udvikler sig, skjøndt fransk, udenfor Frankrig. Til Forstaaelse af den er det nødvendigt bestandig at have for Øie det korte og voldsomt gjennemagiterede Tidsrum, i hvilket den gamle Statsorden blev opløst, Legitimiteten sprængt, de herskende Stænder slaaede til Jorden og den positive Religion ryddet tilside af Mænd, der oftere gjennem en polemisk Philosophi

end gjennem en rent videnskabelig Dannelse havde befriet sig fra dens Aag, og som derfor ved en ikke altid ærlig Angrebskrig havde ægget alle dem, der klarere eller dunklere følte en Uretfærdighed i alle de Beskyldninger, der rettedes mod den gamle Tilstand, og hvis aandelige og sædelige Trang, hvis hele Følelsesliv ikke fornam nogen Tilfredsstillelse ved den nye. Jo mere abstract og upraktisk Humanitets- og Fremskridts-Ideen havde vist sig, des nærmere maatte et Omslag i Sympathier og Stemninger ligge. Omslaget kom, Reactionen begyndte. Jeg har skildret Dem, hvorledes Reactionen i sin første Form altid kun var betinget, hvorledes revolutionære Ideer uophørligt blandes med de Tanker, der vende sig reagerende mod Voltaire. Det første Træk er kun det at tage Rousseau's Vaaben og rette dem imod hans Modstander. Fra Begyndelsen af indeholder den Litteratur, hvori Reactionen kommer tilorde, baade sunde og usunde Retninger. Jeg har i min Skildring lagt an paa, saa meget som muligt, af Emigrantlitteraturen at fremdrage de sunde Partier eller idetmindste de Værker, i hvilke Reactionen endnu ikke er en Underkastelse under Autoriteter, men den naturlige og berettigede Hævden af Følelse, Sjæl, Lidenskab og Poesi i Modsætning til Forstandskulde, exact Beregning og en af Regler og døde Traditioner omspændt Litteratur, som den, der under Keiserdømmet førte sit matte og blod-

løse Liv paa Frankrigs egen Grund. Chateaubriand bryder igjennem med sine Episoders bevægede Lidenskabelighed og kraftige, farverige Naturmalerier, Sénancour frembringer et Værk, i hvilke den senere Tids Romantikere see de Følelser, ligesom forbilledligt udtalte, der besjæle dem, Constant giver i sit eneste poetiske Skrift Samtiden et Mønster paa psychologisk Skildring og et Vink om, hvor mange gode Følelser og Kræfter der ofres paa den moderne Samfundsordens Alter. Ret bliver den franske Emigrantlitteratur sig dog først sine Bestræbelser og sin gode Aand bevidst gjennem Mme de Staël. Det er denne Kvinde, hvis Skikkelse behersker hele Gruppen. I hendes Skrifter er alt det samlet, som var berettiget og ædelt i Emigranternes Production: de reactionære og revolutionære Tendentser, der hos Gruppens andre Medlemmer splitte deres forskjellige Virksomheder og Værker, samles hos hende til een Bestræbelse, der hverken er reactionær eller revolutionær, men reformatorisk.

Den Litteratur, hvortil hun støtter sig, den, til hvis Skildring jeg nu gaaer over, er, som jeg har vist Dem, den romantiske Litteratur i Tydskland. Men den hele Gruppe af Skrifter, jeg har tilladt mig at give det fælles Navn: Emigrantlitteratur, kan betegnes som en Art Romantik før Romantiken, det vil sige: før den romantiske Skole i Frankrig, som den bebuder. Den staaer i nær Berøring

med den germaniske Aand, og deri ligger det, at Mme de Staël i sin Bog «Om Tydskland» kalder Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre og Chateaubriand for Tydskere uden at vide det.

Men saa besynderligt gaaer det til i Begyndelsen af dette Aarhundrede med dets Folkeblanding, at medens disse romantiske Personligheder med en vis Ret betegnes som tydske, staaer hele den Litteratur, der imidlertid har udviklet sig i Tydskland i saa stærk en Modsætning til hvad der hidtil havde været betragtet som det germaniske Aandslivs Særkjende, at den med Grund betegnes som romantisk, og «romantisk» vil i Virkeligheden sige «romansk». Den germaniske Stammes Poesi havde hos Shakspeare, hos Milton og hos Schiller fulgt et Kald til at dømme og forbedre Verden. Nu derimod slog den i Tydskland under de fortvivlede og nedværdigende politiske Forhold ind paa en Vei, der førte bort fra Nutiden, fra det folkelige og offentlige Liv.

Overalt hvor det praktiske Forhold til Samfundet var uundgaaeligt: i Historieforskning, i Statslære, i Religion, greb man med Forkjærlighed Fortidens, især Middelalderens Stoffer og Former, søgte tilbage til Mystikerne fra det 14de Aarhundrede, til Riddertiden og Katholicismen. Alt antog katholske og romanske Former i den romantisk-romanske Skole. Man eftergjorde i Tydskland efter det spanske Drama, fortrinsvis

efter Calderon, Snørkler og Former, som vare aldeles ensartede med dem, man nys havde forkastet og spottet i det franske Drama. Man bekjæmpede hvad der mindede om det gamle Rom hos de nyere Franske, men kun for at sætte de romanske Folkeslags phantastiske Middelalder istedenfor deres Oldtid. Heri ligger det, at denne Skoles Tendentser saa let blive tilegnede i de romanske Lande. Iøvrigt forstaaer det sig af sig selv, at snart mere og mere dét særligt Tydske, Inderligheden og Sværmeriet, det, som har sin Kilde i «Gemyttets» Dybder, i Forening med Uhygge og Spøgelsefrygt blandede sig ind i og besjælede alt det fra først af Romanske.

Tydsklands store Aander delte sig nu i to Skoler. Den ene, den fremadskridende, sluttede sig til Fichte og Schiller, den anden, som efter de store politiske Revolutioner længtes efter Fred, den rent artistiske, der ikke vilde indrømme, at Kunsten havde noget Formaal udenfor sig selv, den middelalderligt sindede og derfor halvt katholske, samlede sig om Schelling og Brødrene Schlegel og hyldede Goethe, hvis Poesi med sit Had til den politiske Virkelighed, med sin Natursymbolik, med sin Forkjærlighed for den bildende Kunst og med sin Udmunden i «det vestøstlige Diwan's» østerlandske og ørkesløse Drømmerier stod som dens naturlige Forgjænger og Veiviser.

DEN ROMANTISKE SKOLE

I

TYDSKLAND.

Efter at have skildret Dem den reformatoriske og oppositionelle Side af Mme de Staëls ædle og betydningsfulde Forfattervirksomhed, har jeg i stedse tydeligere og tydeligere Træk, deriblandt især Sympathien for Katholicismen hos Neckers protestantiske Datter, vist Dem en Indflydelse paa hende af den egentlige reactionære Art, stammende fra de bekjendte Førere for den romantiske Skole i Tydskland, der udgjorde Mme de Staëls nærmeste Omgangskreds.

Det er da til Fremstillingen af den nye Gruppe, at jeg nu gaaer over. Dog Ordet Skole passer endnu bedre end Ordet Gruppe. Thi en Gruppe opstaaer ved den naturlige ufrivillige Association af Skribenter, der have Formaal og Aandsretning tilfælles, men en Skole dannes, naar saadanne Skribenter med Bevidsthed forene sig under Ledelsen af en eller anden bestemt formuleret Doctrin. Man havde denne Gang en saadan Doctrin, og det er for en stor Del denne Læres reactionære Charakter, som slaaer denne Skole med Ufrugtbarhed og gjør Studiet af den mindre tiltrækkende

end Sysselsættelsen med saamange andre Grupper af Litteratur. Thi der er kun een Ting paa Jorden, som meddeler en Gruppe af litterære Værker og Bestræbelser, saa vel som de enkelte Digtere eller Skribenter den Egenskab, man betegner ved Ordet Liv og denne anden Egenskab, som følger deraf, Egenskaben Frugtbarhed, det er, at disse Værker ere Kanaler og disse Aander Organer, gjennem hvilke den eneste levendegjørende Tanke, Menneskeslægtens store Friheds- og Fremskridtstanke strømmer. Alle de med Talent udarbeidede Værker, gjennem hvilke denne Strøm ikke gaaer, visne hurtigt, ligesom Planter man har underbundet saaledes, at Livssafterne ikke kunne stige iveiret, og alle de hæderlige, begavede, ærværdige og velærværdige Aander, som frembringe den Art Værker, spilde deres Kræfter paa den taabelige Gjerning at faae hin Strøm til at strømme tilbage og opad mod sin Kilde.

Det var Bestræbelsen i Tydskland paa hin Tid. Og deri ligger det, at jeg for min Part ikke kan tillægge denne tydske Skole det samme store aandelige og poetiske Værd, som i Almindelighed er bleven tillagt den her i Danmark, hvor alle vore store Digtere, Oehlenschläger, Grundtvig, Ingemann og Heiberg, tilhøre en Sidegren af den, og hvor den udmærkede Mand, der i saa lang en Aarrække har foredraget Æsthetiken fra dette Katheder, har været saa dybt greben af denne Skoles Poesi,

som han er, og saa nøie forbunden med dens første Mænd. Dog har han rigtignok langt mindre været det gjennem en Forkjærlighed for Skolens tilbageskridende Tendentser, end gjennem en Sympathi for alt det Nye og Følelsesfulde, som Skolen bragte frem, og for den ungdommelige og poetiske Begeistring, hvormed den blev forplantet hertillands, hvormed den henrev Ungdommen paa en Tid, da der endnu fandtes en Ungdom i Danmark.

I.

Man kan fra den ene Side betegne den tydsk-romantiske Skole som en Art katholsk Renaissance, fra en anden Side er den forholdsvis frisindet. Men som katholsk Renaissance staaer den i den skarpeste Modsætning til Renaissancen af det Antike. Den antike Renaissance foregaaer ligesom i to Tempoer, den falder i to Afsnit, Renaissancen hos de romanske Nationer og det engelske Folk, og Renaissancen hos de germaniske Nationer.

Den første Gjenfødelse af den frie menneskelige Aand er den, som i Italien betegnes ved Navne som Leonardo, Michel Angelo, Tizian, Correggio og Giordano Bruno, og i England ved Navnene Shakspeare og Bacon. Den italienske Begeistring for den classiske Tidsalder forplanter sig til Frankrig og fremkalder der Litteraturen under Ludvig den 14de; Racine støtter sig til

det græske Theater, og Molière bearbeider Plautus og Terents.

Som alle store aandelige Bevægelser kommer ogsaa denne hedenske Renaissance senere til de germaniske og gothiske Nationer. Den betegnes, som jeg har vist Dem, ved Navnene Winkelmann, Lessing, Goethe, Schiller og Thorvaldsen. Igjennem sine tre betydeligste Digteraander, Lessing, Goethe og Schiller, river den tydske Poesi sig fuldstændigt løs fra ethvert Forhold til positiv Religion. Haand i Haand med Lessings Kamp for den nye germaniske Opfattelse af Antiken gaaer hans hele glimrende Feide imod Orthodoxien, repræsenteret af den høiærværdige og høist komiske Hauptpastor Götze. Han udgiver Reimarus's Fragmenter over Bibelen, der i Tydskland fuldstændigt udføre samme Gjerning som Voltaires Commentar til Bibelen i Frankrig, han ender sin antitheologiske Virksomhed med det lille Mesterværk «Die Erziehung des Menschengeschlechts», i hvilket han skildrer de forskjellige Aabenbaringer som Stadier i Menneskeslægtens Opdragelse til Fornuftreligion, og da han døer, og da der af Striden mellem Mendelssohn og Jacobi fremgaaer det Forfærdelige, at Lessing har levet og er død som Spinozist, forestaaer der Læseverdenen i Tydskland samtidigt den Overraskelse, at selv Jacobi er af den Mening, at al gjennemført Philosophi nødvendigvis maa føre til Spinozisme og Pantheisme.

Han søger at redde sig selv derfra ved at anvise Erkjendelsen en anden Vei end Demonstrationen, nemlig den umiddelbare Vished gjennem Følelsen. Men Pantheismen laa fra nu af i Luften, og fra det Øieblik af, da Goethe efter sin første Læsning af Spinoza, betaget og henrevet, betegner sig som Spinozist, og det for ingensinde mere sit lange Liv igjennem at blive Spinoza utro, fra dette Øieblik af er den nye Tids Aand sat paa Tronen i den tydske Litteratur og under et Chor af de skjønneste Poesier, under en Illumination af philosophiske Tanker, der i den nyere Tid aldrig før var seet saa glimrende og saa rig, feirer nu denne den nye Tids Aand i Tydskland sin Formæling med Antikens paany tillivekaldte Skjønhed, ligesom Faust i Tidsalderens berømteste Digterværk høitideligholder sit Bryllup med Helena, der i Digtet staaer som den græske Oldtids Symbol.

Hos Schiller gaaer paa en lignende Maade den revolutionære moderne Aand, der allerede giver sig Luft i «Die Räuber», og som incarnerer sig i den nye Tids Apostel Marquis Posa, Haand i Haand med den ved Hadet til Middelalderen styrkede Begeistring for den græsk-hedenske Oldtid. Hvad ere vel alle hine antikiserende lyriske Digte, som jeg har nævnt, «Die Götter Griechenlands» og de andre, eller de rent antikt componerede Ballader, som «Die Kraniche des Ibykus»,

Andet end Producter af den samme Uvillie mod Middelalderen, der havde inspireret Goethe sine stolteste og deiligste Digte, hint «Prometheus», i Anledning af hvilket netop Lessing havde erklæret sig for Spinozist, eller «Die Diana der Epheser» eller «Die Braut von Corinth»! Ja saa vidt gaae baade Goethe og Schiller i deres bestandig stærkere og strengere Fastholden ved det antike Kunstideal, at begge ende med gjennem Kjærligheden til den strenge, regelmæssige Kunstform at gjøre et Skridt henimod den Skole, mod hvilken de allerførst reiste Opposition, nemlig mod den klassiske Litteratur i det romanske Frankrig. Goethe oversætter Voltaires «Mahomet», Schiller oversætter Racines «Phædra», og saaledes mødes gjennem disse to største tydske Digteres Bestræbelser Opfattelserne af det Klassiske i Frankrig og i Tydskland med hinanden.

II.

Men som det var at vente: den saa yderlig gaaende og i Virkeligheden for en moderne Germaner saa lidet naturlige Tilbøielighed til at være antik og klassisk, der gik saa vidt, at man endog indkaldte Racine og Voltaire for at holde Styr paa Kotzebue og Iffland, fremkaldte en heftig Reaction. Antiken var saa streng, man længtes efter noget Farvet og Broget; Antiken var saa plastisk, man længtes efter noget Inderligt og

Musikalsk; Antiken var saa græsk, saa kold, saa fremmed, hvem kunde udholde at læse Goethes «Achillëis» eller Schillers «Die Braut von Messina» med sine høitidelige, antike Chor! Havde man da ikke selv en Fortid? Man længtes efter noget Hjemligt, efter noget Tydsk. Antiken var saa aristokratisk, og man havde drevet sit Sværmeri for det Klassiske saa vidt, at man paany havde bragt den gamle Hofpoesi fra Ludvig den 14des Tid til Ære, men burde Kunsten ikke være for alle Klasser, burde den ikke sammensmelte Høie og Ringe? Man vilde noget Enfoldigt, noget Folkeligt. — Den klassiske Bestræbelse var endelig saa ædru: Lessings lyse Fornuftreligion var i Boghandler Nicolais Hænder bleven til den samme flade Forstandsrationalisme som i Slutningen af forrige Aarhundrede slog saa godt an her i Danmark, Goethes Pantheisme kunde ikke varme Massernes Hjerte, Schillers «Die Sendung Moses» maatte jo være enhver Troende en Forargelse, og «poetisk» var jo endelig, naar Alt kom til Alt, ikke det Samme som «ædru»; man vilde sværme, man vilde beruses og begeistres, man vilde paany troe som et Barn, føle en Ridders Sværmeri og en Munks Ekstase, man vilde rase poetisk, man vilde drømme melodisk, man vilde bade sig i Maaneskin og mystisk fornemme Aandernes Svæven i Mælkeveien. Man vilde høre Græsset groe og forstaae, hvad Fuglene sagde. Dybt ind i

Maaneskinsnatten føres vi af Tieck, i Maaneskinnet hvorom det hedder:

Mondbeglänzte Zaubernacht,
Die den Sinn gefangen hält,
Wundervolle Märchenwelt,
Steig auf in der alten Pracht!

dybt ind i Skovensomheden, hvorom det hedder:

Waldeinsamkeit,
Die mich erfreut,
So morgen wie heut,
In ewiger Zeit.

ind i Skoven, hvor den lille blaa Blomst voxede, den mystiske Blomst, som Skolens poetiske Høvding Novalis besang i sine Romaner og Digte.

Man vilde, sagde jeg, noget Enfoldigt. De kjender Novalis skjønne Digt «Poesie»:

Wenn nicht mehr Zahlen und Figuren
Sind Schlüssel aller Kreaturen,
Wenn die, so singen oder küssen
Mehr als die Tiefgelehrten wissen,
Wenn sich die Welt in's freie Leben
Und in die Welt wird zurück begeben,
Wenn dann sich wieder Licht und Schatten
Zu ächter Klarheit werden gatten,
Und man in Mährchen und Gedichten
Erkennt die ew'gen Weltgeschichten:
Dann fliegt vor einem geheimen Wort
Das ganze verkehrte Wesen fort.

Det vil sige: naar man ikke mere troer i abstracte Videnskaber om Tal og Figurer at have Løs-

ningen af Livets Gaade, naar de, som elske og som synge, vide mere end de Høilærde, naar man i Eventyr og Digte finder Forklaringen af den evige Verdenshistorie, da svinder alt det forkerte Væsen bort for et eneste hemmeligt Ord.

De seer let Overgangen til Bjergprædikenens sublime Udbrud. Hvad er dette Andet end en Tilbagevenden til hint: «Salige ere de Fattige i Aanden!». «Alt det forkerte Væsen», det vil sige: alt det, som Revolutionen i Frankrig med sine dumdristige Tanker havde villet afskaffe gjennem gigantiske og blodige Omvæltninger og Krige, alt dette vil svinde bort som i Drømmen, som i Eventyret, saasnart et hemmeligt Ord bliver nævnt, saasnart vi blive til Børn igjen, saasnart vor Visdom paany bliver enfoldig og uskyldig istedenfor kold og haard. — Er det nu ogsaa blot ganske vist? Nytter det Noget at række os de Klæder, vi bar dengang vi vare 6 Aar gamle? Kunne vi faae dem paa? ville de ikke revne i Ryggen, i Ærmegabene, overalt? Ville vi være hjulpne, naar vi istedenfor alle hine Ideer, der lugte af Blod og Krudt, have faaet Ideer, der lugte af Ammestuen? Eller har Heine Ret, naar han i sin Bog om den romantiske Skole siger, at den ligner den gamle Kammerjomfru, om hvem Eventyret fortæller, at hun en Dag i sin Herskerindes Fraværelse bemægtigede sig den Elixir, som hun havde bemærket at denne benyttede som en Foryngelses-

drik, og at hun, da hun, istedenfor som denne kun at tage nogle Draaber, drak en stor, lang Slurk, ikke blot paany blev ung, men blev til et ganske lille Barn.

Man vilde, sagde jeg dernæst, noget Folkeligt. Og De seer let her i Spiren Oprindelsen til hele den folkelige Bestræbelse i dette Aarhundrede, der hos os f. Ex. gaaer ud fra Grundtvig, paa hvem Skolens Doctriner havde gjort saa stærkt et Indtryk, da de heroppe forkyndtes gjennem dens nordiske Apostel, Steffens. Hvad er sørgeligt som den dybe Kløft, Avantgardens altfor raske Fremadskriden, og de mindst begunstigede Klassers Udespærring fra al høiere Dannelse har afstedkommet mellem de Dannede og de Udannede i alle Folkeslag, og hvad er naturligere og bedre end at Videnskabsmanden og Kunstneren af al Magt bestræber sig for at afføre sig al fagmæssig Fornemhed og vænner sig til om muligt at iklæde sine Følelser og Tanker den simpleste, den lettest fattelige Form? Men bør man derfor glemme, at Veien gaaer opad, bestandig opad, at «excelsior» er Løsenet, som det hedder i Longfellow's deilige Digt, og er der Fornuft i den Bestræbelse at ville kalde Avantgarden tilbage for ikke at overanstrenge Efternølerne eller endog at ville hugge den ned for at hele Hæren kan forblive samlet?

Man vilde, sagde jeg endelig, have Ende paa Efterligningen af det Antike. Man begyndte at

føle, at man netop gjennem Efterligningen lignede dem mindst. Allerede i «Corinna» var med udtrykkelig Henvisning til en Afhandling af Friederich Schlegel i Tidsskriftet «Europa» dén Anskuelse udtalt, at da Grækernes og Romernes religieuse Følelser, da deres hele aandelige Disposition ikke kan være vor, er det os umuligt at frembringe Noget i deres Aand, at opfinde saa at sige paa deres Terrain. «Man kan efterligne dem i Kraft af Studium, men hvorledes skulde Geniet kunne bevare sin hele Svingkraft under et Arbeide, hvor det trykkes af Hukommelsesværk og Lærdom? Saaledes er det ikke ved de Sujetter, der tilhøre vor egen Religion. Kunstnerne have overfor disse Emner en personlig Inspiration, de føle hvad de male og de male, hvad de have seet. Livet selv tjener dem da til Model, naar de ville fremstille Livet, medens de, naar de forsøge paa at hensætte sig i Oldtiden, maae frembringe deres Værker, ikke efter det Liv, de see omkring sig, men efter Bøger og Statuer.»

Atter dette lyder jo megèt smukt og er til en vis Grad slaaende rigtigt, men Sophismen skjuler sig i Ordene: «vor egen Religion»; thi hvilken er vor egen Religion? Skolens Førere vare fødte Protestanter og de vidste, de maatte vide, eller de burde have vidst, at den lutherske Reformation havde faaet en Arving: Revolutionen, dens ægte Søn, som havde kastet den fædrene

Kalot og sat en rød Hue paa sit Hoved, og hvis Øxe havde fældet alle de Dogmer, ved Roden af hvilke Øxen kun var bleven lagt af Reformationen. Man frygtede Sønnen saa stærkt, at man endog gik af Veien for Faderen, om man end vel vidste, at han nu var bleven gammel og at han efter Saturn's Exempel gjerne havde ædt sin egen Søn, hvis hans orthodoxe Tænder ikke havde været for svage og Sønnen for stærk; man betragtede da Protestantismen og Revolutionen som et Par og vendte sig til det eneste ret paalidelige Medlem af Familien, til Bedstefaderen, den gamle Katholicisme, hos hvem man følte sig saa sikker med Hensyn til revolutionaire Anfægtelser, som havde Religion i Overflod, hele Boutiken fuld af Dogmer, der vare saa deiligt ekstatiske, saa herligt frie for det ringeste Gran af Forstand og Fornuft og der, som Heine siger, havde den allerskjønneste og mest ideale Dame, Madonna siddende ved Kassen, der med sit overjordiske Smil lokkede Kunderne ind.

Vi have allerede seet, hvilket Indtryk den katholske Kunst under Renaissancen gjorde paa Mme de Staël; den gjorde et ikke ringere paa Romantikerne. De husker, hvorledes Tieck sværmede for Correggio. Men snart kom man efter, at hin Renaissancekunst dog var altfor hedensk; man anede, som Heine siger, at de stolte Lænder paa Tizian's Venus protesterede fuldt saa grundigt

som de bekjendte Theses paa Kirkedørene i Wittenberg. Man bemærkede med Forargelse at Correggio havde fyldt Nonneklosteret San Paolo's Vægge i Parma med de mest fortryllende nøgne, unge Legemer, som forestillede en Adonis, en Juno, man saa med Beklagelse, at Raphael aldrig en eneste Gang havde indladt sig paa at fremstille Spægelsen eller Martyriet og at der ikke fandtes en eneste Pidskning eller Korsfæstelse fra hans Haand. Man gik da tilbage til de førraphaeliske Malere, man gik Leonardo og alle det 15de Aarhundredes Kunstnere forbi og man standsede først dybt nede i det 14de Aarhundrede og gjenfandt Udtrykket for hvad man følte i hin Tids spiritualistiske Helgenskikkelser, disse Riddere af den bedrøvelige Skikkelse, hvis fromme Hoveder sidde skjævt paa Kroppen og hvis magre Arme og lange tynde Been synes at indbefatte ligesaamange Protester mod Legemlighed og Sandselighed, hvis Helgeninder endelig kun bestaae af en Glorie, et forklaret Ansigt og en vid Kaabe, der, rummelig som en Sæk, ikke lader nogen Legemsform ane under den. For de bedste af Romantikerne blev nu imidlertid en virkelig stor Kunstner: Fra Angelico da Fiesole Idealet. Hvo kunde ville nedsætte denne over al Beskrivelse beundringsværdige Maler, hvis kunstneriske Geni er ligesaa stort og overordentligt, som hans Sjæl var ren, dyb og ædel! Han, den stille Munk i San Marco-Klosteret, levede og

aandede virkeligt i den katholske Troes høieste Ekstase. Med en Engels Renhed forener han en brændende Aands ildfulde Inderlighed og en dybtskuende Aands Evne til at charakterisere. For ham var Katholicismen Natur, for ham var den Alvor. Men Natur var den ikke for den hele Skare af langhaarede og barhalsede præraphaelitiske Malere og Digtere, der fandt Tilværelsens Gaade løst i hans Billeder.

Efter Revolutionen af 89 gaaer det ikke mere an at ville male paa Guldgrund. Horizonten er aaben.

Men man blev heller ikke staaende her. Italiens Kunst var endnu altfor klassisk, altfor antikt besjælet. En stor, lys Kirke som St. Peter var altfor lidt mystisk, altfor meget egnet til, som Lamartine siger i Indledningen til Graziella, naar engang al positiv Religion er forsvunden fra Jorden, vedblivende at være Menneskehedens Tempel. Man vendte sig da til sine hjemlige Minder, til den Stil, som de nordiske Barbarer med deres dybe Inderlighed i Følelse og med deres større Hang til Overtro og Rædsel havde frembragt, og hele den nye Bestræbelse bliver gothisk. Den gothiske Stil opstod paa en Tid da Livet syntes et anticiperet Helvede. I det 11te Aarhundrede havde man af 70 Aar Hungersnød i de 40. Efter at den ene barbariske og vilde Folkestamme efter den anden havde hærjet, plyndret, udsuget og

skjændet Europa's ulykkelige Stater, efterat man ved Aar 1000 i den skuffede Forventning om Christi Gjenkomst havde ophørt med alt Arbeide, alt Kjøb og Salg, efter at de sidste Levninger af Oldtidens ædle Kunst vare blevne slaaede sønder og sammen, de sidste Rester af Oldtidens ædle Videnskab glemte, efter at de barbariske Høvdinge, som nu vare forvandlede til Lehnsherrer og Borggrever, ved Tyveri, ved Røveri, ved Mishandling havde opnaaet at gjøre Jorden til en virkelig Jammerdal for Folkene, der yderligere hærjedes af Pest, af Spedalskhed, af Epidemier, som Uvidenheden om de simpleste Sundhedsregler fremmede, da man var naaet til et Standpunkt som Kannibalernes og maatte træffe Forholdsregler imod at man spiste Menneskekjød, da med eet Ord Menneskeheden var sunken saa dybt som det var muligt i Middelalderens rædselsfulde Kloak, da hævede den gothiske Kunst sig*).

Midt i al Rædselen og Modløsheden aabenbarede der sig hos Menneskene ligesom hos Syge, der længe have været naglede til Leiet, ligesom hos Fanger, der længe have siddet indespærrede i et mørkt og fugtigt Hul, en nerveus Exaltation, som aldrig før var fremtraadt i Verdenshistorien. Den mandige Charakter, som Phantasien havde havt i den græske Oldtid, forsvandt, man drømte,

*) Taine: Philosophie de l'art.

græd, knælede, følte Trang til en uendelig Ømhed, til en Henrevethed bort fra alt Jordisk, Indbildningskraften fik Luner og Sværmerier som aldrig før.

Paa dette Grundlag reiser den nye Bygning sig. Det Menneske, der træder ind i den nye Kirke, har Hjertet fuldt af Kvaler, han veed af Erfaring, at Jordelivet er idel Prøvelse og Jammer, at den eneste Trøst vilde være dets Korthed, hvis ikke Helvedes evige uendelige Pinsler ventede alle Andre end de Udkaarne. Det gjælder da kun om at blive en Udkaaret, det gjælder da om at fylde sin Sjæl med Billedet af Frelsen, af den lidende Christus, der vrider sig paa sit Kors, af alle de flaaede, sønderrevne og ristede Martyrer. Disse Billeder møde ham i Kirken. De passe ikke til Solens fulde og glade Lys, derfor er hele Kirkens Indre barricaderet mod Solstraalerne og som Livet selv fuldt af Mørke og af Skygger. Lyset falder kun ind gjennem de smaa røde og grønne Ruder, som Draaber af Blod og som Pletter af Edder (det minder om Lidelsen), men tillige gjennem Rosen med en Farve som Purpur, med en Pragt som Glandsen af Amathyster og Topaser i en overjordisk Illumination, og dette minder om Paradiset.

Kirkens Korsform er allerede symbolsk, man vanker om i det hule Marterredskab. Oldtidens sunde, simple Søile er vegen for den monstreuse

Pille, der stræber opad saa høit, at den glemmer sit jordiske Fodfæste. Alle Formers Rigdom, Besynderlighed og Extravagance svarer til den sygelige Phantasies Unatur og Uro. Formaalet er overalt at forbause og blænde. Men det Paradoxe i Følelsen røber sig overalt i Bygningen, dens Udtryk. Det Hele staaer for Fald. Uden de Støttepiller, der anbringes mod Væggene, vilde Bygningen falde sammen. Den smuldrer uophørligt bort, og der udfordres hele Corps af Murere til at bøde paa dens uafbrudte Synkensammen til Ruin. Det gjennembrudte Stenbroderi, hvormed adskillige af de skjønneste Kirker ere decorerte og som symbolsk paa en spøgelseagtig Maade udtrykker den tunge Materies Besjæling af Aand og Forvandling til Aand, kan ikke holde sig oppe ved sin egen Magt, men er en architektonisk Løgn; thi det vilde falde, hvis det ikke var naglet op til en Jernbeklædning, hvis Rusten ligefuldt gjør uophørlig Reparation nødvendig.

Er ikke i denne symbolske Kunst alle hine kunstneriske Absurditeter, Løgnen og Faldefærdigheden af denne fra alle Sider kunstigt støttede og opstivede Architektur, selv et stort, et lærerigt Symbol? Ikke desmindre var det til denne af en helt anden Tidsaand udsprungne Kunst at Romantikerne viste tilbage, og var det ikke betegnende nok, at den naive Oehlenschläger, da han første Gang traf sammen med Skolens Førere, i hvem

han ventede at finde en Gruppe magre og enthousiastiske Asketer, med Beundring, Ansigt til Ansigt med Hovedmanden, saa (efter sine egne Ord) «et ironisk fedt Ansigt glindse sig sangvinisk imøde?»

Ikke desmindre var han, som De vil see, især i egen Indbildning, meget indviet i Skolens artistiske Sympathier. Af et Brev fra den Tid, om jeg husker ret til Mynster, seer man at Oehlenschläger og hans Søster paastode at finde meget Mere i Albrecht Dürer end andre Mennesker kunde finde.* Det forstaaer sig af sig selv, at Dürer med sin folkelige og naive Trohjertethed, men især formedelst sin Mystik, sine Hjorte med Kors mellem Takkerne og alt sit symbolske Krimkrams tilgavns blev kanoniseret af de tydske Romantikere. Men Oehlenschläger og Dürer! Gulnares, Alis og Gulhyndis Digter og Dürer! Det er endnu en Elskværdighed af Oehlenschläger, at han indbildte sig, han sympathiserede med Dürer.

Jeg har sagt Dem, at Aanderne i Tydskland paa hin Tid skilte sig i to Skoler. Een var fremadskridende og sluttede sig til Fichte og til Schiller. Det var denne Skole, som egentlig begeistrede Mme de Staël's store rige Hjerte. Det var paa den, hun tænkte, da hun i sin Beundring for Tydsklands Idealisme og Enthousiasme skrev sin Bog «De L'Allemagne», som Tacitus i sin Tid skrev sin Bog «De Germania», for at vise

sine Landsmænd et stort Exempel paa sædelig Renhed og aandelig Friskhed. Det var denne Skole, som afgav Frihedskrigens Ynglinge og som Tydskland skylder Kleist's, Körner's og Uhland's Digte. Den anden Skole, den romantiske, begynder derimod, som sagt, med at slutte sig til Goethe.

Ikke desmindre udgaaer der fra dens Mænd trods denne Tilslutning en betydelig Opposition mod Goethe. Han var dem for det Første for kold. Novalis betegner «Wilhelm Meister» som et statsoekonomisk Evangelium og vil i «Heinrich von Ofterdingen» levere dens Modstykke. Goethe var dem endelig for antik: naar Mignon og nogle andre romantiske Skikkelser undtoges, betød hos Goethe Handlingen for det Meste simpelt hen hvad den var, og som Heine har sagt: Hvad der betegner Odysseen som et ikke-romantisk Digt, det er, at denne Historie om en Mand, som reiser, i Virkeligheden ikke betyder Andet, end en Historie om en Mand, som reiser, og f. Ex. aldeles ikke er et Sindbillede paa Sjælens Fart gjennem Vildfarelsens Labyrinther eller Lignende. Fra nu af skulde Anelsen altid pege ud over Ordet, Ideen altid gribe ud over Formen, som hos Jacob Böhme, hos Dante og de gothiske Bygmestere.

Da man flyede Virkeligheden og Livet, blev Ørkesløsheden et Ideal. Det traf sig saa heldigt, at Friederich Schlegel under den lidenskabelige

Stræben bort fra den græsk-romerske Oldtid kom til at udføre sin eneste sande, men denne Gang ogsaa store, videnskabelige Bedrift; han grundede Sankritstudiet og aabnede dermed den europæiske Cultur en hel ny Bane. Han lagde Grundvolden først til een hel ny Philologi, der udviklede sig parallelt med den klassiske som indisk-østerlandsk, dernæst til en anden hel ny Philologi, der medomfattede den klassiske: den sammenlignende Sprogvidenskab, Philologien som Naturvidenskab.

Men foreløbigt var det nu kun Hinduens Ørkesløshed, som blev Idealet: det comtemplative, det rent vegetative Liv. Det er i Virkeligheden dette, som forherliges i Schlegel's «Lucinde». Det er dette samme Ideal, som senere tilegnes af den romantiske Skole i Frankrig og som Théophile Gautier forherliger i Romaner som «Fortunio». Det er dette Ideal, som bestandig foresvæver Æsthetikeren i «Enten-Eller», dette ægte Product af den romantiske Skole, der, som Kierkegaard selv, er opfødt med Læsning af Tydsklands romantiske Digtere, og der siger som saa: «Min Tid deler jeg saaledes, den halve Tid sover jeg, den anden halve drømmer jeg. Naar jeg sover, drømmer jeg aldrig, thi at sove er den høieste Genialitet.» Dog, jeg behøver ikke at gaae saa langt frem i Litteraturhistorien. For den, der studerer Litteraturens Historie i Sammenhæng, er der ikke saa stort et Spring, som det

skulde synes, tilbage fra Forfatteren af Forførerens Dagbog, denne Halvbroder til Tieck's «William Lowell» og til den gamle store Driver, den geniale østerlandske Lediggjænger Aladdin.

Endnu et Træk: Hadet til Fremskridtet og til den virkelige Verden førte til, at Sjælen i denne Poesi og Æsthetik blev Hanget til det Phantastiske og det Vidunderlige og at Mythe og Eventyr fra nu af bleve de kanoniske Arter*). Alle de gamle Folkeeventyr og Legender samles, friskes op paany og efterdigtes ofte saa fortræffeligt som af Skolens første Digter Tieck i «Der blonde Ekbert» eller i «Historien om den skjønne Magelone og Grev Peter af Provence».

Da Handlingens Drivfjeder, Troen paa Fremskridtet, er tagen ud af Menneskets Hjerte, opstaaer i Dramaet Skjæbnetragoedierne med deres symbolske Skygger, fatalistiske Taabeligheder og fjantede Overtro og de dramatiske Satirer antage gjennemgaaende Marionetspillenes Tone (endogsaa hos os betegner Heiberg sine første Stykker som Marionetspil). Man bliver mere og mere barnlig: af Frygt for Salonen og Selskabssalen, der regjerede det 18de Aarhundrede, tyer man til Børne- og Ammestuen. Her fødes den rette romantiske Poesi.

Man bliver endelig mere og mere katholsk. Man havde begyndt med i sin Frygt for den he-

*) G. Brandes: „Kritiker og Portraiter“ om H. C. Andersen.

denske Aand at udbasune Shakspeare som den største Digter, men snart fandt man en meget større i Calderon, med hvis mystiske Andagt Shakspeare's Frisind og Realisme ikke kunde sammenlignes. Selv Heiberg sætter Calderon over Shakspeare. Og her vare katholske Underligheder og Bornertheder i hundredetusinde Tal. Tilsidst drog et Flertal af Skolens Førere den eneste logiske Consequents af Retningen. I Berlin var under Friederich Wilhelm den 2den en Hofreaction af Hoffromhed fulgt paa Frederik den Stores franske Dannelse, og her indlogerede en Del af Romantikerne sig. Andre, som Stolberg, Daumer og F. Schlegel, gik over til den katholske Religion og tog Tjeneste i Metternich's, i Pavens og Jesuiternes Sold. Og i Wien træffe vi da Lucinde's Forfatter, det vil sige Tydsklands største Libertiner i Litteraturen, sammen med sin omfangsrige Ledsagerinde, Dorothea Veit, beskjæftiget med i Indernes Religion og Kastevæsen at finde Forbilledet for de katholske Dogmer og det katholske Hierarchi, og med at hævde det absolute Monarchi som den eneste religieuse Statsform, bedende, prædikende, syngende Psalmer, indtil han en Dag overraskes af en Død, som var ham værdig, idet han aad sig ihjel i en Gaaseleverpostei.

Ved Masseovergangen til Katholicismen endte Skolen med at demaskere sine Tendentser. Det Skjønhedsideal, man havde forfulgt, var ikke den

friske, evigtunge Skjønhed, som Renaissancetiden erobrede. Det var en Skjønhed, der mindede om Skjønheden hos Middelalderens indespærrede Nonne, hvorom Sagnet fortæller, aandig som hendes Indvielse og dog saa sandselig, at den fristede Ridderen til i erotisk Vanvid at forfølge hende. Nonnen flyede for Ridderen helt ind i Kirken, men han fulgte hende, og hun vidste ikke mere nogen Udvei til at undflye hans Favntag. Da aabnede hun endelig tilsidst sin lange Kjole og viste ham sit Bryst, halvt fortæret af et rædselsfuldt Kræftsaar. Romantikerne saae ikke Saaret hos den Skjønhed, de forfulgte; de bemægtigede sig den ligefuldt. Men vi, som ikke mere betragte denne Skjønhed med hines betagne og forelskede Blikke, vi see Kræftskaden i dette Skjønhedsideal.

III.

Det var intet Under, at der kom et Øieblik i Tydsklands Historie, da man med Liv og Sjæl begyndte at omfatte og tilegne sig det gamle Indiens Aand og Cultur. Thi dette store, dunkle, drømmerige og tankerige Tydskland er i Virkeligheden det moderne Indien, ligesom Frankrig med den store Begrændsning, jeg viste Dem, det moderne Hellas. Intetsteds har i Verdenshistorien den skuende Contemplation, den egentlige, fra al empirisk Forskning løsrevne Metaphysik naaet en saa høi og saa omfattende Udvikling som i det

gamle Indien og i det moderne Tydskland. Derfor var det for den nye Tids Franskmænd, da de opdagede det vage og rige tydske Aandsliv, som om de vare blevne forflyttede til Hindustans formløse og mægtige Natur, besynderlige Aandeverden og paa eengang rene og feeagtige Poesi. Indien drager de tydske Digtere til sig; som det hedder hos Heine:

Am Ganges duftet's und leuchtet's,
Und Riesenbäume blüh'n,
Und schöne, stille Menschen
Vor Lotusblumen knien.

Analogierne mellem Indien og Tydskland frembyde sig talrige og som af sig selv.

Det dybest liggende fælles Træk er vistnok Hanget til den abstracte Speculation. Schellings intellectuelle Anskuelse, hans Skuen af alle Ting i Gud, Hegels Grundidee, at det Høieste i Livet er gjennem Selvets Fordybelse i Abstractionen at føle sig som Et med Guddommen, svare til gammelindiske Anskuelser og Systemer. Den intuitive Erkjendelse hos Schelling var allerede Indernes Ideal, og naar Hegel siger, at Menneskets Erkjendelse af Gud er Guds Erkjendelse af sig selv, saa er denne Tro paa Guddommeliggjørelsen af hvert enkelt Individ igjennem den abstracte Tanke som grebet ud af en gammel Inders Hjerte. Hvad Datidens tredie store Philosoph Arthur Schopenhauer angaaer, da er han med fuld Bevidsthed

rent indisk, ligesom en forsinket og landsforvist Beboer af det gamle Hindustan, hvor de Philosopher, der betegnedes som Nastika (Atheister), 2000 Aar forud havde foregrebet hans Nihilisme.

Med Hanget til Speculation forener sig Hanget til Poesi. Som Tydskland, saaledes har Indien aldrig kunnet udvikle nogen klassisk Prosa. Selv de philosophiske Systemer ere i Indien forfattede paa Vers, og iøvrigt: samme Mangel paa dramatisk Anlæg som i Tydskland, samme formløse Yppighed, samme lyriske Rigdom, der umuliggjør en plastisk Form og en activ, kraftigt bevæget Handling.

Med den omfattende Speculation er fremdeles hos begge disse store Folkeslag en Egenskab forbunden, om hvilken de ligeledes have været ene, den mærkværdige Universalitet, den forbausende Evne til at forstaae og til at tilegne sig alt Fremmed: Inderne faae deres Bogstavskrift og deres Astronomi fra omboende Folkeslag, Phoenicier og Babyloner, de modtage efter al Sandsynlighed fra Grækenland baade stærke dramatiske og stærke philosophiske Impulser, og hvad Tydskerne angaaer, da ere de som bekjendt Jordens største Oversætterfolk og Tydskland den store Kjedel, i hvilken Alverdens Tanker og Opdagelser, Moralsystemer og Poesier blive sammenkogte.

Et fælles Træk er fremdeles Opfattelsen af det Sædelige eller, for at tage et bestemt Exem-

pel, Opfattelsen af Kvinden, fremfor alt Hustrubegrebet, der i Indien er aldeles germanisk. Mme de Staël beskriver i sin Bog «Om Tydskland» Landets Kvinder paa følgende Maade: «De tydske Kvinder have en ganske særegen Tiltrækning, en rørende Klang i Stemmen, blonde Haar, en blændende Hudfarve; de ere beskedne, men mindre frygtsomme end Englænderinderne; man seer, at de mindre hyppigt have truffet Mænd, der vare dem overlegne. De søge at behage ved deres Følelse, at interessere ved deres Indbildningskraft, de ere fortrolige med Poesiens og de skjønne Kunsters Sprog. De coquettere med deres Begeistring, som de franske Kvinder med deres Vid og deres Aand. Den fuldkomne Redelighed, der udmærker Tydskernes Charakter, gjør Kjærligheden mindre farlig for Kvindernes Lykke, og maaskee nærme de sig denne Følelse med mere Tillid, fordi man har beklædt den med romantiske Farver for dem og fordi Ringeagt og Utroskab der ere mindre at befrygte end andensteds. Kjærligheden er en Religion i Tydskland, men en poetisk Religion, der kun altfor gjerne tillader Alt hvad Hjertet kan undskylde.

«Man kan med Grund opholde sig over nogle tydske Kvinders Latterligheder, idet de uophørligt ophidse og exaltere sig indtil det Affecterte, saa at deres sødladne Udtalelser udslette Alt, hvad en Charakter kan have af Udpræget og af Skarpt

(de piquant et de prononcé). De ere ikke frimodige som de franske Kvinder, men de ere derfor ikke falske, kun formaae de hverken at see eller at bedømme Noget med Sandhed, de mangle al Virkelighedssands og de virkelige Begivenheder passere forbi deres Øine som et Phantasmagori. Naar det hænder dem at være letsindige, saa bevare de endnu et Skjær af den Sentimentalitet, som holdes i Ære i deres Land. En tydsk Dame sagde til mig med et melancholsk Udtryk: «Jeg veed ikke hvori det ligger, men de Fraværende svinde ligesom bort af min Erindring.» En fransk Pige vilde have udtrykt den samme Tanke mere muntert, men Meningen vilde have været den samme.»

«Deres omhyggelige Opdragelse og deres naturlige Sjælerenhed gjør det Herredømme, de udøve, let og blidt. Ikke desmindre træffer man sjeldent hos tydske Kvinder den aandelige Hurtighed, der besjæler en Samtale og sætter Ideer i Bevægelse.»

Læs nogle indiske Dramaer som «Sakuntala» eller «Lervognen» og De vil i Opfattelsen af det Kvindelige, i Blidheden og i det Begreb om Kvindens Afhængighed af Manden, der i Indien endog førte til en saadan Yderlighed som Hustruens Opbrænden sammen med Mandens Lig, finde Analogier af slaaende Art med Værker som Tieck's «Genoveva» og Kleist's «Käthchen von Heilbronn.»

Dog Hovedanalogien opstaaer ved begge de to Landes ensartede og saa eiendommelige Form af Philosophi og Religieusitet. I begge den samme begeistrede Pantheisme. De veed, at da Grækenland var gaaet tilgrunde, hørte hin Skipper, der en Nat seilede langs de græske Kyster, det Raab lyde ud fra Strandbreddens Skove: «Den gamle Pan er død!» Men nei, den gamle Pan var ikke død, han slumrede kun. Og han vaagnede op i Italien under Renaissancetiden, han blev anerkjendt og hyldet som den levende Gud i Schelling's, i Goethe's, i Hegel's Tydskland.

Saa dybt ligger Pantheismen i den tydske Natur, at den romantiske Skole i Virkeligheden, trods alle sine katholske Tendentser, er ligesaa pantheistisk som Hölderlin og Goethe, ja Pantheismen bliver Baandet som forener denne Skole med Frihedens og Fremskridtets Aand før den og efter den i Tydskland. Saaledes seer De atter her som i den foregaaende Gruppe, hvorledes den nye Tids Aand er saa mægtig, at den bryder sig sin ustandselige Bane midt imellem alle de reactionaire Diger, alt det Mudder og alle de Sten, som ophobes paa dens Vei. Ja, den nye Skole er fra en vis Side seet endnu mere pantheistisk end den antikiserende. Thi den indiske Aand havde en ganske anderledes pantheistisk Charakter end den græske. Naar den antike Græker stod ved et pragtfuldt Vandfald, som f. Ex. det ved Tibur i Nærheden af Rom,

da personliggjorde han hvad han saa. Hans Øie drog Conturer af skjønne, nøgne Kvinder, Stedets Nympher, i Cascadens faldende Strømme, Skumstøvet var deres flagrende Haar, han hørte deres overgivne Pladsken og Latter i Vandets Rislen og i den hvirvlende Lyd af Skummet, der sprøitede imod Klippen.

Med andre Ord: den antike Betragter personliggjorde den upersonlige Natur. Den antike Digter forstod ikke Naturen, hans egen Personlighed var ham altfor stærkt iveien, den afspeilede sig overalt for hans Øie. Han saa ikke andet for sig end Personer. Lige omvendt en stor moderne Digter som Goethe eller Tieck, hos hvem det hele Følelsesliv er pantheistisk. Han upersonliggjør sit eget Jeg for at forstaae Naturen. Overfor Vandfaldet sprænger han sit snevre Selv. Han føler sig glide, falde, omhvirvles med disse skummende Vande. Hans Væsen strømmer ud af Jegets snevre Skranker eller Ring og flyder bort med disse Strømme. Hans elastiske Bevidsthed udvider sig, han optager den ubevidste Natur i sit Væsen, han glemmer sig selv over hvad han seer, ligesom den, der hører en Symphoni gaaer op og forsvinder i det han hører. Og saaledes overalt. Som hans Væsen strømmer med Bølgerne, saaledes flyver og klager det med Vinden, seiler med Maanen over Himlen, føler sig som Et med det formløse Alliv.

«Jo mere han betragter Naturen, des mere

guddommelig finder han den, guddommelig indtil i dens Klipper og Planter*). I den Skov, der synes livløs, aander hvert Blad og Safterne stige umærkeligt op gjennem de massive Stammer og Grene indtil ud i de fineste Kviste. De fylde Luften med Dampe og Vellugt, og denne lysende Luft, disse grønne Kupler, denne lange Colonnade af Stammer, denne tause Jordbund arbeide og omdanne sig, udføre et Værk, og Digterens Hjerte behøver kun at lytte for at høre deres dunkle Instincters Røst. De tale til hans Hjerte, ja endnu mere: de synge, og de andre Væsener gjøre som de, ethvert med sin egen korte eller lange, sammensatte eller simple Melodi, som aabenbarer den indre Structur af det Legeme, som frembringer denne Klang. Denne Melodi respecterer Digteren, Han tager sig i Agt for at forvanske den ved i den at indblande sine Ideer eller sin Betoning. Al hans Omhu gaaer ud paa at bevare den urørt og ren. Saaledes formes hans Værk som et Eccho af den universelle Natur, et gigantisk Chor i hvilket Guder, Mennesker, Fortiden, Fremtiden, alle Historiens Epocher, alle Livets Trin, alle Tonetrinene i Livets Scala uden Forvirring danne en Accord, en Symphoni, i hvilken Musikerens bøielige Geni ikke aabenbarer sig personligt paa anden Maade end derved, at han bag denne

*) Taine: Histoire de la littérature anglaise vol. 4 pag. 384.

umaadelige Harmoni lader skimte den Gruppe af ideale Love, som frembringer den og den indre Alfornuft, som holder hele Harmonien sammen.»

Det er denne Pantheisme, som Goethe hævdede i det bidende Epigram:

Was soll mir eure Hohn
Ueber das All und Eine?
Der Professor ist eine Person,
Gott ist keine.

Det er denne Pantheisme, han udfoldede i Faust, det er denne som Romantikerne fortsatte, de, om hvem jeg sagde, at de vilde høre Græsset groe, at de vilde forstaae hvad Fuglene sagde og at de vilde bade sig i Maaneskinnet.

Men Romantikernes Doctrin fik dog egentlig først sin rette philosophiske Grundvold ved Schelling. Medens Fichte i Spidsen for Fremskridtspartiet i Aaret 1808 med sine glødende Taler til den tydske Nation vender sig udad mod Virkeligheden for at løsrive Folket fra det franske Aag, betegner Schelling's Philosophi den yderligste Tilbagegaaen indefter. Han kalder selv sit hele System for Reaction mod Forstandtidsalderens Oplysning og Afklaring*).

Som Goethe flygtede til det fjerne Orient, saaledes Schelling fra den forstyrrende Yderverden til den fjerneste Fortid og fandt der Sandhedens

*) Gervinus: Geschichte des 19ten Jahrhunderts.

og Livets Kilder. I Modsætning til Oplysningsperiodens Mening, at Menneskeheden langsomt havde arbeidet sig fremad og opad fra Barbari til Cultur, fra Instinct til Fornuft, erklærede han Menneskeheden for sunket, det vil sige sunket fra en Tilstand af høiere Dannelse, i hvilken den nød en Opdragelse, som foretoges af høiere Væsener, af en Aandeslægt. Saa skete der et Fald, og i den faldne Periode viste der sig kun faa saadanne Lærere, høiere Væsener, Propheter, Genier som Schelling selv, der arbeidede paa hint fuldkomne Livs Gjenoprettelse. De, mine Tilhørere, vide, at Videnskaben har givet Revolutionsmændene Ret og Schelling Uret, og at vi, som leve i Charles Darwin's Tidsalder, ikke mere antage Muligheden af en oprindelig paradisisk Tilstand og et Fald. Darwin's Lære vil slaae den orthodoxe Moral til Jorden, ganske som Copernicus's Lære slog den orthodoxe Dogmatik til Jorden. Copernicus's System berøvede det orthodoxe Himmerig sit physiske Sted, og saaledes vil engang Darwins's Lære berøve det orthodoxe Paradis sit.

Men dette var som sagt dengang ikke erkjendt, og Schelling viste tilbage til Urverdenen, hvor Sagnene om Guder og Halvguder syntes ham historiske Kjendsgjerninger, og saaledes kom han da til at prise Mythologien som det største af alle Kunstværker, der var modtageligt for en uendelig Udlægning, og en uendelig Udlægning vil

sige en vilkaarlig. De seer her i Spiren den hele Grundtvigske Mythefortolkning med dens uvidenskabelige og upaalidelige Behandling af Mytherne. Den udgaaer fra en Schellingsk Idee, som med saamange andre Ideer blev importeret hertillands af Steffens, hvis Foredrag jo som bekjendt gjorde et saa ualmindeligt Indtryk paa Grundtvig.

Men Bortvendelsen fra Samfundsinteresserne finder et endnu bestemtere Udtryk i Schellings Fordybelse i Naturen, en Bevægelse, som allerede Goethe havde gjort, men som rigtignok havde bragt ham til at gjøre en Række storartede Opdagelser, hvortil Schelling aldrig gjorde Mage. Ligesom det efter Mystikernes Forestilling var Guds Imagination, som tænkende skabte Verden, saaledes var det for Schelling alene den tilsvarende Kraft i Mennesket, som formaaede at give Menneskets aandelige Frembringelser ideal Virkelighed.

Det er da denne væsentlig æsthetiske Kraft, den saakaldte intellectuelle Anskuelse, det vil nærmest sige den efter Fornuftlove virkende fuldstændige Phantasi, om hvilken Schelling, der her øiensynligt er under Indflydelse af Tidens æsthetiske Kritik, paastaaer og hævder, at den alene baner Vei til Philosophi, Vei til Indsigt i Identiteten af det Ideelle og det Reelle. Ja, selve denne intellectuelle Anskuelse var ikke blot Veien, den var Maalet. Og denne Sammenblanding af Redskabet og Værket betegner Indtrædelsen af en

total, en almindelig Forvirring i den romantiske Poesi og Videnskab, idet Videnskaben snart drives med Kunstens Midler, saa man phantaserer i Hypotheser istedenfor at forske, snart omvendt Poesien og Kunsten drives med Philosophiens og Religionens Midler, saa Digterværkerne blive rimet Speculation, hvis Helte ere bestøvlede Ideer, og Kunstværkerne forgjæves søge at dække Mangelen paa legemlig Form med den katholske Andagts og Kjærligheds Kaabe. Man indbildte sig, at denne nye Naturphilosophi for evigt skulde gjøre alt Erfaringsstudium af Naturen overflødigt, men vi, som leve i en Tidsalder, hvor den empiriske Naturforskning har forvandlet Jordens Udseende og beriget Menneskelivet gjennem Opdagelser og Opfindelser uden Mage, vi, som have seet Naturphilosophiens uendelige Afmagt, vi vide, at de reactionære Tendentser ogsaa her førte til Nederlag, og at Livet selv paatog sig at gjendrive Vildfarelsen. Men hvad der i denne Theori for os især har Betydning og Interesse, det er den kraftige Hævden af den guddommelige Phantasi som Skabningens Kilde og af den menneskelige Phantasi som Kilden til al kunstnerisk Frembringen; thi her staae vi ved Modertanken til Aladdin, her føle vi med Haanden det Hjerteslag, som driver Blodet helt ud i den Extremitet af det store germaniske Legeme, som i Aaret 1803 betegnedes ved Navnet Kjøbenhavn.

Og atter her staae vi endelig ved en Analogi med indiske Forestillinger. Thi den Anskuelse, at der til Grund for Alt ligger en uafbrudt frembringende, ligesom gjøglende Phantasi, at den sande Verden er en Skinnets Verden, i hvilken en guddommelig Ironi, den samme Ironi med hvilken Romantikerne Tieck, Schlegel og Solger have saa travlt, bestandig tilintetgjør sine egne Frembringelser, ligesom Havet opsluger enhver af sine egne Bølger, denne Anskuelse er i sin Kjerne beslægtet med den bekjendte indiske Lære om, at Alt er Skuffelse og Skin.

Først med Hegel indtræder paany den antike Anskuelse. Hegel vender i sin Phänomenologi og sin Logik, som en moderne Aristoteles, tilbage til Reflexionen og Forstandspleien, til den methodiske Tænkning. Hans græske Aandsretning lægger sig skarpt og afgjørende for Dagen, først i Æsthetiken, hvor den klassiske Kunst egentlig bliver den eneste skjønne, medens den symbolske endnu ikke er skjøn og den romantiske ikke mere er skjøn, dernæst i Retsphilosophien, maaskee Hegels fortrinligst udarbeidede Værk, i hvilket den harmoniske Samstemmen af Indre og Ydre, den græske Idee om Staten som Sædelighedens Bærer, ophæver og optager hvad Hegel betegner som «Moraliteten», ɔ: Kants kategoriske Imperativ og Samvittigheden.

Dog, hos Hegel forsvinder som bekjendt der-

for ikke Pantheismen; det er kun paany en græsk Pantheisme, som hos Goethe, der afløser den østerlandske, Tankens Pantheísme, som afløser Forestillingens. Det er som sagt da ogsaa Pantheismen, vi gjenfinde under den romantiske Skoles Katholicisme. Men ikke nok hermed: ogsaa alle de andre gamle hedenske Strømninger fortsætte under den deres Løb. Fremtrædende er Sandseligheden, dog ikke mere stolt og fri som hos Goethe, men ægget og hidset, som i Fr. Schlegels «Lucinde», spækket med philosophiske Floskler og med en forloren Dybsindighed. Den optræder som Forherligelse af Kjødet, dens Frivolitet er en saadan, til hvilken man har raisonneret sig med pedantisk Grundighed, og den opstaaer nødvendigt som Modsætning til alle de fromme Lader, man ellers gjerne bar til Skue. De veed, hvorledes selve den fromme Schleiermacher kom til at røbe sin Sympathi for den frie Sandselighed i sine «Vertraute Briefe über die Lucinde».

Og overhovedet fik man først sent Græciteten fra Halsen. Brødrene Schlegel skreve hver sit Drama, der skulde være antikt, og selv de mest fjantede Skjæbnetragoedier, som f. Ex. Werners «24de Februar», ere blot uægte Børn af Sophokles's «Ødipus»; kun at den græske Skjæbnetanke her er dreven ud i det rent Parodiske. I Stykket fremstilles, hvorledes Alt minder Heltinden om Forbandelse og om tidligere Brøde, naar det blot

skeer paa den ulykkelige 24de Februar. Det gaaer saa vidt, at da paa den Dag en Høne, bliver slagtet, udraaber hun: «Den skreg mig imøde, Hønen, som en Forbandelse, den mindede mig om min Fader, da han laa rallende i Døden.» Lignende Taabeligheder findes i Müllners «Den 29de Februar» og i Grillparzers «Die Ahnfrau». Spor af denne Skjæbnetro, der iøvrigt udgaaer fra Tieck, kan De finde hos et saa extravagant Medlem af Skolen som den danske Ingemann. De husker hans Kullemand med Skjæbnebogen i «Valdemar Seir». Men iøvrigt er, som De kan tænke, Ingemann meget fjendsk mod Skolens Pantheisme, og hele hans lange, ulæselige Digt «De sorte Riddere» er rettet imod den.

En sund, god Side af Skolens Bestræbelser var den, som gik ud paa at udvide den snevre Kreds af Æmner, som de antike Stoffer afgav og at udvide Blikket saavel for det Eiendommelige hos de fremmede moderne Nationer, som for det Charakteristiske hos den egne Nation. Saaledes blev Skolen patriotisk, og patriotisk i alle Lande. Men iøvrigt opstod allerede nu i Tydskland den samme Tilbøielighed til Excurser ind i fremmede Lande, som senere greb den franske Romantik under Victor Hugo. Forgjængeren var Herder med sin beundringsværdige Sands for de forskjelligste Folkeaanders Productioner. For ham var Verdenspoesien en stor Harpe, paa hvilken

hvert Folk havde sin Streng. A. W. Schlegels kritiske og oversættende Virksomhed fulgte. Hans berømte Forelæsninger over den dramatiske Litteratur, der fremkomme umiddelbart før de Allieredes Indmarche i Paris, forklare efter Lessings Mønster den antike Poesi og Shakspeares Skuespil, men indeholde ligeledes efter Lessings Exempel de bitreste og voldsomste Angreb paa den franske Smag og det franske Theater. Det er interessant at sammenligne denne Bog med dens samtidige Modstykke, Mme de Staëls «De l'Allemagne». Schlegel er ligesaa misforstaaende og hadefuld overfor Frankrig som Mme de Staël forstaaende og sympathetisk overfor Tydskland. Han har ikke Haansord nok for Corneille og Racine, og han behandler «Tartuffes» udødelige Digter med en Ringeagt, der er altfor taabelig til ikke at falde tilbage paa den, som udslynger den. Imidlertid forklarede han med fin Sympathi saavel Shakspeares som navnlig Calderons helt ukjendte Poesi for sine Landsmænd. Hans Opfattelse af disse Digtere har imidlertid een stor Mangel ved Siden af eet stort Fortrin.

Fortrinet er det, alt Alt kommer til sin Ret, hver mindste Eiendommelighed. Da han senere udfører sine fuldendt mesterlige, aldrig nok beundrede Oversættelser af Shakspeare og af nogle af Calderons Stykker, føler man hvilket Fremskridt Forstaaelsen af moderne Poesi har gjort, siden

Schiller i sin Oversættelse af Macbeth tilskar Stykket efter antikiserende Fordomme og tog alt det Realistiske og Djærve bort. Men Mangelen er hos Schlegel den samme som hos hele Skolen, den samme der hos os i Danmark fra Skolen af strækker sig udover den følgende Tid, den, at Opfattelsen af Poesien her bestandig er stemplet af den germaniske Eensidighed, det vil sige er til den Grad æsthetisk-metaphysisk, at den empirisk-historiske Opfattelse fortrænges og ikke kan komme til sin Ret.

Man har det ene absolute Mønster efter det andet. Som Grækerne og Aristoteles havde været ansete for de absolute Mønstre i Frankrig under Ludvig den 14de, saaledes blev nu f. Ex. Shakspeare det absolute Mønster i Poesi, eller (som hos os i Kierkegaards «Enten-Eller») Mozart det absolute Mønster i Musik. Den historisk-paalidelige Opfattelse, der i sin empiriske Ædruelighed ingen absolute Mønstre kjender, skydes aldeles tilside. Ethvert Værk bliver Type, Type paa en Digtart, en incarneret Kategori. Saaledes er f. Ex. hos os for Heiberg «St. Hansaftensspil» «den fuldkomneste Realisation af det umiddelbare Drama i lyrisk Form». Man troer at Digtarterne og Digterværkerne skyde ud af hinanden som Grenene paa et Træ, istedenfor at studere dem i deres Sammenhæng med Culturen, med det hele Liv. Man troer f. Ex. at Tragoedien har en sammen-

hængende Historie paa langs, ɔ: at den græske Tragoedie staaer i en Art directe Slægtskabsforbindelse med den engelske, istedenfor at forstaae, at Tragoedien ikke avles af andre Folkeslags Tragoedier, men fremgaaer af de Omgivelser, af den Cultur, den hele psychologiske Sphære, midt i hvilken den bliver til.

Imidlertid: man fik alle Bomme slaaede ned, hele Verden laa aaben for Digterens Øine, han havde Lov til at vælge sine Æmner, hvor han havde Lyst. Vi have denne begeistrede Troesbekjendelse i vor egen Litteratur i Oehlenschlägers smukke Digt «Digterens Hjem». De husker Ordene:

Det strækker sig fra Spitzbergs hvide Klipper,
For Syndflods ældste Lig en hellig Grav,
Til hvor den sidste Tange slipper
I Søndrepolens øde Hav.

I hvilken Grad alle de nye Anskuelser maatte slaa ned i denne vort eget Lands største Digter er let at forstaae:

Romantikerne anpriste Phantasien over Alt i Verden, den var den høieste, den egentlig guddommelige Gave. Hvem kunde dette gribe som ham, hvis Evne netop var den rige, sprudlende Phantasi, der afløste Baggesens og det 18de Aarhundredes Evne til Conversationen. Romantikerne priste Mytheverdenen som den høieste, den ægte. Der sad nu netop han med en hel ny Mytheverden, som med en Skat, der blot behøvede at hæves.

Romantikerne raabte: «Vi maa finde en ny Mythologi, der for os kan være det samme som den antike for Grækere og Romere.» Det er Ord af Fr. Schlegel og Novalis, jeg citerer. Men de søgte forgjæves eller fandt kun Katholicismens gamle Myther. Han alene behøvede ikke at søge, han alene sad inde med Skatten, ham faldt Appelsinen ned i hans Turban, han fandt den klare Lampe uden Møie, medens de Andre brød deres Hoveder med at tilveiebringe et stadigt Lys ved at rive den ene Svovlstik af efter den anden. Romantikerne troede paa en høiere Fortidstilstand, hvorfra Slægten var sunken, og overfor ham stod netop et Folk, hvis Fortid langt overstraalede dets Nutid, som ønskede at glemme denne mørke Nutid, og hvis Trang det var at see sig selv forherliget gjennem Forherligelsen af sine Barndomsdrømme og sin Ungdoms Bedrifter.

Saaledes skete det da, at Skolens Doctriner i ham, den ikke Tydske, vakte en friskere, en rigere og mere betydningsfuld Poesi end hos nogen poetisk anlagt Aand i Landet selv, og saaledes forklares det, hvorledes der kun udfordredes et Ord af Steffens for til Overraskelse for denne og alle Andre at løse Fortryllelsen, der bandt hans Tunge.

Hermed slutter jeg hvad jeg vilde betegne som en Introduction til den tydske Romantiks Historie.

INDHOLD.

